

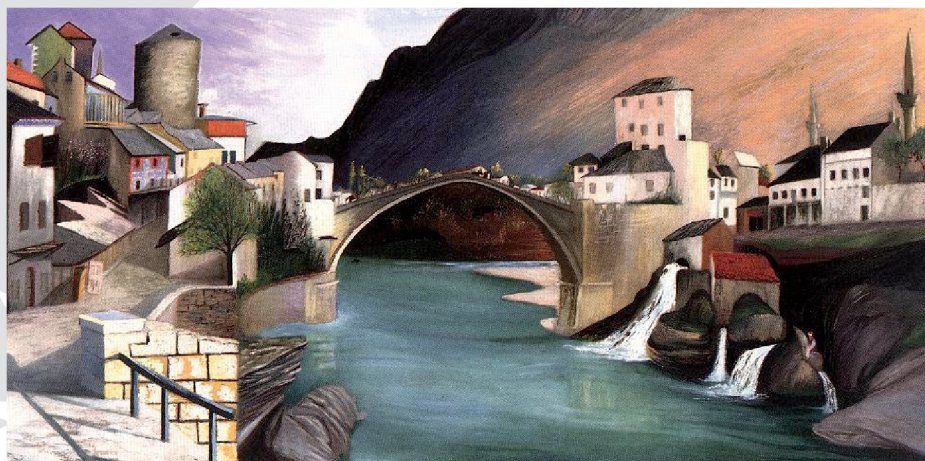

25
2001-2026

Irodalmi Jelen

XXVI. évfolyam, 296. szám

2026. JÚNIUS

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csorniy Dávid, Szalai Klaudia (fotó, film)

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám,**
Méhes György, Szócs Géza

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **CSONTVÁRY KOSZTKA TIVADAR (1853–1919)**
festménye

Böszörményi Zoltán

Úgy

*rejti a szőke búzamező
a madarat, ahogyan én őrizlek
a tudatalattim mélyén,
a kopár sorsom
száradni készülő virágaiban,
a termést pusztító viharok
szünetében,
a megnyíló ég
kéket ígérő,
suttogó fényeiben,
a mindenség sistergő,
forró hajlatában,
lelkem belső hangjaiban
te: vágyam csillapíthatatlan szomja*

Bara Gabriella

Fészekrablók

Napfényes tavaszi délután volt. Négy fiú sétált az erdei ösvényen, talpuk alatt ropogott a száraz, tavalyi avar. Jóska ment legelől, már ismerte a járást errefelé, pörge kalapiját hetykén félrecsapta. Utána Pisti, majd Jancsi követte kicsit megszeppenve, szinte félszen.

A sort kissé lemaradva Tamás zárta, vagy ahogy a többiek csúfolták: Bibes. Két évvel idősebb és egy fejjel magasabb volt a társainál, mégis ő volt a legcsendesebb közülük. A jobb kezével félrehajtotta az útjába kerülő ágakat, a bal karját pedig, ami vékonyabb volt a másikinál, furcsán maga mellett tartotta, mint ha nem egészen engedelmeskedne neki. Születése óta ilyen volt a karja. A falubeliek ezt már megszokták, ő pedig megtanulta használni, amennyire csak lehetett.

Kiértek egy tisztásra, Jóska diadalmasan felkiáltott.

– Ott van! – mutatott egy szálas fenyőfa felé.

– Biztos ez? – ingatta a fejét Pista. – Nem szokott a kuvik fenyőfában fészkelni, az sosem odvas.

– Hát pedig ott lakik, a saját szememmel láttam! Szerinted tréálnék, mikor négy krajcárt ad a vajákos ember egy bagolytojásért?

Ahogy közelebb mentek, egyértelművé vált, hogy Jóskának van igaza. A fa alatt bagolyköpet, ürülék, és mindenféle apró állat csontjai voltak elszórva.

Magasan, mint a templomtorony, ott sötétlett az odú. Már csak egy kérdés maradt, ki mászik fel a fészekbe a tojásokért?

– Én kifigyeltem, elhoztalak ide, dolgozatok meg ti is a pénzért – tárta szét a karját Jóska.

– Nem úgy van az! – ellenkezett Pista. – Nélkülem nem is tudnátok róla.

– Én... én félek a magasban – vallotta be Jancsi.

Tamás kicsit távolabb állt a többiektől, nem szólt bele a vitába. Hosszan nézte a fát, és érlelődött benne az elhatározás. A törzs magas volt, az első ágak messze. Odalépett, levette a kalapját, összehúzta magán a bekecsét, és megragadta a legközelebbi ágat.

— Hé, Bibes!

De ekkor már mászott, kapaszkodott egyre feljebb.

Az erősebb, jobb kezével felfelé húzta magát ágról ágra, a lábával a fa törzsének támaszkodott, kihasználva minden ágat, göcsörtöt. Gyenge bal karját az oldalához szorította, vagy épp egyensúlyozott, támaszkodott vele.

A tűlevelek szúrták a bőrét, a fa érdes kérge felhorzsolta a tenyerét, bemélyedt a körme alá, a gyanta ragacsosan tapadt az ujjaira, de nem törődött vele, csak mászott tovább makacsul.

Lent a fiúk már nem beszéltek.

Nem pillantott le, de tudta, hogy őt nézik. Zihált, fájt a karja a horzsolásoktól és a megerőltetéstől – de mosolygott. Arra gondolt, hogy most mind rá figyelnek, csodálják. Talán még irigylük is.

Elérte az odút, merészen belenyúlt, de rögtön vissza is kapta a kezét. Nagy szárnycsattogással kirepült az odújából a megzavart kuvik, kis híján lesodorta Tamást a fáról. A fiú még idejében elkapott egy ágat, és meg tudta őrizni az egyensúlyát, de a szíve olyan erősen kalapált, hogy azt hitte, mindjárt leesik. De nem esett. Várt néhány pillanatot, hogy megnyugodjon, és ismét belenyúlt az odúba. Kitapogatta az első tojást, óvatosan kiemelte, és belecsúsztatta a bekecse zsebébe, majd még egyet és még egyet. Összesen négyet talált, fejenként mindenkinek jut egy.

Gyorsan dolgozott.

Lassan alkonyodott, a füle mellett egyre erősebben füttyült a szél, veszélyesen himbálva a fát. Le akart jutni minél előbb. Óvatosan tapogatózva kereste a kapaszkodókat, kiszögelléseket. Félúton így is egyszer megcsúszott a lába, erősen beverte a combját.

Már nagyon kimerült, kényszerítenie kellett magát, hogy odafigyeljen.

Még egy mozdulat. Még egy.

Az utolsó néhány ággal már nem bajlódott, csak lehuppant az avarba. A hátát a fa törzsének vetette, minden porcikájában remegett. A szeme előtt sötét karikák táncoltak. Nagy, kapkodó lélegzetekkel próbált levegőhöz jutni.

A többiek köré gyűltek, hallotta, hogy beszélnek hozzá, de percekig tartott, míg végre ki tudta venni a szavakat.

– Hm. Hö... Tényleg megcsinálta! – lelkendezett Jancsi.

– Majd kitörted a nyakad – veregette vállon Jóska. – Na, mutasd őket.

Tamás összeszedte magát, benyúlt a bekecse zsebébe, majd rémülten rögtön ki is húzta. Az ujjai között ragacsos folyadék csorgott ki. Törött tojáshéjdarabok maradtak csak a tenyerén, és egy apró, halott fióka. Felkiáltott, próbálta lerázni a kezéről, és tovább kutatni a zsebben, de hiába. Az összes tojáást összetörte, miközben mászott lefelé.

A fiúk jókedve azonnal szertefoszlott. Szótlánul bámulták az összetört tojáshéjakat.

– Hát ezt megette a fene – köpött egyet Jóska. – Menjünk haza. Tartozol négy krajcárral, Bibes.

Némán indultak el az ösvényen, amelyen jöttek, kerülték egymás tekintetét.

Jóska csörtetett elől dühösen, mögötte Pisti, majd Jancsi kullogott.

Lemaradva Tamás zárta a sort, messze eltartotta magától ragacsos kezét.

Valahol a fejük felett megszólalt a kuvik.

Keservesen huhogott.

Síratva az elvesztett fiait.

Oláh András

eltévesztettek

*ismeretlen utcák kanyarognak köröttem
itt szálltál ki valahol az egyik sarkon
suhanó autók csapták fel a vizet
hátra sem nézve futottál a közeli sikátorba
szánalmasan tehetetlen voltam
mint egy hazug búcsúlevél
egyszer már lekéstem saját életem
nem kéne így járni ismét
jó volna az időt újra osztani
eligazodni múltban és jelenben s nem
csapongva kapkodni mint azon az estén
amikor sebzett rulettgolyóként túlpörögtél
kár hogy összemosódik és szemcsés a filmünk
csak néhány mozdulat maradt
s az a sírni készülő suta félmosoly
nem tudom mi történt s miért
de nagy volt a tét és eltévesztettek megint*

[talán te is akartad]

*talán te is akartad talán én sem
amíg a tévedések kényszerítő
volta idéz reményt és fájdalmat
a múltat a számon tartott hiány
árnyékolja be
változtatni rajta nem lehet
talán lett volna esély
ha csak megemlíted ha utalsz rá*

*s nem a véletlenre bízod
de sejtelméd sem volt a
következményekről
mert nem következményekben
gondolkodtunk
mert nem is gondolkodtunk
csak amikor már
visszafordíthatatlanul vége lett
– amit talán te is akartál
talán én sem*

húzd összebb magad

*kezdjünk előről mindent
hisz úgyis a végtelenített időn
élősködünk mindannyian
kutakodás és küzdelem társul
a szorongás és a tetszhalál mellé
ismerni kellene a történetet
elvegyülni benne észrevétlenül
és túlélni minden
gyűlöletet
egyetlen mondatnak sincs vége
legfeljebb megtorpan
eltöpreng visszakérdez
megerősít vagy kételkedik
igazítja a toldalékokat
írásjelet keres
de minden szó igaz
és minden szó hozzávetőleges
néha bújócskát játszik
rejtőzködik
mert segít a hallgatás is*

*s ha mégis körvonalazódik
egy kérdés
húzd összebb magad
de hogy odaférjek
– szeretnék belesni
a mondatok mögé én is*

elvétett pillanat

*kitanulta a szerelmi vegytant
idegvégződéseimmal incselkedik
magaslest kínál panoráma utat
tolakvó igyekezetet a lépcsőn fölfelé
a kacér csípő s a rövid szoknya
ígéretnel nem fukarkodik
hamar rést szakít a védtelen rostokon
hínárba fon magába gyűr
a kísértés erős – oldódó kábulat –
kaptárnyi mézhez juttat
az elvétett mandulaízű pillanat*

Scheer Róbert

Goethe biciklije

Az első találkozásom Wolffal a tübingeni Marktplatzon történt 2010-ben.

Wolf akkorra már több könyvet publikált. Mivel én is írói pályára vágytam, úgy gondoltam, tanulhatnék tőle néhány dolgot.

Elsétáltunk a nagytemplom melletti Tangente kávézóba.

Wolf mindig biciklivel járt, valóságos kerékpár-rajongó volt. Családi neve elárulta származását: déd-déd-dédnagyapja Johann Wolfgang Goethe, a híres német író. A nagy Goethével pedig senki sem versenyezhet. Wolf a híres ember ük-ük-ükunokájaként biciklizett be a városba.

A kiadók azonban inkább a nagy Goethével foglalkoztak.

Wolf, mielőtt végre sikerrel járt volna, számos elutasítást kapott, ami igen megrázó volt számára.

Szünet

Wolf stílusa teljesen eltért az ük-ük-üknagyapjától.

Rajongott az angol irodalomért.

Bár németül írt, angolos precizitással alkotott.

Szünet

Sok hányattatás után végre talált egy kiadót, a Schwab Regiót.

Elfogadta az ajánlatukat, mivel más lehetősége nem adódott.

Kissé csalódott volt ugyan, mert jobb ajánlatra számított, de bízott abban, hogy a jövő tartogat még meglepetéseket a számára.

Amikor erről beszélgettünk, mondtam neki, hogy én is bízokom ebben – mindkettőnk számára.

Szünet

Rendszeresen jártunk a Tangente kávéházba, órákon át beszélgettünk.

Vasárnaponként Wolf hosszú távokat tekert a biciklijén. Sokszor hívott, hogy csatlakozzak, de én inkább sétáltam mellette. Ő tekert, én lépkedtem a barát és bicikrije árnyékában.

Szünet

A kávéházban Wolf nagy cappuccinókat ivott, míg én lassan kortyolgattam a kisebb kávékat.

Egy idő után már nem is kellett rendelnünk.

Törzsvendégekként szolgáltak ki minket.

Szünet

Hosszan beszélgettünk az írásról. Bár nem csak arról.

Wolfot kiváló szakembernek láttam. Ezt alátámasztja az is, hogy a kezdeti nehézségek után végül hét könyve is megjelent. Bár nem számított befutott írónak, a városban mégis jól ismerték.

A regionalitásban hitt, de közben a nagyvilág is vonzotta.

Csend

Wolf és én a kávéházban álmodoztunk az irodalmi áttörésről.

Nekem többet kellett álmodnom, mert alig írtam. Hittem magamban – vagy csak rábeszéltem magam.

Semmi sem tölthette volna ki jobban az időmet, mint az írás.

Miközben Wolffal kávéztam és beszélgettem, írónak éreztem magam.

Szünet

Néhány hónappal az első könyvem megjelenése előtt, mint már annyiszor, Wolf biciklizni indult a Fekete-erdőbe.

A szerpentinén haladva, az egyik kanyar után a mélybe zuhant.

A semmi mélyébe.

Óriási zuhanás volt.

Onnan még ő sem tudott előmászni.

Szünet

Ez a tragédia elszomorított.

Egy ideig vártam a kávéházban. Nyújtogattam a nyakam a templom felé, ahol mindig leparkolta a biciklijét.
De az ő bringáját nem láttam többé.

Szünet

Voltak pillanatok, amikor megpillantottam a biciklit.
Örültem.
Át akartam ölelni Wolfot, meghívni egy cappuccinóra.
De rájöttem: az a bicikli nem Wolf kerékpárja.

Szünet

A bicikli ott maradt – a barátommal együtt – valahol a Feketeerdő mélyén.
Csak a piros bukósisakot találták meg. Az sem segített rajta.
Wolf olyan helyre esett, ahol – a hírlapok szerint – a föld elnyelte.

Szünet

A föld magába szívta.
Eltemette.

Szünet

Mai napig gyakran gondolok barátomra, aki hirtelen, búcsú nélkül távozott az élők sorából. Felesége, gyermeke, barátnője nem volt.
Csak az írás, a művészet és a kávéház.

Szünet

Wolf nyolcadik könyve egy bicikli-regény lett volna *A Feketeerdő illata* címmel.
Töredékei posthumusz jelentek meg a Schwab Regio kiadónál.

Szünet

Onnan fentről, ahol Wolfból már csak valami testetlen maradt, a földi élet talán könnyűnek tűnik: egy különös, már-már nevetséges történetnek.
De bennem még mindig ott cseng a biciklije.

Bolla Ágnes

Egy világvége után

*csodálkozó tekintet
már csak ez maradt
más rám nem tapad
heverek az égen
egyedül*

*mollban egy pacsirtával
egy autóval és egy repülőgéppel
ha dúdolgatok, az lélegzet
és végre nem vagyok hamis*

*az éjjel almafa voltam
és inkább csak egyedül álltam
nem tudtam róla, hogy voltunk még
így egypáran*

*olyanok
akiknek sóhajuk madárfészek
mosolyuk rügyfakadás
akadnak még
itt fenn*

* Az almafás versszak a 30Y Éjjel című számából vett részlet.

Szimultán

*mindig is itt
lebzseltem körülöttem
jelenléte várakozással töltött el
zseniális mesélő volt
és a sztorik valahogy mindig
az én elméleteimet igazolták
tudtam, mennyire veszélyes alak
és hogy hová akar magával vinni
ügyeltem rá, hogy ne írjak alá semmit
ezt a hibát vele kapcsolatban
nem szabad elkövetni
ajánlatai elől nevetve tértem ki
hittem, hogy kézben tartom a dolgokat
miért ne engedném be, ha erre jár
addig se vagyok egyedül
olyan kitartó volt és annyira
tudta, mi kell nekem*

*sosem ijesztett meg korábban
önként simultam oldalához
legjobban a kiskifli-nagykiflit szerettük
kéz a kézben így aludtunk el
ő én voltam, én meg ő
szimultán lélegeztünk*

*szép lassan rátelepedett a szobára
kiszimatolta gyengeségem
érthetetlen, minek jár még ide
csak ül az ágy szélén és hallgat, rám se néz
nem várom, de mindig ajtót nyitok
fogalmam sincs, mivel uralkodik felettem
bármit elhiszek neki
eddig, ha semmi is voltam*

*legalább a magamé
ha már a semmim is másé
mi marad nekem*

Teremin

*ujjaid nyakszirtemen
mint tereminen, először
érintés nélkül játszanak
mikor a pillanat zongorára vált
egy lágy hang sípol a fülemben*

*mosolyod íve nagykörút
és bár nem csak a fő látnivalók
érdekelnek, mint minden turista, én is
ezen sétálok végig, mikor megérkezem
aztán múzeumok, mozik, terek
mindegyik részeddel kicsit többet tudok meg
széles sugárutakból vagy
macskaköves sikátorokból épülsz-e fel*

*térképet készítenék, úgy átlátnék rajtad
szeretném tudni, merre vezetnek
azok a kanyargós utcák
hogy majd kevésbé féljek a helyrajzi szám
nélküli külterületeken
oda te is csak ritkán tévedsz*

*ilyesmik következnek nemsokára
de mindezek előtt még kevesebb komolyságot
még csak hangolnak a zenészek*

Kellemesebb csupaszon

*ez a randi nem ért meg egy borotválkozást
mondjuk nem is neked készült
járásomban nagymacska ruganyossága, ha tudom,
hogy selymes, puha, kíváncsú
nőiességem hordozóanyaga a pucér bőrfelcsín*

*kellemesebb csupaszon
nem húz, nem akad, nem ragad
könnyű, szabad, sikamlós, belátható
minden ív, domb, vonal és hajlat kirakatban*

*szeretek ráismerni a vágy közeledő
lépteire a másik tekintetében
először csak botorkál, tapogatózik
majd felismerés: tárt kapuk
a tartózkodás magabiztos igenné lesz
az elutasítás félelme a szoba sarkába dobva
önfeledt játékká a kérdő mozdulatok
felnőtt játszótérre a test*

*ujjak vándorolnak
tenyerek markolnak
karok ölelnek
lábak kulcsolnak
hasak tapadnak
mellkasok dörzsölődnek
ajkak harapnak
miközben
sóhajt
nyögést
félszavakat vetnek ki magukból
fogak hagynak lenyomatot
nyál és verejték keveredik a bőr minden*

*négyzetcentiméterén
egyre erősödő hullámozás, végül
teljes üresség
kicsit nem egyedül vinni a mulandóságot
ennyit tudunk tenni egymásért
önfeledtséget csókolunk a másik tenyerébe
halhatatlanság fűszerezi
elfogadás határolja
a másik ránk nehezedő súlya által nyerünk jelentést*

*ez persze a millióból egy
a kivétel, amiért érdemes csinálni ezt az egészet
a legtöbb ember, sokszor a harmadik másodpercben kiderül
még egy hajmosást sem ér meg
nemhogy póre szeméremajkakát
de a lehetőség ígérete minden borotválkozás utáni
tüskés, szűrős napot megér*

Másréti Kató Zoltán

X

– X-nek ringyója van! – panaszolja X-né felháborodva. – Beszélj a fejével, régi barátok vagytok – mondja. – Vén fejjel, hogy tehettem velem ilyen?

Könnyét törli, öklét rázza.

X-ék régi jó barátaim. X-szel több, mint négy évtizede ismerjük egymást, még az egyetemről. X-né „csak” két évtizede csatlakozott hozzánk, mint X harmadik felesége.

Mikor megismertem, akkor éppen ő volt X ringyója, legalábbis második X-né szerint, aki ugyanúgy átkozódott, mint most harmadik X-né – vagyis az első.

Bele lehet zavarodni ebbe a sok X-be...

Csakugyan, hogy tehetett ilyen X?

Éppen most töltötte az 59. születésnapját. A napokban ünnepeltük.

Már harmadszor esett nekem az utcán a kedves felesége, harmadik X-né, hogy tegyek már valamit. Szerinte X hallgat rám, sőt, csakis rám hallgat, senki másra. Magamra vessek, ha családi boldogságukba odapiszkol, így mondta. Odapiszkol. Mint házi kedvenc a küszöbre vagy galamb az ablakfájára. Odapiszkol.

De mit tehetek én?

Annyi idős vagyok, mint X, nekem még sincs ringyóm. Nem volt és nem is lesz. Nekem csak egy feleségem van. Mindig is egy volt. Egy és ugyanaz. Nekem pont az van és annyi, amennyi és amilyen kell. Ez a boldog élet titka. Talán a hosszú életé is. Nem jósolok nagy jövőt X-nek, ha életének ötödik X-e után is hetvenkedik.

Végre beszéltem vele!

Napok óta halogattam, hogy felhívjam, aztán véletlenül összefutottunk az utcán. Karon fogott, behurcolt egy kávéházba, majd egy órán keresztül áradozott az új nőről, akit X-né – saját

emlékeiről megfélekedezve, azokat hátrahagyva, mi több, azokkal szembemenve – most X ringyójának nevez. Egy óra után X kifo-gyott a szuszából.

Igaz, ez alatt az óra alatt mindent elmondott, amit a potenciális negyedik X-néről tudni kell, beleértve, hogy milyen az ágyban és az asztal körül. Hiába, régi barátok vagyunk.

– Helyemben te mit tennél?! – szegezi nekem sugárzó álsze-rénységgel a kérdést. Szemmel láthatóan nagyon büszke magára.

– Én egyszerűen kiikszelném a nőt – válaszoltam.

– Melyiket? – kérdi, és bambán néz rám.

– Hát az X-ediket, öregem. Bármit csinálsz is, úgyis mindig X lesz a vége. Hát akkor, minek ez a nagy erőfeszítés? Különösen a te korodban! Kicsit jobban vigyázhatnál magadra. Meg talán X-nére is, akárhányadik legyen...

Néz és sajnál.

– Te most irigykedsz rám! – vágja rá hirtelen. – Csinálnád te is X-szel, Y-nal, de nem lehet. Neked valamiért nem megy. Olyan halvérű voltál egész életedben.

Család, karrier...

Tessék, annyi idős sem vagy mint én, és már két unokád van.

Megöregedtél...

Megöregedtem. Igaza van. Tudom.

Még rosszabb, hogy nem is akarok megfiatalodni, mint ő és sokan mások!

Minek? Kinek?

Ha X tudná, hogy a minap rendeltük meg az asszonnyal a csa-ládi sírkövet a kőfaragótól... Biztosan jót röhögne rajtam. Pedig ezen nincs sok nevetnivaló.

Ötven után délután! Soha nem lehet azt tudni.

Engem valahogy megnyugtat az a nagy, hűvös-szürke gránit sírkő.

Remélem, sokáig nem lesz még rá szükség.

De jó, ha megvan.

A múltkor kíváncsiságból benéztem a műhelybe, no, nem sür-getni a mestert, csak megnézni, hogyan haladnak.

Mikor beléptem, két kőfaragó-tanonc éppen kártyázott a sírkövemen. Szép simára van csiszolva, és csak a nevem van rajta. Szorgalmasan osztották rajta a lapot a gyerekek. Mikor megláttak, ijedten felugrottak. A mester nem győzte kérni a bocsánatot! Mi tehettem volna? Megbocsátottam. Játszanak csak...

– Hol jár az eszed? – förmedt rám X. – Hol vagy? Merre jársz?

Egy pillanatig valóban elkalandoztam. Nem figyeltem rá. De most megint itt vagyok. Torschlusspanik!

Mondjam meg neki? Vágjam a képébe, hogy: ne félj a haláltól te marha! Ha pedig mégis ennyire félsz, ne szoknyák után szaladgálj, hanem rendelj egy szép sírkövet vagy vegyél egy szép urnát, és hűtsd be a születésnapj pezsgődet benne...

Nem mondtam semmit. Minek?

Ezen a világon minden úgy van jól, ahogyan van. Úgyszincs ki-vel beszélni, X ilyen volt egész életében.

Majd valahol az út szélén, a sáncban végzi.

Ha szerencséje van, valamelyik X-né gyújt egy gyertyát az emlékére.

Vagy nem.

Felálltam, fizettem, elbúcsúztam.

X-szet sorsára hagyva, elindultam hazafelé.

Gyalog mentem, hogy kicsit kiszellőztessem a fejem.

Valaki előttem lépkedett a járdán. Gondolataimba temetkeztem, és csupán annyit észleltem, hogy előttem megy valaki.

Valamit elejtett, hirtelen lehajolt, és én hátulról beleszaladtam.

A nő zöld szemével dühösen nézett rám. Kiáltani akart, de mikor látta, hogy mennyire sajnálom, és restelkedem, megenyhült.

– Mit csinál? Nézzen maga elé!

Dadogtam valamit, ő pedig rám mosolygott!

Továbbment.

Mozdulatlanul, hosszan néztem utána, míg el nem tűnt.

Mire a sírkövem elkészült, X-ék elváltak, és nálunk is megjött a harmadik unoka.

A sírkövel az asszony és én is nagyon elégedettek vagyunk. Megérte az árát.

Jó tudni, hogy az életünkben minden rendben van.

Szeretem a rendet.

Néha eszembe jut a nő, aki előttem lépegetett. Eszembe jut, ahogy az az asszony rám mosolygott, majd kellemes természetességgel továbbment.

Semmi rendkívüli nem volt rajta, valahogy mégis megmaradt bennem.

Ha jobban kutatok emlékezetemben – vagy most csak képzelek? – egyszer vissza is fordult, és rám mosolygott.

Mintha hívott volna.

Utána kellett volna mennem?

Novák Valentin

Varjak

— barokk futam —

*már nyár közepén is varjak adják meg az alaphangot
hangvilla károgással
köröznek alá mint borostyán ereszkedik folyton-folyvást
a száron túli faloldalon
gyilkos lassú konoksággal az égből küldött kedélyt fojtó ördögi
folyondárok
ülsz zöld rácsok mögött kinn kockaköszerecse elvetve mind
járófelületnek
lelked helyén édeskés virágillatú esőerdő benne túlélő gyilkosságok
szétkanyarogja a ki tudja honnan eredő kongó riadalom
ahogy varrják a varjak a károgás feketeűr-vásznát
zajterhes csöndsötétet a felhőbarokkban
még hajdan volt koponyáidból rakott golgotád is megmásznád
csak el innen
csalatott pók lennél a borostyán kúszástól szétfeszülő hálón
boltív ambituson elsuhanó huzat lennél mit ezer
molylepkeszárny ver
lennél hajópadló résén légópincébe bújó ittragadt lélek
csak ne halld nyár közepén is ezt a lélekrohasztó károgást
macska lennél ahogy ki- s beugorva lopja el cickányok szívverését
ne varjúcsőrben enyészsen e megvadult morze
szomszéd asztal társasága lennél
kacaj-szentélyükben talán freskóhelyet kapnál
de te csak írod a rettegést magadnak
s keveseknek akik értik
lehetnél cola-felirat az ideereszkedő varjak ne is sejtsék hogy élsz
végül mégis üresnek tűnő üvegpohár maradsz
mibe belecsőrölnek a leereszkedő pestisdoktorok
félelmeidből meneküléseidből élő dolmányos ítélet*

*hogy kiszívják üvegtestedből a felfakadt fekélyt
kenőanyagát a tűrhetetlenül közelgő
fűlzugássá egybeálló hangvilla kárognak
mi lassan takaróddá lesz
itt a hajdan volt strandbüfé-szanatórium tüzes grillágain*

Horoszkópvers

Elővers

*És megint bort kell iszogatni, titkon,
hogy csapongó álmaim el ne vessze-
nek. Ma már mindből dalok, erjedők, má-
mort dicsőítők*

*lesznek. Egykor még kidobáltam azt, mi
gyöngé volt és ócska, kacat. Szigorra
most erőmből nem telik, mert faragja
tollam a válság.*

*Éppen annyit termel az álmok ősi
gyára, lelkem hámore, mennyivel még
agg korig húzom a poézishíja
versgügyögésem.*

*Asszonyom ver. Metrumom, hej, rumokra
nem cserélem. (Bárki ilyet kitalál!)
„Pénzt hozol, borzsák, kihajítlak egyéb-
ként, fene költő!”*

*Zsörtölődik, ostoroz egyre: „Rúgd ki
címboráid, zengzeteden csiszolgass!”
(Láncra fűzött versfaragók hava, mi
más: a november...)*

*Ma megkapom, amire tíz éve várok...
De mire várok tíz éve?
Lehet, csak a várásra várok,
de a várás mindig itt van velem...
Erre várok?
Elnézek jobbra,
és majdnem lelábaz a villamos...
Vagy ott, arra a nőre,
akinek át lehet nézni a fülcimpáján,
de közben nincsen feje.
Vagy arra várok,
hogy ráspricceljen a kétszercsíp
dizájnos ingemre,
amit persze könnyen lecserélek,
mert csak le kell zippzároznom
a bőröm ingestül,
s kibújok belőlem...
Lehet, erre várok,
hogy ezt megtegyem...
No, mielőtt gimnazista
versecske lesz ebből
a szabadúszó gondolat-tan-folyamból,
lássunk más képek után...
Mert silányulásra nem vártam!*

*Netán a nyitva hagyott ajtajú
antikváriumban válogató,
görnyedt entellektüelek
kísértetimbolygására várok?
Effele semmilyen hallucinációkra?
Vagy arra várok, hogy ez a jelentéktelen,
időszúette sziluett elém rántsa a rollert,
s végre számba vegye valaki –*

*cifrán szidva a jó édes anyját,
mielőtt körútkáoszba tűnik.*

*Mire várok tíz éve? Mire?
Biztosan arra az aszfalton körző lézerreklámra,
valami omega óraszalon,
ami most lábszáramra vetül,
de lehet, a kapualjban smároló pár
zsebéből szotyolaként hulló másodpercekre...
várok...
már...tíz...éve...*

*Ma megkapom, amire tíz éve várok...
De mire várok?
Az is lehet, a kéregetőre, aki felém tart,
de én elhajlok...
Igen, erre az elhajlásra várok...
„nincs pénzem,
nem is pénz kell,
vegyél nekem egy ruszlit,
tudod mi az;
dolgozz,
harminc se vagy;
nem tudok...”
Erre a rendezetlen jelenetre várok?
Vagy a tülekedésre a mozi előtt,
ahol jól lehetne zsebelni,
de erre nem várhatok alulképzettségem miatt...*

*Mégis mire?
Á, vélhetően a részeg motorosok
egykerekezve hajtott krómcsozáira,
amelyek rövidesen
villamosmegállóba csapódnak...
A megélt, jaj-sikolyos, fémnyöszörgős*

*csapódásra vagy a motorokra várok?
Vagy az imént feltűnt,
örökvesztésre kivilágított
lottózóban rám tukmálható
nyeretlen kétéves sorsjegy
megkapargatására várok?
Erre várok?
Arra várok?
Már tíz éve várok...
Mire vársz? – kérdik sokszor.
Lovak is kérdezik...
Bármire! – üvöltöm nyugodtan...*

*Ma megkapom, amire tíz éve várok...
De mire is...
Arra, hogy az a férfi
letegye az aktatáskáját,
és nyugodtan tovább lépdeljen
boldogabbnak hitt jövője felé,
de a táska nem robban,
hiába is várja az olvasó...
Még az is lehet, arra várok,
hogy a nagykörút átváltozik
egy erdei ösvénnyé,
amely szederindákkal nehezített
csapásként lecikáz
a mocsaras Danubius partjára,
ahol római légionáriusok,
mint élő agyagkatonák,
kenik be egymás tagjait
gyógyítónak hitt sárral...*

*Lehet várni effélékre?
Tíz éven át is lehet várni
erre a történjen már valamire?,*

*amit most be is ígérték?
Egy ilyen kijózanító tíz év után is?*

*Január, február, március...
[Gyerünk tovább,
van hisz még sok
idő!]*

*Április, május és június...
[Ne csüggedj el,
csapj a szavak
közé!]*

*Július, augusztus, szeptember...
[Álmodd, zsoké,
közelebb a
tavaszt!]*

*Október, november, december...
[Ne hőkölj még,
a múltást ne
halaszd!]*

*Január, február, március...
[Gyerünk tovább,
új kör jön,
vágta!]*

*Szűköljön lelkedben az időd!
[Mert napokra
hull szét már a
pálya!]*

*Április, május, június
huszonegy lesz
majd végső
dátumod...
Délután...
Negyed öt...
A kötőjel
utáni
befutó...*

*Lehet, eldátumozták a horoszkópot.
Vagy elszámolták a napi kuruzslást.
És majd jövőre lesz,
amire tizenegy éve várok...
Vagy két hét múlva...
Az belefér a tíz évbe. Végül is.
Vagy nem is akkor születtem.
Vagy csak rosszul tudom a perceket.
Vagy nem abban a városban.
Vagy nem is születtem,
hanem keletkeztem.
Egy tárgytalan élet tárgya vagyok.
Vagy élet-trágya...
Vagy megint találtak
vagy elvesztettek egy újabb bolygót,
s minden megcsúszik kicsit...*

*Ma megkapom,
amire tíz éve várok... De...
De meg kell-e kapjam?
Vagy már meg is kaptam!
Csak nincs róla fogalmam?
Tuti az a kutya lesz,*

*amelyik a megeresztett pórázvégen
csillagokat húgyoz
a kiszáradt fa földszinti odvába,
míg gazdája egy körúti ablakban kiszúrt,
szemérmetlenül vetkőző
nőárnyat lesdel...
Vagy arra várok,
hogy ez a suhanc banda,
tagjai mind kötekedő tekintetű,
tesztoszteront pisilő,
fitymaszűkületes,
agyszűkében lévő
bicepsz-kamaszok,
engem észre se véve,
továbbbirationoljon
két ringó fenék után?
Hülyeség...*

*Ma megkapom,
amire tíz éve várok...
Most már tudom...
Arra várok,
hogy az égi műholdcsík
alászálljon a Körútra,
s miközben lerángatják
a szuper-Holdat is odafentről,
sugározzon nekem valamit
mások elmúlt életéből,
valami Nostradamus tagadó,
hátra mutató jóslatot,
mert mindenkinek több évados,
odafent rendezett,
saját sorozata van,
és én közben,
míg mások filmjeit nézik*

*már a bulvárarcok is,
a körúti hajnalban,
beugrom az egyikbe,
s mikor újra égbe érnek,
visszadöccenek a láncolatba,
meghekkelem a programot,
és megszűnik ez
a korunkra jellemző vetítés.
És újfent lila dalra kelnek a nyakkendők!
Erre várok.
De erre nem lehet!*

*ha hiszed költeni kell
csak botlani kell
csak kotlelni kell
aranytojást*

*aranytojásban évek
bennük remények
bennük vers-érvek
és elfojtás*

*az elfojtásban költő
villanyterelő
villámszerelő
bús flótás*

*a flótásban hangjegy
jerikót szenvedj
táncban felgerjedj
kiskondás*

*kiskondásban alma
trombita hangra
bálványnak szaladna*

félnótás

*félnótás létben
édenházi érdem
nemlét díjam
átveszem ma kérem*

*Ma megkapom, amire tíz éve...
Mert valójában arra várok,
hogy elnyugodjon a Körút.
S csak az a kedves,
csipkés ruhás,
virágos-szalmakalapos
tank legyen itt és én,
a tank, amely komótosan közelít felém,
hogy barátilag eltaposson,
s közben szerelmes csókot leheljen
matricafülembe...*

*Ma megkapom, amire tíz...
ig számolok...
De mire várok valójában?
Ebben az életben?
Rogynak a lábak.
Nyöszörögve terülök,
mint egy félve terített
két pár vagy drill...
Tudom, itt mindenkinek
jobb lapja van.
Még a horoszkóphazudó
Sybilláknak is!
Pedig a tank eltűnt.
Döglánc-talpa már a múlté...*

*Akár élhetnék is!
Mardosó kérdések nélkül,
öntudatlan...
Égitetek száguldoznak
odafönn,
delírium-dongó köröz,
s az a csillaghugyozó kutya
odajön szuszogva
tiszteletét tenni...
Ma megkaptam, amire
predesztináltattam...
Pofán nyal a szőrös,
tízévnnyi kutyavilág...*

*Még dalolok.
Hullamerev harci éneket.
Hisz megkaptam,
amit megkövetelt a haza.
A napi kuruzslást...*

*De még mindig nem tudom,
mire vártam itt –
soha-nem-volt,
horoszkografikus
elő-émlék-táblám előtt –
többezer éven át...*

Nagy Zopán

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XVII.

*O(d)ázva, időzve rágok
zord műveket. Ha szörnnyé lesz jellemem:
(f)ordítva, tükörbe rejthetem...
Éjeből ébrednek idegen szellemek,
s aurájuk: ördög-árok...*

(Azaki Nemazaki)

Most:

Hínár-rengetegbe tekeredett, nyírkos köd-ruhájú hajóroncs kúszik elő ódon kastély kertjéből... Egy ébredő beteg (ő, aki: kiaki-hwonuzaj-efhwoe-fieodnana-wawe-deee...) gyógyszerekkel, fiolákkal teli medencében, sokkolt vízi hullaként hátúszik, lassítva lebeg – s (olybá tűnik): Macbeth-et idézve dadog, nyöszög, nyekereg...

A közeli intézményben Unnur, a fiatal ápolónő, egyik kedven-cét: *A párzó madarak zokogása* című, gazdagon illusztrált verseskötetet lapozgatja, miközben Billó, a vörhenyes, csupaszív törpe, a pszichopata börtönőr: őt kukkolva maszturbál...

Egy másik beteg (ápolt?) folyamatosan könyveket eszik. Éppen az *Allt frá hatti oní skó* verseskötet és a *Bítlaávarpið* regény következik...

Pál (Pálmi Örn Guðmundsson) a recsegő Tv-t hallgatja, csukott szemmel nézi... Reykjavik, Skólavörðustígur street 88. A *szivárványos látomások sugárútja* – közvetíti a narrátor. A fake-retes dobozból beteges bábok röhögnek. Baldur és Konni, igen, ők azok: B. Georgs Takács (a fél-magyar bűvész, hasbeszélő) al-teregó-figurái...

Kleppur. A kastély már régóta elmeógyógyintézet...

margit

szemeid hosszúak mint a fáraóké
világosak és mégis nagyon barnák

úgy fekszel kopaszon
mint egy feldőlt kirakatbáb

tetszel nekem

túl részeg vagy ahhoz
hogyan ezt most észrevedd

zsebedbe rejtem e pár sort
ha kell megtalálász

a szerelem halott hasbeszélő

eltemetetlen
még valaki szól belőle

Röhrig Géza: *Angyalvakond* című kötetéből.

- - -

Kassák járt-e Kassán? – Talán(y): a Gólem bezár? És a Tabačka bazár? Nem, nem! Prosím, a keserny komlók mellé két opálos-citrusos Fernetet! Ďakujem! King Club (az autósóból átváltozó szürreál pub), a piactéri Zlatý Painter (Bernárddal és frissen habzó társaival), a kortárs FiguratiF Galéria, mind-mind jól van! Pivovar Hostinec, Szt. Erzsébet dóm (ó-Katedrális), és szinte máris: a Márai ház (is)... Park, szobor, szellem-konflis...

Villa Cassa! Rodostói-ház (Hóhér-bástya), Szent Mihály-kápolna, Lőcsei-ház, Jakab-palota: megannyi gótikus(ok) – és *neo*-okok... Macskaköves, önmagukba is (vissza) kanyargó sikátorok,

mint nedűkkel hűtött sok-sok torok: mind csobogva tágul, éjbársonyos buborékoktól szikrázik, selymesen kacag, csendeseedik (belső patak)... Lélegzik a város *apraja-kassa*, egykori polgári kasztja, napban-holdban: s mid-mind jól van...

- - -

Az utazó egy köd-lepte kisváros könyvtár-kávézójában, a *Kódex-nes*-ben: az alábbi szerzők felől érdeklődött a könyves részleget vezető, régivágású, pápaszemes, kontyos, kosztümös (máskülönben nimfomániás) filosz-hölgytől: L. F. Céline, A. Miller, A. Malraux, A. Gide, A. Artaud, A. Jerry, A. Toriyama...

A hétszázát neki, nekem! Uram, hála neked! – sikoltott fel leplezettlen örömében a vénkisasszony, majd óvatos, fojtott-erotikus mozdulatokkal közeledve, ön-test könyvét lassan lapozgatva (fűszeres ginek és egyebek kóstolása után): otthonába invitálta a kissé meglepett, immár összetetten kábult utazót...

Eközben, a köztes zónában, a kihalt, mocsaras határvidék és a fertőzött külváros között: Hermann Hesse híres-hírhedt köteteiről prédikált egy megveszett, de ép eszét csak ideiglenesen veszejtett mágus-szerű hippí. *A pusztai farkas* (Harry Haller és a Mágikus színház), *Demian* (Emil Sinclair ifjúságának története) és *Az Üveggyöngyjáték* (JOSEF KNECHT MAGISTER LUDI ÉLETRAJZÁNAK KÍSÉRLETE, VALAMINT KNECHT HÁT-RAHAGYOTT ÍRÁSAI) című művei voltak terítéken...

Hallgatója, nézője: sajnos most sem volt...

- - -

Vonagluck, vérző belsőkkal, meg nem fejtett jelekkel, kiforduló belekkel, hártás gézzel betekerve, lucskosan, az ön-pusztítás forró áradatában, Maya káprázat-fátylai mögött: szerte-robbanó má(já)ban...

A levegő gyökértelen medrében úszik a sötét. Az árnyak most is ott ólálkodnak... – jegyzi le valaki. Hol? – kérdezi a láthatatlan alak. Háát: *a Mindenség csillagpompája alatt...*

Bíró Tímea

angyi

*már megint a fiókban kotorászik
az anygalkát keresi
hogy megsétáltassa
hogy a szájába vegye
aztán elhagyja valahol
a házban
nézem az elhagyott
jóságot a szőnyegen
máskor a padlón kuporog
félve nehogy valaki rálépjen
aztán kétségbeesetten keresi
hova lett a kis angyi
percek múlva mint
aki kincset lelt öleli
csak a szádba ne vedd édesem
angyal lesz belőled
ne szórd el vigyázz rá
ha túl sokat koppannak
a padlóhoz a szárnyai
megrepednek és oda lesz
minden esélye
nem hallgat rám
az angyallal a kezében
a szájában közlekedik a házban
valahová mindig eltűnik a fény
néha a játékok között találok rá
máskor beszorul a parketta
repedései közé
aztán egyszer csak átlátszó
kristálygömböcskék
hevernek szanaszét a konyhacsempén
később megtalálom*

*az angyal fémcsontvázát
a gyöngy nélkülít a kifosztottat
mi ragyogja be soványan a házunkat
ha lecsupaszítottuk a reményt*

ősz szólamok

*amíg hűl a leves
összekaparom ezért vagyok
a gyermekméretű gereblyét használom
derékbarátabb változat
ritmusosan húzom össze
az otthonukat elhagyó faleveleket
egy hatalmas kupac a cél
ő közben rákészül
lábdobogtatva bemelegíti
az izmait messziről fut
nyáron távolugrás a homokba
ősszel a levélhalomba
csörögnek zörögnek a levelek
röhögnek az apanyák a gyerekek
a harmadiknál kiesik egy diós csiga
a kabátzsebből hát az meg mióta ott
gyorsan bekapja
a leves az asztalon felháborodva felsikolt
a szél időnként szétzavarja a rendet
átmelegszik a kezem alatt a gereblyenyél
egy hatalmas kupac a cél
nyáron nagy kortyokban nyeltük
a bodzát alatta
ősszel a lehullott árnyék a játszótér
fut ugrik érkezik porzik nevet
izzadok feketék a körmeim nevetek
egy hatalmas gyerekkor a cél*

Gál Vilmos

Az Ambassador csoki valódi íze

Egy koszlott macska sétál át gondtalanul az iskola előtti téren. Hirtelen vadászpózba vágja magát, olyanná válik, mint a lassított felvétel. Egy fészkeből kiesett galambfióka az oka a változásnak. Na, ehhez nem kell nagy tudomány, gondolom, kiköpöm fogaim közül a gyufaszálat, és előhúzom farzsebemből jó öreg csúzli-mat. A macska már ugrani készül, amikor útjára engedem a jó-kora kavicsot. Nem akarom feltétlen eltalálni, csak elijeszteni a madárkától. Sikerül. A kő éppen az orra előtt pattan fel kisebb porfelhőt kavarva, a cicus pedig nyervogva ugrik a levegőbe, aztán meg sem áll a közeli bokrokig.

Odamegyek az esetlen, félig tollas fiókához, és azon kezdek gondolkodni, mit csináljak vele. Ha megfogom, és visszateszem a fészkébe – már ha megtalálom –, az anyja nem biztos, hogy visszafogadja. Hazavihetném, de tuti megdöglene. Mi a francot eszik egy ilyen galambgyerek? Lehet, jobban tettem volna, ha a természetre, azaz a macskára bízom az ügy elintézését? Szinte biztos, de úgy rühellem a macskákat! Mégsem engedhetem, hogy kinyírja ezt a magatehetetlen csúfságot.

Keresni kezdem a fészket. Közben a macsek újra akcióba lép, egyre közelebb oson. Biztos rohadt éhes a szerencsétlen. A lombok között hiába skubizom, nem látom sehol azt a nyamvadt fészket. A galambmama sehol: nem töri össze magát a fiacskája miatt.

– Tudod mit? – nézek a cicusra. – A tiéd lehet.

Azzal a farzsebembe csúsztatom a csúzlit, és nagyot sóhajtván az iskola kapujára nézek. Azt hiszem, mégis be kéne mennem. Előkotrom a zsebemből a számom: 712-es. Felkapcsolom az egyenkabátom bal felkarjára. Utálom. Persze megint kapok egy igazolatlant, piszkosul elkéstem.

Mielőtt belépek a kapun, még visszanézek. A cicus éppen elkapja a fiókát, és fedezékbe iszkol vele.

Megkordul a gyomrom.

Bent Tratyi bá, a pedellus fogad. A két diák-ügyeletes, az ES-ek, már órán, ennyire elkéstem. Csóválja a fejét.

– Már megint te? Apád szétveri a segged, kölyök.

Vállat vonok, keserű vigyor kíséretében. Kérés nélkül nyújtom az ellenőrzőmet.

Az öreg elveszi, bólint. Felírja a számom a listára. Az ellenőrzőm ráhajítja egy halom másikra. Minden rohadt reggel ez megy.

– Nagyszünetben visszakapod.

Be kellene mennem az órára, de úgy döntök, legalább az elsőt teljesen ellógom. Szerencsére Tratyi bának eszében sincs a teremhez kísérni, pedig benne van a szabályzatban. Bemegyek inkább a fiúvécére, elszívok egy szál Carpați-t, amitől egész tökös gyereknek érzem magam. Rágyújthattam volna még a parkban, de nem, én itt akartam. Magamban röhögök. Hirtelen eszembe jut Tora Vasilescu, tegnap este láttam egy filmjét, a Glissandrot, micsoda isteni nő, gondolom. Azok a vadító szemek, hagyján, azok a cickók! Erre duzzadozni kezdek odalent. Ez viszonylag új dolognak számít nálam, néhány hónapja fedeztem fel az első nedves foltot magam alatt a heverőmön. Előkotrom táskámból a legféltettebb kincsemet, egy meztelen csajos kártyanaptárt. A képen a nő egy ágyon térdel, a combja-feneke a vádlóján pihen, a melle formás és nagy, a bimbói hegyesek. A nyakában gyöngy-sor, ami a két melle között a köldökéig ér. Kissé bamba, képesnek szánt szemekkel bámul rám. Az arca igazán szép, egy picit kislányos. Magyarból hozta az unokatesóm, kamionozik.

A véce éppenséggel nem alkalmas arra, hogy ráüljek. Undorítóan mocskos, az ülőkéje természetesen hiányzik. Nem baj, állva is jó lesz. Kigombolom a sliccem, a képet a véce mögötti falhoz szorítom, bal kezem két ujjával rögzítem.

Nem tart sokáig a dolog.

Végre kicsöngetnek. Felmegyek az osztályba, Munteanu, a matektanár éppen kifelé megy, elosonok mellette, nem vesz észre, vagy nem akar észrevenni.

Titi üget mellém vigyorogva.

- Megúsznál egy felelést, öregem!
- Mosolyogva vonom meg a vállam.
- Nem véletlenül lógtam.

A harmadik óra osztályfőnöki, kapok egy fejmosást mindenki előtt. Dina néni tényleg dühös. Túlléptem a határt, azt mondja. Igaza lehet. Beszélni fog a szüleimmel. Összeszorítom a szám, a padot bámulom.

Kémia, aztán töri. A kémiát szeretem, ráadásul a tanár, Tina néni igazán jó fej, a tetejében csinos is. Néha róla is fantáziálok. Dina néniről nem, pedig ő is csinos, de egyáltalán nem szexi.

A töri után hosszú szünet jön, akkor lehet ebédelni, de én nem fizettem be. Titi sem, egymás mellé telepszünk az ablakba, és az iskola előtti teret bámuljuk. Nálam van egy zsíros kenyeres szendvics, nála egy marmeládos. Elosztjuk, így van főételünk és desszertünk is.

- Mint az urak – röhögöm keserves arccal.
- Ja, mint a királyok.

Az iskola előtti téren egy szobor áll, a fején és a vállán galambok. Jobban ismerjük, mint a tenyerünket.

- Szegény Dej¹ bácsi – mutat oda Titi.

Az egyik madár éppen a fejére szarik Dej apánknak.

- Még jó, hogy nem Dej úr – villantom rá hamiskásan a szemem.

Titi vádlón néz rám.

- Mi van, most följelentesz, öcsém?

Felnőtteken fecsegünk, mint a szüleink tennék.

Válaszolnék, de abban a pillanatban két hatalmas, fekete autó kanyarodik be az utcáról nagy sebességgel, ragyogó króm lökhárítóikon elsiklik a tavaszi nap fénye.

- Kik lehetnek? – kérdezi Titi, s arcáról leolvad a mosoly. – Szekusok, biztosan szekusok – válaszolja meg a saját kérdését.

Igen, én is így gondolom. A gyomrom összerándul, pedig velem, meg a családommal eddig nem történt semmi olyasmi,

¹ Gheorghe Gheorghiu-Dej 1944 végétől (a román átállás után) miniszter, és 1945-ben a Kommunista Párt (később Román Munkáspárt) főtitkára. Miniszterelnök és az Államtanács elnöke is volt.

ami... De mégis, rengeteg mindent hallottam itt-ott, és persze rémmeséket a srácoktól, aminek a felét sem hittem el.

A hír villámgyorsan terjed szét az ebédről visszatérők között, pillanatokkal később már minden gyerek az ablakokban lóg. Az sem zavar bennünket, hogy már becsöngettek.

Öten kászálódnak ki a kocsikból, kettő ott marad, és cigarettára gyújtva traccsolni kezd. Biztosan a sofőrök, gondolom. A másik három határozottan elindul a sulis bejárata felé. Kettő bőrjakós krapek, az egyik görnyedt, kopaszodó ötvenes, a másik nagydarab, kissé pocakos fickó, marha nagy barkóval. A harmadik egy nő, sötétszürke kosztümöt visel, az alakja telt, és még az ablakból is látszik, ahogy riszálja a jókora fenekét. Még azt is látom, hogy a pocakos, aki mögötte megy, éppen azt stíroli.

Annyira lefoglal bennünket a látvány, hogy nem figyelünk a veszélyre: az ajtóban megjelenik Stoika, a rémes franciatanárunk.

– Mi van, hét bé? – sziszegi, mire mindannyian feléje pördülünk. Stoika sosem ordibál velünk, mégis rettegünk tőle. Olyan, mint egy kobra, amelyik szinte megbabonáz, mielőtt halálosan lecsapna ránk.

Titire és Mariára néz mindenki, tudjuk, ők a hetesek. Nekik kell elvinni a balhét.

Stoika olajos bőre vörösleni kezdett a félkopasz feje tetején, ebből már látjuk, nagyon pipa.

Két másodperc alatt érünk a helyünkre, Titi és Maria pedig vigyázban állnak a pulpitus mellett.

– Jelentést!

Titi és Maria elhadarják franciául az ilyenkor szokásos szavakat.

– Mi volt ez az egész? – kérdezi a tanár hűvösen, a fogai közt szűri a szót.

Alig lehetett érteni, mit mond. Tudom, ilyenkor a legrosszabb. Tuti, hogy dogát írat, vagy egész órán feleltetni fog.

– Tanár úrnak jelentem – mondja holtsápadtan Titi –, hogy két feke..., fene nagy autó jött az iskolához, azokat néztük.

Stoika, az eddig vörös képű Stoica arca hirtelen fakóra vált. Nem szól semmit, csak a szeme villan a két hetesre, húzzanak a

helyükre. Nekünk is int, ülünk le. Előbb a naplót kezdi lapozni, de néhány másodperces hezitálás után lecsapja a fedelét.

– Olvas és fordít mindenki magában, huszonegyedik lecke.

Kezdjük kinyitogatni a tankönyvet, meg a füzetünket. Stoica közben feláll, hátrakulcsolt kézzel az ablakhoz sétál, és kibámul rajta. Tudom, hogy a fekete autókat, meg a két sofőrt szemrevételezi. A háta mögött összefogott kezei mintha remegnének

Akkor a folyosóról beszéd és léptek zaját halljuk, majd kicsapódik az ajtó, és az igazgatónő jön be, sápadt az arca, a szája széle legörbül. Soha nem láttam még ilyennek. Általában üvöltözésre használja a száját, nem sírásra. Mögötte Dina néni, hasonló állapotban. Utána becsörtet a három szekus.

– Osztály vigyázz! – suttogja Stoica.

Mint a rugó, úgy pattan fel mindenki, még Titi is, akinek az egyik lába nem működik rendesen, mert a születésekor valami kretén orvos rosszul fogta meg a csípőjénél a szülézfogóval.

– Az elvtársak azért jöttek, hogy... – kezd bele az igazgatónő, de a pocakos-barkós fickó közbevág.

– Majd én!

Fogalmam sincs, a többiek mit gondolnak, nekem a torkomban dobog a szívem. Elképzelni sem tudom, mit akarhatnak. Valaki elkövetett valamit közülünk? A két férfi és a nő körbejár a padsorok között, mindenkinek az arcába bámulnak, és tetőtől talpig végigmérik egy-két osztálytársamat. Én is sorra kerülök. A barkós megáll előttem, és jól megnéz magának. A szeme zöldesszürke, ilyen közelről jól látszik, milyen kékesfekete az arca a folytonos borotválkozástól.

Rám mutat.

– Mit szóltok ehhez?

A két másik odajön, ők is megbámulnak. A kopaszodó megtapogatja a felkaromat, majd tenyerébe fogja az állam, és ideoda forgatja a fejem, hogy profilból is megnézhesen. Kirántom magam a szorításából, engem ne tapogasson, mint egy lókupec. Olyan barackot nyom a fejbúbomra, hogy könnyezni kezdek.

– Áááá – tátja ki a száját ekkor felém a nő, intve, hogy kövessem a példáját.

– Áááá – mondom engedelmesen, és ők belenéznek a szám-ba, a nő bólint.

– A fogai nagyjából rendben.

– Szerencsére – dörmögi a barkós, miközben int nekem. – Sétálj el a tábláig és vissza.

Megteszem, amire kér. Érzem, közben majd kiugrik a szívem a helyéről. Nem, nem úgy, mint az előbb, százszor jobban. Azt hiszem, a fejem nagyon vörös lehet. A hátamon csorog az izadtság.

– Megfelelő lányt láttál? – kérdezi a barkós a nőt.

Az megrázza a fejét.

– Én sem. Nem baj, még van két osztály. Akkor ő jó lesz?

– Megjárja.

– Hogy hívnak?

– Marius Dica.

A barkós és a nő összenéznek, látom, nem tetszik nekik valami. A férfi megvonja a vállát.

– Nem baj, a nevük úgy sem hangzik el. A lényeg, hogy szép román fejük legyen.

Nem tudom mire vélni az utolsó mondatot. Mit akarnak ezek az én szép román fejemmel? Mégis, kicsit megnyugszom ezektől a szavaktól.

A következőktől viszont ismét irtózatosan kalapálni kezd a szívem.

– Most velünk jösz! – mondja a félkopasz, de a barkós leinti, közben Dina nénihez fordul.

– A szülei?

Dina néni ennyiből is megérti, mire kíváncsi a szekus.

– Az apja a konzervgyárban segédmunkás. Az anyja a gépipari kombinátban konyhalány. Tudtommal nincs priuszuk.

– Ennyi elég! Mehetünk!

Tanácstalanul nézek a dirinőre és Dina nénire, de lesütik a szemüket. Stoica az utolsó mentsváram, pedig Stoica...

A franciatanár szinte észrevehetetlenül bólint felém, és a szemével jelez, nem lesz semmi baj. Legalábbis én így értelmezem

a mozdulatait. Lassan a táskámért nyúlok, hogy belepakoljam a cuccomat, de a barkós fickó türelmetlenül kiszakítja a kezemből, és a székemre dobja.

– Mindent itt hagyunk. Indulás!

Úgy megyek közöttük, mintha a kivégzésemre kísérnének. Lopva Titire pislogok, a tekintete rémült. Gondolom, a többieké is. Érzem, amint néhány könnycsepp gördül végig az arcomon, pedig rohadtul küzdök ellene.

– Kísérje az igazgatói szobába – vakkant oda a dirinőnek a barkós, nyilván ő a főnök. – Mindjárt jövünk mi is, ha megtaláljuk a megfelelő lányt.

Megyek a dirinő után, ő nem szól hozzám semmit útközben, de amint belépünk a szobájába, és becsukja mögöttem az ajtót, az arcomhoz hajol, és pergő nyelvvel magyarázni kezd.

– A Securitátétól² jöttek. Azt mondják, egy jóképű fiúra, meg egy szép lányra van szükségük, akiknek az arcvonásai kellően reprezentálják a románságot. Azt nem mondták meg, mire kelletek, de gondolom, a Látogatás miatt van az egész.

Nem értem, mire utalgat, és elég buta képet vághatok, mert megrángatja a karom.

– Hát még nem hallottad? Állítólag pénteken a városba jönnek!

Fény gyúl a fejemben. Apám is pusmogott valamit tegnap az anyámmal, hogy Csauékat hamarosan Temesvárra eszi a fene.

Megint ideges leszek. Mi a francnak keltek ezeknek?

– Biztos ti adjátok oda a virágot nekik – taszajt hátba a dirinő.

– Aztán nehogy szégyent hozzatok az iskolára! Legyél udvarias, és nehogy valami olyat mondj... na, érted te, igaz? Elég nagyfiú vagy hozzá, hogy megértsd.

Bólintok. Ha csak ennyi, akkor bambi.

Nyílik az ajtó, a szekusnő tol be maga előtt egy fekete hajú, sötét szemű, formás kis csajt. Látásból ismerem, Nicának hívják, és a hét cébe jár. A melle már egész nagy, gondolom magamban, mert az arcáról azonnal oda vándorol a szemem.

² A Securitate (románul: Departamentul Securității statului, azaz Állambiztonsági Osztály) a román kommunista diktatúra titkosszolgálat volt.

– Megvan a leányzó is – mondja a barkós a dirinőnek. Elégedtnek tűnik. – A családokat mi értesítjük a dologról, elvtársnő. Államérdek. A kollégám mindjárt felírja a címüket. A két tanulójuknak nagy megtiszteltetésben lesz része. Pénteken kettőre hozzuk vissza őket. Addig nincs érintkezés, ne is keressék a srácokat.

A lány rám emeli a tekintetét. Szörnyű rettegés ül a szemében. Nem merek megszólalni, csak a tekintetemmel próbálom üzenni neki: nincs semmi baj.

Mintha egy kissé megnyugodna ettől.

Beülök a kocsiba, Nica a másikba a szekusnővel. Én maradok a két hapsival. A barkós ül előre, a másik mellém. Indulunk, a barkós hátrafordul.

– Gigi, felvilágosítod?

A Giginék nevezett tag közelebb húzódik hozzám, és ráteszi kezét a combomra. A hátamon feláll a szőr.

– Mázlid van, fiacskám – mondja. – Holnapután te adod át a reptéren a temesvári diákság nevében a virágcsokrot a miniszterelnök-helyettes asszonynak. Hatalmas megtiszteltetésben lesz részed!

Hogy nagyobb hangsúlyt adjon mondandójának, megszorítja a combom. Próbálok elhúzódní, közben látom, a barkós észreveszi, mit csinál a társa, és mérgesen néz rá, a fejét rázza. Gigi erre elenged, és visszahúzódik a helyére. Fellélegzem.

– Az eseményig nálunk laksz majd – veszi át a szót a barkós. Úgy beszél hozzám, hogy nem fordul hátra. – Kapsz rendesen enni, kapsz vadiúj ruhákat. Menő frizurát csináltatunk neked. Lesz egy orvosi kivizsgálás is. Megnézzük, hogy minden rendben van-e veled. A miniszterelnök-helyettes asszony tart a fertőzésektől.

Nem szólok egy kukkot sem, mire a barkós odafordul.

– Érted?

– Igen.

– Helyes. Örülök, hogy nem beszélsz sokat. Erről az egészből, majd a végén, nem beszélhetsz senkinek, érted?

– Érttem.

– Még a szüleidnek sem. Nem kell részleteznem, mi történik, ha beszélsz, ugye?

– Nem kell.

– Helyes. Velem, Gigivel és Florianával leszel a következő két napban. Engem Radunak hívnak. De szólíts inkább Raulnak, azt jobban szeretem.

Bólintok, szerencsére több szó nem esik. Figyelem az utcákat, eddig azt hittem, biztos a Szeku-házba visznek, ott van a Lugosra menő út mentén, a Milícia mellett, mindenki ismeri. De nem, nagy, széles úton megyünk, hatalmas, régi, gyönyörű házak között, még sohasem jártam ebben a városrészben, mintha nem is Temesváron járnánk. Itt biztosan a pártfejesek laknak, gondolom.

Az autónk egy jellegtelen épület előtt áll meg, kissé csalódott vagyok, az összes többi villa nagyobb és szebb. A kocsibehajtó kapuja magától nyílik, csak bámulok, ilyen még nem láttam. Az autó eltűnik velünk a pincegarázsban. Félhomály, betonlépcsőn caplatunk fel. Az ajtókon mindenütt elektromos zár, amit Raul kártyával nyitogat előttünk. Nyilvánvaló, hogy ide se bejönni, se innen kimenni nem egyszerű.

Egy fogadótérbe lyukadunk ki, idős nő vár ránk, szigorú arcú, szikár asszonyosság. A fejével int, én és Nica követjük. Az emeletre visz, magamra hagy egy ajtó előtt.

– Ez a te szobád. A gönceidet tedd a szennyeskosárba, fürödj meg, és öltözz át. Találsz egy lombikot a vécé mellett, pisilj bele, és majd hozd magaddal. Van fél órád.

Félve lépek be. A „cellám” akkora lehet, mint a lakásunk. Kék-arany mintás tapéta, aranyozott, piszkosul réginek tűnő bútorok. Az ágyamnak teteje is van. Csupa selyem, csipke. Tele puha párnával. Óvatosan közelítem meg, megnyomogatom, jól rugózik. Hatalmas ugrással belevetem magam, hanyatt fekszem, a kezeim kitárom. Egy pillanatra boldog vagyok. Észbe kapok, keresem a fürdőszobát. Az is hatalmas. A kád hófehér és tiszta. Kinyitom a csapot, a víz forró. Csurig engedem a kádat, mindenféle illatos, üvegtégelyekbe töltött színes folyadékot, meg kristályt, labdacot teszek bele. Meztelenre vetkőzök és belecsobbanok. Isteni forró, teli habbal. Basszus, azt hiszem, még soha nem fürödtem ilyen forró vízben. A szappan zöld és illatos. Azt hiszem, almaillatú.

Fél óra múlva szárazon, nedves, hátrafésült hajjal várom, hogy értem jöjjenek. Sötétkék Adidas mackónadrágban és fehér pólóban vagyok, a papucsom is menő. A Giginék mondott pasas lép be, aki a combomat tapizta. Összerándul a gyomrom. Ez a rohadék bármit megtehet idebent velem, fut át az agyamon. Szerencsére sietünk, int, kövessem. Kifelé menet azért megfogja a tarkómat, kicsit megszorítja, majd végigsimít a gerincemen. Csessze meg.

A földszintre megyünk, egy kisebb szobában fehér ruhás, fiatal nő vár, ápolónőnek tűnik. Bomba a tested, aranyom, gondolom magamban. Az arca nem túl szép, de érdekes.

– Most veszek tőled egy kis vért – mondja kedvesen, miközben elkéri tőlem a kis pisistégelyt. Mire visszafordul, már a kezében a fertőtlenítőszer. Elköti a felkarom, kettőt üt a bal kezem vénájára, és már szúr is. Felszisszenek, még soha nem vettem tőlem vért. Reszketve nézem a saját sötétvörös vérem, amint egy kis lombikba folyik. Néha rám pillant, a tekintete sajnálkozó. Talán nem tudja, miért vagyok itt, és miért kell átesnem a tortúrán. Szerencsére gyorsan vége. Kapok egy vattacsomót, azt szorítom a szúrás helyére. Kimegyek, Nica piros adidasban áll. Ő következik. Pillanatok múlva hallom a sírását. Rövidesen elhallgat, aztán csatlakozik hozzám. Eltelik öt perc, egy árva szót sem váltunk. Megjelenik egy fehér köpenyes férfi. Int, bemegyek vele az előző szobába. Negyedórán keresztül vizsgálgat. Tüdő, szív, pulzus, aztán valamit rárak a felkaromra, ami felfújódik, közben a pasas egy óraszerűséget bámul. Fogalmam sincs, mit mér ezzel. Utána fel kell feküdnöm az ágyra, bekeni a felsőtestem valami hideg szmötyivel, aztán furcsa tappancsokat tesz rám, amiből drótok csatlakoznak egy géphez. Ilyet se láttam még. Amint mindennel végeztem, ismét kimehetek, Nica vált. Nincs ott senki, hát leülök és várok.

Húsz-harminc perc telik el, kijön Nica is. Egymásra nézünk, még mindig rémültnek tűnik.

– Neked is megmondták, mire kellünk? – kérdezem.

– Meg – szipogja.

– Nyugi, nem lesz semmi baj – mondom neki. – A nőci rendes?

Értetlenül bámul rám.

– Az a Floriana, vagy ki.

– Ja, igen. Végül is igen.

– Neked is olyan menő a szobád? A fürdő oltári.

– Aha – mondja, és elsírja magát.

Átölelném, ha merném. A pólóján átüt a hegyes bimbója. Nyelek egyet.

A házasszony jön, megint csak int, kövessük. A társalgóba visz, ott van Raul, a barkós. Csiszolt kristálypohárból iszik valami aranybarna lötytyöt.

– Jól van, kölykök! – mondja, és egy fotel karfájára telepszik, nekünk meg mutatja, ülünk a kanapéra. – Szépek vagytok. Holnap reggelre megjön a laboreredmény, a doki megint megvizsgál benneteket. Aztán jön egy fogász, ne ijedjete meg, csak tömni fog, nem húzni. A vezér utálja a rossz fogakat. Aztán szabadfoglalkozás estig. Közben annyi kaját kaptok, amennyi belétek fér! Estefelé pedikűr-manikűr. Holnapután korán kell kelni, mert jön a fodrász! Utána megyünk a reptérre! Van kérdés?

Nekem nincs, de Nica megszólal.

– És utána mehetünk haza?

– Igen, utána hazaviszünk benneteket.

A házinéni jön be.

– Megérkezett a szabó.

Raul felpattan, int nekünk, vele megyünk. Egy magas, jólöltözött fazonhoz visznek, vele van a segédje. Szerintem buzik, mint Gigi. Ruhákat próbálunk, leveszik a méreteinket. Kezdem unni, és kezdek rohadtul éhes, meg szomjas lenni. Kora este van, a nap lemenőben.

Amint végzünk, az ebédlőbe kísér a házinéni, aki még mindig nem mondta meg a nevét. Raullal és Florianával vacsorázunk. Kezdetnek kaviár pirítóssal, még soha nem ettem. A szekusnő folyamatosan mondja a fogások nevét, és mutatja, hogyan kell enni. A kaviár szerintem szörnyű, de megeszem. Látom, Nica is

szenved. Utána csorbaleves, tele hússal. Komolyan, ilyen jót még nem ettem. Kétszer szedek, aztán gyöngytyúkcombot kapunk piritott krumplival és paradicsomsalátával. Még sohasem láttam ilyen szép ételt. Hát így is lehet élni? A desszert franciakrémes. Csodálatos. Az ételhez italokat kínálnak, mindketten Pepsi-Colát kérünk. Hihetetlen. Az Adidas szerkó, meg a Pepsi is. Kezdem elengedni magam.

Este még tévézhetünk, van videómagnó is, egy rakás videókazettával.

A házinéni kérés nélkül kakaót hoz, meg egy üvegserlegben mindenféle csokit és cukrot. A legtöbb nyugati cucc, még soha nem ettünk hasonlót sem. Nicával röhögünk, és tömjük magunkba.

A filmnézésen összekapunk, ő a Házibulit akarja, én a Rambót. Végül engedek. A kanapé két sarkában helyezkedünk el, és bámuljuk a Sophie Marceaut. Micsoda nő, Istenem. Néha a lábfejem találkozik Nicáéval, egy idő után már direkt csináljuk, amitől merevedésem lesz. Arra gondolok, hogy esetleg...

Este tízkor bejön Raul, és felküld minket a szobánkba. Megnyugszom, hogy Gigit nem látom sehol. A szobám ajtaját szeretném bezárni, de nincs benne kulcs. Szentségelek magamban. Sokáig nem merek elaludni, félek, hogy az a rohadék Gigi bejön, amikor alszom. Végül elnyom az álom, arra ébredek, hogy valaki matat a combomon. Megmerevedek, a sötétben nem látok semmit, de tudom, hogy Gigi az. A keze elér oda, ahová nem kellene. Kirúgok, és levetem magam az ágyról, közben teli torokból visítok segítségért. A hülye barom csitítani próbál, én teljes pánikban, mire becsörtet Raul és Floriana, felgyullad a villany. A barkóson látszik, hogy dühös. Kitessékeli Gigi maga előtt. Azért visszafordul hozzám.

– Nem kell a hiszti, te kis takony! Kuss van, cseszd meg!

Köszí az együttérzést, dűnnyögöm magamban. Ismét kell egy óra, mire megnyugszom. Aztán végre világosodik.

A reggeli fenomenális. Megint olyan dolgokat kapunk, amit még soha nem ettünk, legalábbis én. A gyomrom azért még re-

meg. A szemem sarkából az ajtót lesem, mikor lép be rajta Gigi. Valami magyar szalámit tálalnak fel a sok között, aminek fehér a héja. Kurvajó. Igazi vajat, szuper sajtokat adnak. És a kenyér, meg a kifli! A croissantról nem is beszélve. Ezt a szót a franciaórákról ismerem, de még soha nem ettem. Van sajtos és kakaós, meg lekváros is. Telezabálom magam.

Kapunk egy-egy cetlit, be kell magolnunk a rajta lévő három mondatot. Nem tűnik nehéznek, de azért kissé félek, nehogy belesüljek majd a nagyszony előtt.

Utána visznek a dokihoz, ő valami papírokat nézeget, dünynyög, aztán ad két tablettát, hogy vegyem be, majd közli Raullal, hogy tökéletes állapotban vagyok. Ebédig ismét filmeket nézünk Nicával. Akkor kérdezi, mi történt éjjel. Tőszavakban számolok be a dologról. Egyébként Gigit még nem láttam ma, remélem Raul hazaküldte.

Ebéd előtt még a kertben is sétálhatunk. Észreveszem, hogy a környező házak ablakait mind elfalazták felénk, és a kerítés magas, teljesen zárt. A villa kertje hátul hatalmas, tele ősrégi fákkal, igazi dzsungel. Láthatóan senki sem figyel minket. Egy Ambassador csokit ketté török, a felét Nicának nyújtom.

– Ilyet se eszik mifelénk halandó – mondom.

– Pedig a városban gyártják.

Eszünk. Rájövök, a tegnap esti svájci csokik sokkal finomabbak, mint ez a mi hírességünk, amiről csak álmodozhatunk.

– Miért lógsz annyit? – kérdezi Nica.

Meglepődök, nem értem. A lány elérte a bamba képemet.

– Mindenki rólad beszél. A nagy vagány Mariusról.

Még jobban meglepődöm. Nem tudtam, hogy hírhedt vagyok hetedikes körökben.

– Te is?

– Ugyan – megvonja a vállát, de a pillantásából tudom, nem mond igazat. Érdeklem.

– Unom a sulit. Otthon meg... Apám alkesz.

Bólint, mint aki mindent ért.

– Az enyém is iszik.

– Minden férfi iszik, mintha kötelező lenne. Én nem fogok.

Kissé feldúlt lehetek, mert megfogja a kezem. Egymás szemébe nézünk, úgy döntök, most vagy soha, megcsókolom. Kurvára félek, de odahajolok, ő nem rántja el a fejét, pedig ettől tartok a legjobban. A szája nedves, jó érzés. Szétválunk, egymás tekintetét kutatjuk. Odabújik hozzám, és a vállamra hajtja a fejét. A hegyes bimbóit érzem a mellkasomon.

Ebédelni hívnak, ismét különleges, és többnyire finom ételek. A végén papanasi,³ rengeteg tejföllel és áfonyamártással. Ilyet nagy ritkán anyám is készít, ha kapunk túrót meg áfonyát a vidéki rokonoktól. Amint végzünk, a banya felküld minket fogat mosni, mondja, jön a fogász. Jó sokáig elszöszmötöl velünk a nőci, már a délután közepén járunk, mire végez velünk. Mindketten töméseket kapunk, de nem amolyan szokványos fémszínűt, hanem hófehéret.

A fogászt a pedikűrös követi, egy ugyancsak belevaló nőci, aki levagdossa a kéz-meg lábkörmeinket, és még meg is reszelgeti.

Utána videózás és nasizás, most már összebújva nézzük a filmet Nicával. Vacsora előtt megérkezik a szabó, mindketten vadonatúj iskolai öltönyöket kapunk. Az anyaga sokkal puhább, mint a réGINEK. A szabó elégedett, Raul és Floriana is. Ismét zabálás, nem tudok betelni a jobbnál jobb ételekkel.

Most nem maradhatunk fent, Raul elküld bennünket fürdeni.

– Reggel ötör ebresztő. Jön a fodrász, azután reggeli. Nyolc órakor indulunk a repülőtérré.

Beülök egy kád fürdővízbe. Arra gondolok, ez az utolsó. Aztán Nicáról fantáziálok. Át kellene mennem hozzá az éjjel, de tudom, nincs hozzá bátorságom. Gyanítom, nem utasítana el, inkább attól félek, nem tudom, mit és hogyan kellene csinálnom. Szükségem volna valami tapasztalt nőcIRE, aki kitanít. Mind-egy, a tegnapi éjszaka után elég fáradt vagyok ahhoz, hogy most könnyen álom jöjjön a szememre.

Reggel Raul ebreszt. A szemem kipattan, és azonnal izgatott leszek. Eljött tehát a nagy nap. Csak nehogy valami galibát okozzak, fut át rajtam, mert még kivégeznek érte. Vagy a szüleimet.

³ Túrófánk

Egy gyereket csak nem nyírnak ki ezek?

Még melegítőben vagyunk, amikor a fodrász érkezik. Én gyorsabban végzek, mint Nica. A séróm olyan jófiús lett, hogy ihaj! Grimaszolok a tükörbe, Nica a hátam mögött ül, és kacag. Az ő haját szép hullámossá varázsolják, majd kap bele egy idétlen masnis szalagot. Most ő grimaszol és én kuncogok.

Raul negyedórát szán a reggelire, és öt percet ad az átöltözésre. Amint megjelenünk Nicával a hallban, látjuk, a szekusok elégedettek velünk. Az asztalon két hatalmas virágcsokor vázában.

Néhányszor elgyakoroljuk a virágok átadását, és a rövid mondokánkat. Az enyém ez: *Drága Elena Ceaușescu miniszterelnök-helyettes asszony! A román nép legszeretettebb lánya, nemzetünk tündöklő édesanyja! Fogadja szeretettel a Román Szocialista Köztársaság temesvári tanulói nevében szerény ajándékunkat!*

Szerencsére egészen könnyen elmondom. Raul ötször ismételteti el velem, egyszer meglendül felém a keze, mert nem mondom elég lassan és artikulálva a szöveget. Szerintem csak azért nem pofozott fel, mert nem akart nyomot hagyni az arcomon.

Raul tapsol, int, indulunk. A csokrok a csomagtartóban landolnak, most csak egy autóval megyünk.

A repülőtéren még soha nem jártam. Bámuljuk a kirendelt, ünneplőbe öltözött tömeget, de engem jobban érdekel az irányítótorny és a repülőgépek. Sokat kell várni, közben magamban ismételvegetem a szövegemet. Látom, Nica is ugyanezt teszi.

– Nyugi – mondom neki. – Minden rendben lesz. Ügyes vagy.

– Te is.

Végre látjuk landolni a kormánygépet. Még legalább negyedóra, mire lesétálnak Csauék a vörös bársonyszőnyeggel borított lépcsőn. A helyi fejesek fogadják őket, aztán jönnek a kisebb fejek, köztük mi. Egyszer csak ott állok Elena előtt. Marha kicsi és ráncos, gondolom magamban. Az orra viszont hatalmas, igazi banyaorr. Öregebbnek tűnik így előben, mint a tévében. Egyedül a haja szép. Nincs több időm agyalni, elhadarom a három mondatomat, és nyújtom a csokrot. A vénasszony vigyorgva megcírógatja a kobakomat, de közben rám se néz, meg

tovább.

Újabb negyedóra, ismét a kocsiban ülünk.

– Ezen is túl vagyunk – fújtat Raul. – Nem volt semmi gikszer, igaz Floriana?

– Nem volt, megúsztuk.

Ekkor döbbenek rá, ezek is félnek.

Visszamegyünk a villába. A házínéni a hallban vár, a lábánál két papírdoboz.

Raul a dobozokra mutat.

– Némi ajándék, és a régi ruháitok. Ami rajtatok van, ugyan-csak megtarthatjátok. És ne feledjétek: egy szót se senkinek, hogy hol voltatok, mit csináltatok. Értve vagytok?

– Igen – feleltük egyszerre.

– Indulás.

Nem az iskolába megyünk, azonnal hazavisznek minket. Nicáék lakása közelebb van. Amint a tömbház elé érünk, egymásra nézünk, megszorítom a kezét.

– Holnap tali?

– Igen, tali.

A kapun középkorú asszony rohan ki, sírva csókolja össze a kocsiból kikászálódó Nicát. A sofőr szinte kidobja melléjük a papírdobozt, már hajt is tovább. Visszanézek rájuk a hátsó ablakon. Nica is sír, és közben magyaráz az anyjának. Két perc, és én is kikászálódok. A blokkházunk ablakaiban érdeklődő tekintetek bukkannak elő, majd tűnnek el hirtelen, amint a nagy fekete Mercedes megáll a ház előtt.

Apám még nincs idehaza, gondolom. Talán anyám se. Megkapom a dobozom, caplatok felfelé. Igen, egyedül vagyok. A dobozból az édesség nagyját az ágyam alá rejtem. A svájciak között egyetlen Ambassador csoki. Undorodva dobom az asztalra.

Én már megízleltem a valódi svájcit.

Nagy Izabella

Jézus kiterítve feküdt

*Jézus kiterítve feküdt a banánzöld lepedőn
teste hófehér mintha nem élne
nyugodt és csendes most a szoba így vele
vérem rápötytyent hófehér testére
kint tengerparti orkán dúl meghajlítva az eget
a nyári hőségre ültetett pálmafát
bent a tízeuróért vásárolt hősugárzó kattog
és én
nem tudnám megmondani
mikor nevettem így utoljára
mikor lélegeztem a szélvihar erejéből
mikor nyelte el gondolataimat a tengerzaj.*

*Mint amikor csendben vezetsz a hóviharban
egy távoli országba
imádkozva közben hogy ne sodorjon le az útról
ne sodorjon le az útról a jégdara
Mint amikor magadra teríted kockás takaród
alábújva várod hogy benned végre megszűnjön
a magány
mert már nem utazol egymagad.*

Jézus kiterítve feküdt a banánzöld lepedőn

*és azt mondta szótlan mosolyával
megbocsájtottam neked már réggel ezelőtt
nincs miért vezekelned
nincs miért szégyenkezned
gyermek.*

*Megtörtént a feloldozás
Megtörtént a feloldás
Minden legalább egyszer megtörtént már
vele és velem
miközben a tíz euróért vásárolt hőszugárzó
túlharsogja a kinti orkánzúgást.*

Éjszaka Jézussal

*Éjfélkor együtt énekeltük a Himnusz
szép szokás ez, szerettem volna fogni a kezét
bőrkabátja alatt kék pulcsit hordott
én csak néztem a szemét
nevető-barna és kegyelmes.*

*Nem tudom, hogy választott ki arra az estre
kérdezett, és válaszolt nekem, és a mosolya...
rálógott bajuszát hörpölte a nyelve
és én egész éjjel csókoltam volna
amikor épp nem filozofáltam.*

*Siettem haza aznap éjjel a nagy havazásban
egyedül él, mondta de nem kacsintott*

*kezemet tördelve magamnak magaráztam
hogy ez nem csak ennyi volt
hogy dolgunk van min nekünk egymással.*

*Harminchárom éves ő én meg majdhogynem ötven
micsoda furcsa kombináció így az estre
hallgattuk a hóesést együtt a csöndben
az új év így szabadult el Jézussal kezdve
a hazafele út sem telt már magányban.*

Tó szélén

*Leguggoltam január elsején reggel a Városligeti tó szélén.
Kacsák fejükkel szárnyuk alatt még aludtak.
Nem zavarta fel őket troli, gyerekhang vagy én,
nem voltál velem, hogy zajt csapjon szivünk.
A sima tükörben néztem öreg arcomat,
mit szeretsz benne a sok ránc és év között.
Nélküled csak az Isten a valóság, a víztükrözés
kacsák fejnélkül aludva, miközben
hullámszik a köd, hullámszik testem is felette.
Nem marad ma reggel más a Városligeti tó szélén
csak a végtelen pára Isten tüdejéből.*

*Álmomban hózivatar voltál
álmomban hózivatar voltál
nem bántad hogy lesodorsz az útról
nagy szállókéséssel
szinte észrevétlen ráfagy mindenre
megszűnik a surlódás
elcsúszik a tegnap és a holnap
hózivatarban hógolyózni kell
a bátraknak a bolondoknak*

*lecsúszni a pályáról észrevétlen
nyelni az égből hulló fehér vizet
ez az élet
és a csipkefüggöny a magas hátú hegyeken
álmban vérvörös csík voltál
a lemenő napban kerested helyed
sem felhő sem a magas ég nem segített
csak az az árva olajfa a dombtövén
libbenő téli levelekkel
orkánszél hajlította törzs
ez az élet
téli tengerbe belefutni
álmban egy hang voltál
mélyen a torokból zengő illedelmes sóhaj
de szép
így kell
hóživatarban hógolyózni
az út mentén.*

Nagy Laczkó Balázs

A forrástól a tengerig

Kezdetben a kígyó kicsi volt, és az emberek egyáltalán nem féltek tőle. Fel-alá úszott a folyón és halat evett. Akárcsak az emberek.

Békés volt minden.

Ám az emberek és a kígyó is elkezdett mind több és több halat fogni.

Az emberek sokasodtak, a kígyó pedig nőtt és növekedett. Olyan hatalmas lett, hogy az emberek a folyó két partjáról egyre nehezebben tudtak átkelni egymáshoz, ha ő arra járt.

Egy kicsit tartottak is a hatalmas állattól.

Az emberek a folyó két partján inkább külön halásztak. A kígyó pedig csak úszott tovább fel és le, halakat eszegetve, egyre nagyobbra nőtt. Mit sem törődött az emberekkel, akik egyre jobban féltek tőle.

Más gondja volt.

A kígyó ugyanis magányosnak érezte magát, és ha ez még nem lett volna elég, mind nehezebben tudott megfordulni az egyre szűkösebbnek tetsző folyóban. Egy idő után már egészen a toroklatig kellett úsznia, ha szeretett volna a vízben megfordulni. Felfelé még rosszabb volt a helyzet: a forrásvidéken éles sziklák közt kellett nehéz testét a partra vonszolnia, hogy aztán újra vízre szállhasson.

De mindezzel nem lett volna gond, ha legalább lett volna ki- nek mesélnie minderről, vagy talált volna egy másik kígyót, aki elkíséri.

Egyre kényelmetlenebbnek, de egyre unalmasabbnak is találta a folyót.

Időnként persze akadtak kisebb-nagyobb kalandjai. Egyszer egy kellemesen csípős kék halat kapott be, máskor egy a vízre dőlt faóriás keresztelte útját... – de ugyan, mit ér a sok élmény, ha úgy sincs kinek azt elmesélje?

Egyszer, amikor magányos álmodozásaiból arra ocsúdott fel, hogy már megint a torkolatnál jár és ideje lenne megfordulnia, úgy döntött, inkább tovább áll.

Vonzotta az ismeretlen és a remény, hogy a távolban társra lel. Azonban a távozásáról az emberek nem értesültek.

A kígyó elment, a félelem bennük megmaradt.

A halászok külön-külön tovább halásztak és sokasodtak a folyó két partján.

Igen ám, de ahogy halásztak és sokasodtak, úgy számukra is mind szűkösebb lett a hely, és az emberek is elkezdtek vágyni az ismeretlenre, a távolra, és az igazság szerint más társakra.

Az emberek a folyó két partján egyre magányosabban éltek, és bár sokan osztoztak ebben az érzésben, nem szívesen vallották be egymásnak. Inkább egyre többet és többet álmodoztak a túlsó partról anélkül, hogy tudták volna, hogy a túlparton élők is ugyanezt teszik.

Az emberek fejében kevés a hely – vagy talán az álmodozás követel túl sokat. Aki egyszer igazán belemerül, annak gondolatai megtelnek, és ami nem tartozik oda, kiszorul. Egyre több, valaha becsben tartott dolog válik kacattá. Így veszett ki az emberek emlékezetéből a hatalmas kígyó, és vele együtt a félelem is.

Igen ám, csak hogy senki se tudta, hogyan kell csónakot építeni. Ugyanis az utolsó időkben, amikor még a kígyó fel-le úszkált, az emberek annyira féltek tőle, hogy egyáltalán nem mertek vízre szállni, inkább a partról dobálták be hálójukat. Még úszni is elfelejtettek.

Az emberek a folyó mindkét partján tanakodni kezdtek, hogyan is kelhetnének át egymáshoz, de sehogy se jutottak dűlőre. És éppen akkoriban, amikor kezdett erőt venni rajtuk a csüggedés, olyannyira, hogy még a hálókat sem volt kedvük kivetni, az óriáskígyó visszatért.

Szörnyen rosszul érezte magát, sehol sem lelt barátokra. Úgy gondolta, ha már újakra nem tett szert, legalább a folyó megmaradt neki régi ismerősnek.

Az emberek megijedtek a hatalmas kígyótól. A kígyóval együtt visszatért a félelem is, ami – úgy tűnik – mindig egy kicsit lema-

radva követte. Nem mintha a kígyó tudott volna e titkos hódolójáról.

Egy kislány azonban nem ijedt meg. Sőt, odaszaladt a partra, és kiáltozni kezdett a kígyónak, hogy segítsen nekik átkelni.

A kígyó csodálkozva nézett feléje. Még soha senki se szólította meg, kérni meg aztán pláne nem kértek tőle soha semmit.

„Hát így megy ez?” – kérdezte magában. – „Elég lett volna végig csak kérni?”

Közelebb úszott a parthoz, a homokban nagy busa fejét egészen a kislányig csúsztatta.

„Rendben” – gondolta, de nem szólt semmit.

Parttól partig keresztbe feküdt a víz felszínén.

És immár nem volt magányos.

Orhan Pamuk

A herceg története

Tasnádi Edit fordítása

Élt valamikor ebben a városban egy herceg, aki felfedezte, hogy életünk legfontosabb kérdése: képes-e az ember önmaga lenni, vagy sem? Önmaga felfedezése volt az élete, élete önmaga felfedezése. Rövid létének ezt a rövid összefoglalását maga íratta le; élete vége felé, amikor írnokot fogadott, hogy a felfedezés történetét papírra vettesse. A herceg diktált, az írnok írt.

Akkoriban – száz évvel ezelőtt – városunkban még nem téblábolt milliányi munkanélküli az utcákon, nem ömlött szemét a lejtőkön és szennylé a hidak alatt, nem okádtak koromfekete füstöt a kémények, és nem könyököltek a buszmegállóknak a várakozók. Akkoriban olyan lassan járt a lóvasút, hogy menet közben is le és fel lehetett szállni; és olyan lassan szelték a vizet a Bosporusz hajói, hogy némely utasok kiszálltak az egyik kikötőben, a hárs-, gesztenye- és platánfák alatt beszélgetve, nevetgélve átsétáltak a következőbe, a kikötői kávézóban megittak egy teát, aztán felszálltak az épp addigra megérkező hajóra, s úgy folytatták az utazást. Akkoriban a kivágatlan dió- és gesztenyefák még nem alakultak át a körülméletlési ünnepségeket szervezők és a szabók hirdetéseivel telitűzdelt villanyoszlopokká. A város szélén a mai szemétdombok, villany- és távíróoszlopokkal beültetett csupasz dombok helyén bánatos vagy kegyetlen szultánok vadászhelyei, zöld ligetek és erdők kezdődtek. Az egyik ilyen, később a várost átkaroló szennyvízvezetékek, macskaköves utak és lakóházak által megsemmisített zöld dombon élt huszonkét esztendeig vadászkastélyában a herceg.

A diktálás az önmegvalósítás egyik útjává vált a herceg számára. Hitte, hogy csak akkor válhat önmagává, ha leírat mindent a mahagóniasztalnál ülő írnokkal. Csak úgy győzheti le a fülében visszhangzó hangokat és mások történeteit, amelyek folyton eszébe jutnak, ha a kastély szobáiban vagy a magas falakkal körülvárt kertben sétál, csak akkor tud mások gondolataitól megszabadulni, ha írnokéval leíratja őket.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy diktálás közben csak a saját hangját hallotta volna. Éppen ellenkezőleg, ha egy történet elbeszélésébe kezdett, ha másvalaki történetére gondolt, tudta, hogy ha a saját dühét érzi is, abba belejátszik a másiké is. De azt is tudta, hogy az ember csak akkor találhatja meg a maga hangját, ha a belülről hallott idegen hangokkal szemben a saját hangját hallatja, ha a történetek ellen történeteket talál ki, saját szóhasználatával „ha megküzd mások pusmogásával”. A diktálást harctérnek képzelte, ahol majd az ő javára dől el a küzdelem.

A herceg gondolatokkal, történetekkel és szavakkal küszködött ezen a harctéren. Közben le s föl járkált kastélya szobáiban, a mondatot, amelyet az egyik lépcsőn felfelé menve diktált, a másik lépcsőn lefelé menet megváltoztatta, aztán újra felfelé az első lépcsőn vagy az írnok előtt álló díványon ülve, esetleg végignyúlva elisméltette az írottakat. „Olvasd csak!” – szólt a herceg, és az írnok monoton hangon felolvasta ura utoljára diktált mondatait:

– Herceg Osman Celâleddin efendi tudta, hogy e földön, ezen az átkozott földön az a legfontosabb, hogy az ember önmaga lehessen, s amíg ezt a kérdést meg nem oldjuk, mindannyian romlásra, vereségre és rabságra vagyunk ítélve. Minden nemzetség rabságra, minden nemtelenségre és megsemmisülésre, megsemmisülésre ítéltetik, ha nem tud önmaga lenni.

– Azt, hogy „megsemmisülésre”, azt nem kétszer, hanem háromszor kell írni! – mondta ilyenkor a herceg a lépcsőn lefelé vagy fölfelé menet, vagy az írnok asztala körül sétálva, és ezt olyan hangon és hangsúllyal szokta mondani, hogy abban a pillanatban eszébe jutott ifjúkorának franciatanára, „Fransuva efendi”, annak a „diktálás”-órákon felvett tartása és dühös járása. Ettől azt hitte,

hogy az ő tanítója hangsúlyát utánozza, aminek aztán „szellemi tevékenységét megállító”, „képzelőerejének minden színét kifakító” krízis lett a vége. Az efféle kríziseket már jól ismerő írnok ilyenkor letette a tollat, arcára álarcként mozdulatlan és üres kifejezést öltve várta a „nem tudok önmagam lenni” dühroham végét.

Herceg Osman Celâleddin efendi gyermek- és ifjúkora egymással ellentétes emlékekkel volt teli. Az írnok egy ideig sokszor írhatott az Oszmán-ház szerájaihoz, palotáihoz és kastélyaihoz fűződő mulatságos, vidám és mozgalmas gyermek- és ifjúkori emlékekről, ezek azonban csak az első füzetekben fordultak elő. „Anyám Nurucihan Kadın efendi volt apám, Abdülmedzsid szultán legkedvesebb felesége és kegyencnője, ezért apám harminc gyermeke közül engem szeretett a legjobban” – magyarázta egyszer régen a herceg; egyszer meg, ugyancsak évekkel korábban, a boldog emlékek diktálásakor fordított magyarázatot adott: „Apám, Abdülmedzsid szultán harminc gyermeke közül engem szeretett a legjobban, ezért a második felesége, anyám, Nurucihan Kadın efendi volt a kedvence a háremben.”

Leírta az írnok, hogy a kis herceg a hárem ajtajait nyitogatva-csukogatva, kettesével szedve a lépcsőfokokat menekült a Dolmabahçe palota lépcsőin bátyja, Reşat elől, s közben úgy csapta a fekete háremaga arcába az egyik ajtót, hogy az elájult. Leírta az írnok, hogy azon az éjszakán, amikor tizennégy éves nővérét, Münire Sultant hozzáadták egy negyvenöt éves, mulya pasához, a lány ölébe vette kedves öccsét, és sírva mondta, hogy csak azért szomorú, mert tőle el kell válnia, s a herceg fehér gallérja csuromvizes lett nővére könnyeitől. Leírta az írnok, hogy a krími háború miatt Isztambulba érkező angolok és franciák tiszteletére rendezett mulatságon anyja engedelmével táncolt egy tizenegy éves angol kislánnyal, utána pedig sokáig nézegették együtt egy könyv vaspályákat és gőzszekereket, pingvineket és kalózokat ábrázoló képeit. Leírta az írnok, hogy azon az ünnepségen, melynek során nagyanyja, Bezmiâlem Sultan nevét adták egy hajónak, a herceg pontosan két és fél kiló rózsás és pisztáciás lokumot evett meg, és ezzel megnyerte a fogadást, utána pedig megpofozta ostoba

bátyját. Leírta az írnok, hogy a palota kocsiján mentek bátyáival és nővéreivel, s tucatnyi zsebkendő, legyező, kesztyű, napernyő megvásárlása mellett levettették és megvették az eladógyerek kötetnyét is, mondván, kell, ha színházat játszanak, aztán mikor ez a szerájban kiderült, jól megszidták őket. Leírta az írnok, hogy a herceg gyerekként és kora ifjúságában utánzott mindent és mindenkit, az orvosokat, az angol követet, az ablak előtt elhúzó hajókat, a nagyvezíreket, a csikorgó ajtók és a háremagák éles hangjait, az apját, a hintókat, az ablakon doboló esőt, a könyvekben olvasottakat, az apja temetésén zokogókat, a hullámokat és zongoratanárát, az olasz Guateli pasát; aztán az elkövetkező években valahányszor újra mesélte a herceg, mindig ugyanazokkal a részletekkel, ám a harag és a megvetés szavaival emlékeztén azt is hozzáfűzte, hogy mindezekhez a tortákat, cukrokat, tükröket, zenedobozokat, sok-sok játékot és sok-sok könyvet, valamint fiatal és öreg leányoktól és asszonyoktól kapott puszikat és csókokat is hozzá kell gondolni.

„Sokáig tartottak gyermekkorom boldog évei” – akarta mondani évekkel később a herceg, amikor írnokot fogadott, hogy leírassa múltját és gondolatait, majd így fogalmazott: „Olyan sokáig tartott gyermekkorom ostoba boldogsága, hogy pontosan huszonkilenc éves koromig ostoba és boldog gyerekként éltem. Természetes, hogy összeomlásra és megsemmisülésre van ítélve egy olyan birodalom, amelyben a trón várományosa huszonkilenc évig ostoba és boldog gyerekként élhet.”

Huszonkilenc éves koráig ötödikként a trón várományosainak sorában úgy szórakozott, mint a többi herceg, nőkkel szeretkezett, könyveket olvasott, vagyontárgyakat szerzett, felületesen a zenével és a festészettel is foglalkozott, felületesen a katonaság iránt is érdeklődött, megnősült, három gyermeke (két fia) született, s mint mindenki, barátokat és ellenségeket is szerzett. „Tehát huszonkilenc évesnek kellett lennem ahhoz, hogy mind e terhektől, tárgyaktól és asszonyoktól, barátoktól és ostoba gondolataimtól megszabaduljak” – akarta diktálni a herceg. Huszonkilenc éves korában bizonyos váratlan történelmi fejlemények következtében az ötödik helyről a harmadikra lépett elő. A herceg szerint azonban a

„váratlan” kifejezést csak az ostobák használják folyton, hiszen mi sem lehet természetesebb, mint hogy a gondolatai, akarata és lelke tekintetében egyaránt akörül forogtak, hogy beteges nagybátyja, Aldülaziz megbetegszik és meghal, a helyére lépő legidősebb bátyja pedig rövid időn belül megőrül, s emiatt letaszítják a trónról. Miután ezt leíratta, a lépcsőn felfelé, majd a másikon lefelé tartva hozzátette azt is, hogy a trónt elfoglaló bátyja, Abdülhamid legalább olyan örült volt, mint a legidősebb bátyjuk, s legalább ezerszer lediktálta, hogy a sorban előtte álló és egy másik palotában hozzá hasonlóan a trónra várakozó herceg még bolondabb, mint a bátyjai. Miután az írnok ezerszer leírta ezeket a veszélyes szavakat, türelmesen följegyezte azt is, hogy miért örültek meg a herceg bátyjai, miért kellett megőrülniük, miért nem tehettek mást az oszmán hercegek az örülésen kívül.

Eleve örületre van ítélve az, akinek egész élete azzal telik, hogy egy birodalom trónjára vár; bárki, aki azt látja, hogy hasonló álmok között élő bátyjai sorban megőrülnek. A megbolondulni, nem megbolondulni patthelyzetébe kerülve, elkerülhetetlenül megőrül, hiszen az ember nem azért örül meg, mert meg akar örülni, hanem azért, mert nem akar, s ebből problémát csinál magának; mert meg kellett örülnie annak a hercegnek, aki a várakozás évei alatt csak egyszer is gondolt arra, hogy miképpen ölette, fojtatta meg apja, nagyapja, sok elődje a testvéreit mindjárt a trónra lépés után; mert meg kell örülnie minden hercegnek, aki kénytelen a testvéreit megölettető szultánok történeteit olvasni, aki bármelyik történelemkönyvben elolvassa, hogy III. Mehmed trónra lépése után tizenkilenc testvérét, még a csecszopókat is azonnal kivégeztette; mert a megmérgezéssel, megfojtással, öngyilkosságnak álcázott gyilkossággal fenyegető elviselhetetlen várakozás egy pontján az örület mintha azt jelentené, hogy „én kiszállok a versenyből”, vagyis a trónra, akár a halálra váró hercegek számára a legkönnyebb menekülés útjának számít; így legmélyebb, legtitkosabb vágyuk az örület, alkalom arra, hogy megszabaduljanak a szultán besúgóitól, illetve a besúgóhálózatot áttörve a hercegekhez mégiscsak eljutó aljas politikusok

cselszövéseitől és csapdáitól, meg az elviselhetetlen uralkodási ábrándoktól; mert minden hercegnek, aki egy pillantást vetett álmai birodalmának térképére, bele kellett bolondulnia abba, hogy milyen hatalmas, milyen végtelen az ország, amelynek a felelősségét nemsokára a vállára veszi, s amelyet ő, igen, egyes egyedül ő fog parancsaival irányítani. Az a herceg pedig eleve bolondnak tekintendő, aki nem érzi ezt a végtelenséget, és nem fogja fel annak a birodalomnak a nagyságát, amelynek majdan minden felelősségét viselnie kell. Miután így elsorolta az őrülés okait, herceg Osman Celâleddin efendi így folytatta: „Ha én élesebb eszű vagyok ma az Oszmán Birodalmat irányító ostobáknál, bolondoknál és bambáknál, az csakis ennek a bolond végtelenségérgzésnek köszönhető! Az egy napon vállalandó felelősség végtelenségének gondolata nem őrijített meg, mint a többi akaratlan, erőtlen szerencsétlent, nem, éppen ellenkezőleg, az térített magamhoz, hogy odafigyeltem rá; akaratomat összpontosítva ellenőrzésem alá vettem ezt az érzést, s így ráébredtem, hogy az élet legfontosabb kérdése az, hogy az ember képes-e vagy nem önmaga lenni.

Az olvasásnak adta át magát az után, hogy az ötödik trónvárományos helyéről a harmadikra emelkedett. Mint minden herceg, aki nem csodaként fogta fel, hogy egy nap majd a trónra kerül, úgy gondolta, képeznie kell magát, és hitt abban, hogy ezt olvasással elérheti. Szenvedélyesen olvasott, szinte falta az oldalakat, a könyvekből „hasznos gondolatok”-at sajátított el, és macskul szőtte az álmokat arról, hogy meg is fogja valósítani őket az eljövendő boldog Oszmán Birodalomban. Mindentől meg akart szabadulni, ami régi ostoba és gyermeteg életére emlékeztette, hogy ezekben az őrület ellen védekezésül szőtt álmokban hinni tudjon, ezért feleségét, gyermekeit, régi tárgyait és megszokásait otthagyta Boszporusz-parti palotájában, és átköltözött a kis vadászkastélyba, ahol még huszonkét évig és három hónapig fog majd élni. A vadászlak dombját száz év múlva villamosok járta macskaköves utcák, különféle nyugati stílusok utánzásával épült ijesztő, sötét lakóházak, fiú- és lánygimnázium, rendőrőrs, dzsámi, ruhaüzlet, virágbolt, szőnyegkereskedés és szárasztisztító veszi

majd birtokba. A magas kerítés mögül (amellyel a herceg védte magát a külső élet ostobaságaitól, a szultán pedig ellenőrzése alatt tudta tartani veszélyes testvérét) magas gesztenye- és platánfák látszottak. Száz év múlva ezek ágaira fekete telefonkábeleket kötnek, törzsükre pedig meztelen nőket mutogató képeslapokat csipeszelnek. A vadászkastélyba a még száz év múlva is a domb felett köröző bolond varjúrajokon kívül nem hallatszott be más, csak túlsó dombok laktanyáiból a kiképzés vagy a zene hangjai, az is csak akkor, ha a tenger felől fújt a szél.

Mert akkoriban csak olvastam – mondogatta a herceg. – Mert csak az olvasottakról álmodoztam. Mert hat évig csak az olvasott szerzők gondolataival és hangjaival éltem. De nem tudtam önmagam lenni.

Valahányszor a herceg fájdalmasan és vágyakozva visszagondolt erre a hat évre, ezt íratta: „Én nem voltam én, s talán épp ezért voltam boldog, de egy szultánnak nem az a dolga, hogy boldog, hanem hogy önmaga legyen!” – Majd hozzátette a másik mondatot is, amelyet az írnok talán ezerszer is beírt a füzetekbe: „Nemcsak a szultánok dolga, hanem mindenkié, hogy önmaga legyen, mindenkié.”

Élete legnagyobb felfedezésének és céljának nevezte a herceg ezt az igazságot. A hat év vége felé egy este leíratta, amit világosan érzett: „Ahogy boldog éjszakáimon gyakran történt, képzeletben megint az oszmán trónon ültem, s egy államügy megoldása kapcsán dühösen szidtam egy ostoba fickót. Miként Voltaire is mondta – szidtam az ostobát, ám hirtelen átérezve helyzetemet, megdermedtem. Az, akit képzeletben a harmincötök szultánnak láttam az oszmánok trónján, nem én voltam: mintha Voltaire lett volna, nem én, mintha egy Voltaire-t utánzó személy lett volna. Először döbbsentem rá arra a rettenetre, hogy egy sok millió alattvaló felett ítélkező, a térképen határtalan nagynak, végtelen látszó országot irányító szultán valaki más, és nem ő maga.”

Későbbi dührohamaiban a herceg más történetekkel is előállt arról, hogy miképpen jött rá erre az igazságra, de az írnok tudta, hogy a felfedezés pillanata mégiscsak ugyanahhoz a megérzés-

hez kötődik. Helyénvaló, ha egy sok millió ember életével rendelkező szultán fejében mások gondolatai járjanak? Nem csak és kizárólag a maga akaratából kell cselekednie egy trónörökösnek, aki egy nap a világ egyik legnagyobb birodalmát fogja irányítani? Szultán az vagy csak árnyék, akinek a fejében soha véget nem érő lidércnyomásként a mások gondolatai kavarognak?

– Miután megértettem, hogy nem árnyék, hanem szultán, nem más, magam akarok lenni, arra jutottam, hogy nem csak az utolsó hat évben, de az egész életem folyamán olvasott könyvektől meg kell szabadulnom – mondogatta a herceg, amikor az élete további tíz évről mesélt. – Meg kell szabadulnom mindegyik könyvtől, minden írótól, minden történettől és mindazon hangoktól azért, hogy ne másvalaki, csakis önmagam legyek. Ez tíz évembe került.

A herceg tehát diktálni kezdte az írónak, hogy miképpen szabadult meg az olvasott könyvek hatásától. Leírta tehát az írónak, hogy a herceg elégette a vadászkastélyban található összes Voltaire-kötetet, mert ha ezeket olvasta, vagy visszagondolt rájuk, magát okos, éles eszű, vallástalan és tréfakedvelő franciának érezte, s nem lehetett önmaga. Eltávolíttatta a Schopenhauer-köteteket, mert ezek hatására a herceg órákon és napokon át az akaratról gondolkodó személlyel azonosította magát, s végül azonosult is vele, s ily módon nem ez a pesszimista herceg, hanem maga a német filozófus ült volna majd az oszmán trónra. A mind-mind óriási költséggel hozatott Rousseau-köteteket is szétépték és ki-dobták, mert hatásukra a herceg egy önmagát tetten érni igyekvő vademberré változott. „Elégetttem az összes francia gondolkodót, Deltourt, De Passet-t, Morellit, aki arról mesélt, hogy a világot ésszel meg lehet érteni és az ennek ellenkezőjét állító Brichot-t, mert olvasásukról nem a jövődöbéli szultánnak, hanem a korábbi gondolkodók esztelen megállapításainak cáfolatára törekvő gúnyosam vitázó professzornak láttam magam” – mondogatta a herceg. Elégettette *Az ezeregy éjszaka meséit* is, mert már nem a benne álöltözetben járkáló uralkodókkal azonosította magát. Elégettette a *Macbethet*, mert a trónért vérontásra is kész akarattalan gyávának látta magát, valahányszor olvasta, s ami még

rosszabb, szégyen helyett költői büszkeséget érzett emiatt. Eltávolítottatta Mevlána Mesznevijét is, mert valahányszor belemerült a könyv szerteágazó történeteibe, az élet lényegében derűsen hívő vándorló dervissel azonosította önmagát. „Şeyh Galipot azért égettem el, mert szomorú szerelmesnek éreztem magam tőle” – magyarázta a herceg –, Bottfoliót azért, mert tőle nyugatinak éreztem magam, aki keleti szeretne lenni, Ibn Zerhanit meg azért, mert tőle keletinek, aki viszont arra vágyik, hogy nyugati legyen. Nem akartam sem keletinek, sem nyugatinak, sem szenvedélyesnek, sem bolondnak, sem kalandvágyónak, sem semmi könyvből kilépett alaknak látni magam.” E szavak után az írnok sok-sok füzetbe, számtalanszor jegyezte fel a szenvedélyes ismételt refrént: „Csakis önmagam akartam lenni, csakis önmagam akartam lenni, önmagam akartam lenni csak.”

Tudta, hogy ez nem könnyű dolog. Miután megszabadult egy sor könyvtől, és már nem is hallotta a könyvek által mesélt történeteket sem, olyan elviselhetetlenné vált számára a fejében támadt csönd, hogy akarva-akaratlanul elküldte egy emberét a városba új könyvekért. Falta a csomagokból gyorsan kikapott munkákat, majd kigúnyolta az írókat, aztán dühös ünnepélyességgel elégette a könyveket. A hangjukat azonban továbbra is hallotta, és akaratlanul is utánozta az írókat, s mert keserűen érezte, hogy kutyaharapást csak szőrével lehet gyógyítani, azt gondolta, hogy csak más könyvek olvasásával szabadulhat meg tőlük, ezért emberét újra elküldte Beyoğlu külföldi könyvárusaihoz. „Pontosan tíz esztendeig harcolt herceg Osman Celâlettin efendi a könyvekkel, azután elhatározta: önmaga akar lenni” – jegyezte fel egy nap az írnok. „Ne azt írd, hogy harcolt, hanem azt, hogy küszködött!” – javította a herceg. Tíz éven keresztül küszködött a könyvekkel, és a belőlük hallott hangokkal, s csak addigra érezte úgy, hogy a saját történeteit, a saját hangját tudja velük szembeállítani. Ekkor fogadott írnokot.

Ez alatt a tíz év alatt a könyvek és a történetek mellett mással is küszködött herceg Osman Celâlettin efendi, mindennel, amiről érezte, hogy akadályozza az önmagává válásban – tette hozzá a lépcső tetejéről lekiabálva, és bár már ezerszer ismételte, akárcsak

először, most is lelkesen és hittel mondta ki a mondatot, és az ír-nok is ugyanazzal a gondossággal jegyezte le, a következő mon-datokkal együtt. Leírta, hogy a herceg nem csak a könyvekkel, de a környezetében lévő tárgyakkal is küszködött, mert azok szintén nagy hatást tettek rá. A bútorok, asztalok, karosszékek és asztalkák ugyanis hasznos vagy haszontalan nyugalmat vagy nyugtalanságot keltenek az emberben, és így eltávolítják az alaptémától; ezért nem volt képes az önmagát önmagává tevő gondolatokra összponto-sítani. Tekintete megakadt a hamutárcákon vagy a gyertyatartó-
kon; a falak festése, az asztalkákon álló vázák és a kövér párnák a díványokon nemkívánatos lelkiállapotok felé vonzották; az órák, edények, tollak és régi székek olyan emlékeket és asszociációkat idéztek, amelyek eltántorították attól, hogy önmaga legyen.

Az ír-nok feljegyezte, hogy az összetört, elégetett vagy kidobott tárgyakon kívül a herceg azokkal az emlékeivel is küszködött, amelyek mind mássá formálták őt. „Teljesen kiforgat önmagam-ból, ha a múltam egy apró, jelentéktelen részlete évek múltán, akár egy gyilkos, aki az életemet akarja kioltani, vagy mint egy örült, aki valami érthetetlen bosszú nyomában liheg, váratlanul felbukkan gondolataim vagy elképzeléseim között” – mondogat-ta a herceg. Mert borzalmas dolog, ha valakinek, akinek az osz-mán trónra kerülén millió és millió szerencsétlen életével kell foglalkoznia, ehelyett azonban gondolatai közül váratlanul egy gyerekkorában megevett tányérnyi eper, vagy egy fityínget sem érő háremaga értelmetlen szavai bukkannak elő. Egy szultánnak önmagának kell lennie, csak a saját gondolataival, a saját akara-tával és elhatározásainak következményeivel kell foglalkoznia, sőt nem csak neki, hanem mindenkinek; szembe kell szállni az em-lékek szirénhangjaival, amelyek gátolják az embert abban, hogy önmaga lehessen. „Herceg Osman Celâlettin efendi megküzdött gondolatainak és akaratának világosságát gátló emlékeivel, kiszá-rította házában az illatok forrásait, megsemmisítette tárgyait és ruháit, megszakította a kapcsolatot a kábító művészettel, vagy-is a zenével, és soha nem használt fehér zongorájával, s fehérre festtette az összes szobát” – írta le az ír-nok.

„De mindennél rosszabbak, az emlékeknél, tárgyaknál és könyveknél is elviselhetetlenebbek az emberek” – tette hozzá a herceg, végignyúlva egy díványon, amelyet még nem dobatott ki. A legkülönbébbek és a lehető legalkalmatlanabb időben állítanak be, bejönnek a kapun vagy a kéményen, és undok pletykákat, értéktelen mendemondákat terjesztenek. Jót akarnak, de csak megzavarják az ember nyugalma. Szeretetük fojtogat, ahelyett hogy nyugalma adna. Beszélnek, hogy bizonyítsák: vannak gondolataik. Történeteket mesélnek, hogy érdekes ember benyomását keltsék. Elveszik tőlünk a nyugalma, csak hogy szeretetüket bizonyítsák. Lehet, hogy ezek jelentéktelen dolgok, de a herceg, aki mindenekelőtt önmaga szeretett volna lenni, és a saját gondolataival szeretett volna magára maradni, az ostobáknak, a közönséges és felesleges pletykák terjesztőinek látogatásai után sokáig nem tudta önmagának érezni magát. „Herceg Osman Celâlettin efendi úgy gondolja, hogy a környezetében lévő emberek a legfőbb akadályai annak, hogy az ember önmaga lehessen” – írta egyszer az írnok. „Az emberek legnagyobb élvezete, hogy másokat önmagukhoz hasonlítani” – írta egy más alkalommal. Lejegyezte azt is, mennyire tartott attól a herceg, hogy ha trónra kerül, kénytelen lesz az emberekkel kapcsolatot tartani. „A szerencsétlen nyomorultak azért hatnak az emberre, mert sajnáljuk őket – mondogatta a herceg –, a közönséges és jellegtelen emberek azért hatnak ránk, mert a végén mi is közönségessé és jellegtelenné kezdünk válni. A személyiségek, a tiszteletet érdemlők azért hatnak ránk, mert észre sem vesszük, és utánozzuk őket, tulajdonképpen tehát ezek a legveszélyesebbek. De írd csak le, hogy mindet, de mindet eltávolítottam magam körül! És írd le, hogy nem csak azért folytattam ezt a küzdelmet, hogy önmagam lehessenek, hanem milliók szabadulásáért!”

„Hihetetlen élet-halál harcá”-nak tizenhatodik évében, egyik éjjel, szokás szerint megint a megszokott tárgyakkal, kedves illatokkal és nagyhatású könyvekkel küszködött, de amikor a „nyugtatás” rolettákon keresztül kinézett a havas kertre, a holdfénybe, rádöbrent, hogy tulajdonképpen nem is a saját küzdelmét folytatja, hanem az összeomlóban lévő Oszmán Birodalom sorsától függő mil-

liókét. Ahogy az írnok a herceg életének utóbbi hat esztendejében talán tízezerszer is leírta a füzetekbe: „Mindazok a népek, amelyek nem tudtak önmaguk lenni; a másokat utánzó civilizációk és azok a népek, melyek a mások történeteitől képesek csak boldognak érezni magukat – feledésre vannak ítélve”. Így aztán tizenhat évvel azután, hogy vadászkastélyába visszavonulva várni kezdte trónra lépése napját, rájött arra, hogy az önmagában érzett történetekkel csak a saját hangját hallatva tud megküzdeni, s az, amit tizenhat éven keresztül személyes, lelki küzdelemként élt meg, tulajdonképpen „történelmi élet-halál harc”, „az ezerévenként egyszer tapasztalt személyiségváltoztatási harc utolsó állomása”, „a fejlődés fontos állomása, amelyet a történészek évszázadok múltán joggal fognak fordulópontnak nevezni”. Ekkor érezte szükségét, hogy írnokot fogadjon magának.

A hold a végtelen idő tágasságára és félelmetességére emlékeztetve ragyogott a téli kert fölött. Egy ilyen éjszaka után ült le először a herceg díványával szemben mahagóniasztalához az öreg, türelmes és hűséges írnok. Amikor a herceg elkezdte mesélni a maga történetét és felfedezését, visszaemlékezett arra, hogy azt „a rendkívül fontos történelmi jelentőség”-et tulajdonképpen már évekkel korábban felismerte: visszavonulása előtt is látta már a saját szemével, hogy Isztambul utcái egy nem létező idegen ország képzelt városát utánózva naponta változnak; észrevette, hogy az utcákat megtöltő szerencsétlenek és boldogtalanok a nyugati utazókon látottak, meg a kezükbe került idegen fényképek szemlélése alapján megváltoztatták öltözköket; hallotta, hogy a külvárosi kávézóknál esténként a kályha köré gyűlő vigasztalanok, ahelyett, hogy a nagyapáiktól örökölt történeteket mesélték volna egymásnak, másodosztályú tárcaírók által iszlamosított, ócska *Három testőr*- és *Monte Cristo*-históriákat olvasnak fel egymásnak az újságokból. Ráadásul egy időben még ő maga is az örmény könyvkereskedőkhöz járt, mert a könnyű időtöltés kedvéért rákapott ezekre a vacakságokra! Az összes boldogtalanul, szerencsétlenül és vigasztalannal osztozott a közönségességben, mindaddig, amíg egy határozott lépéssel be nem zárkozott ide. Nem érezte-e ő is,

valahányszor a tükörbe nézett, hogy lassan-lassan, akár a többi boldogtalan, el fogja veszíteni arca régi, titkos értelmét? „De igen, érezte” – írta az írnok mindig e kérdés után, mert tudta, hogy a herceg így fogja folytatni. „Igen, a herceg érezte arca változását.”

Még két éve sem dolgoztak együtt – a herceg szokta így emlegetni a közös munkát –, mire a gyermekkorában utánzott különféle hajóktól a megevett lokumokig, negyvenhét évének valamennyi lidérces álmától az összes elolvasott könyvig, legkedvesebb ruháitól a leginkább utáltakig, az átvészelt betegségektől az állatokról való összes ismeretéig minden lediktált, és miképpen gyakran ismételte: „minden szavát, minden mondatát felfedezésének fényében értékelte”. Az írnok reggel szokás szerint elfoglalta helyét a mahagóniasztalnál, a herceg meg az asztallal szemközt álló díványon vagy az asztal körüli sétaútján, esetleg az innen felfelé vezető, vagy a fentről lefelé vezető lépcsőn, s talán már mind a ketten tudták, hogy a hercegnek már nincs új, diktálandó története. Ezt a csöndet keresték mind a ketten. Mert „csak akkor közelíthet az ember ahhoz, hogy önmagává váljon, ha már nem marad mit mesélnie – szokta mondani a herceg. – Csak ha kifogy az elmondanivalóból, az emlékek, könyvek, történetek és az emlékezet elhallgatása után keletkező mély csöndben lehet tanúja annak a saját lelkének mélyéről, saját lényének végtelen sötét labirintusából felcsendülő hangnak, amelytől önmagává válhat.”

Egy nap, mikor várták, hogy egy mesés, feneketlen kútból felhangozzék a hang, a herceg egy korábban nemigen érintett, mert „igen személyes”-nek nevezett témához nyúlt, s a nőkről és a szerelemről kezdett beszélni. Közel hat hónapon át mesélt régi szerelmeiről, szerelemnek nem is nevezhető kapcsolatairól, a feleségéről és a néhány kivétellel mind sajnálattal emlegetett háremhölgyekhez való „közeledések”-ről.

A herceg szerint az volt a félelmetes ezekben a közeledésekben, hogy az ember észre sem veszi, és még egy semmi különös tulajdonsággal nem rendelkező nő is majdnem teljesen le tudja kötni a gondolatait. Kora ifúságában, házassága idején, és amikor feleségét és gyermekeit a Boszporusz-parti palotában hagyva

átköltözött a vadászkastélyba, tehát harmincöt éves koráig, vagyis amíg nem akart „csakis önmaga lenni” és „semmi hatása alá se akart kerülni”, ez nem zavarta különösebben. Sőt, minthogy „ez a nyomorult utánzó társadalom” mint mindenkit, őt is arra tanította, hogy dicsekvésre méltó dolog „mindent elfelejteni” egy nő, egy fiú vagy az Isten iránti szerelem miatt, vagy „megsemmisülni a szerelemben”, akár bárki az utcai tömegből, akkoriban a herceg is büszke volt a szerelemre.

„A herceg félelem nélkül nyitotta meg szívét Leyla hanımnak, mert hitte, hogy nem fog beleszeretni” – jegyezte le egy éjjel az írnok, mert már éjszaka is dolgoztak. „De mivel az egyetlen nő volt, akinek félelem nélkül megnyithattam a szívem, azonnal beleszerettem – tette hozzá a herceg. – Életem egyik legszörnyűbb időszaka volt.”

Az írnok leírta azokat a napokat, amikor a Leyla hanım és a herceg veszekedtek: pasaapja palotájából hintóval, félnapos utazás után érkezett Leyla hanım a kastélyba; francia regényekben szereplő asztalokhoz hasonlót terítettek számára, s a finom francia regények hőseinek módjára evés közben a költészetről és a zenéről csevegtek, majd rögtön evés után, mivel máris vissza kellett indulnia, a félig nyitott ajtók mögött hallgatózó szakácsokat, inasokat és kocsisokat nyugtalanító veszekedés kezdődött közöttük. „Veszekedéseinknek nem volt kézzelfogható oka – magyarázta egyszer a herceg. – Csak azért voltam rá dühös, mert miatta nem lehettem önmagam, miatta gondolataim elveszítették világosságukat, és miatta nem hallottam a lényem mélyéből a hangot. Soha nem értettem, hogy bűnös vagyok-e, vagy sem, s ez így folytatódott egészen a haláláig.”

Leyla hanım halála után azt diktálta a herceg, hogy szomorkodott – és szabadabbá vált. A mindig hallgató, mindig tisztelettudó, mindig szófogadó írnok olyat tett, amit hatéves szolgálat alatt sohasem: megpróbálta feszegetni ennek a halálnak és a szerelemnek a kérdését, a herceg azonban csak akkor és csak úgy tért vissza a témára, ahogy és amikor kedve volt hozzá.

Egyszer például Leyla hanım halála előtt tizenhat hónappal egy éjjel a herceg arról beszélt, hogy ha nem sikerül önmagának lennie,

ha tizenöt évnyi küzdelme kudarcba fullad, akkor Isztambul utcái is egy olyan szerencsétlen város utcáivá válnak, amely „nem tudott önmaga lenni”, és a más városok tereit, parkjait és járdáit utánzó terein, parkjaiban és utcáin járó szerencsétlenek sem lesznek soha önmaguk; s bár évek óta ki sem lépett a kertjéből, kiderült, úgy ismeri kedves városát minden utcájával, járdájával, utcai lámpáival és boltjaival együtt, mintha minden áldott nap ott járna. Elmondta, hogy mindezek elevenen élnek képzeletében, majd megváltozott mindig haragos hangja, s bánatos hangulatban arról diktált, hogy azokon a napokon, amikor Leyla hanım kocsival ellátogatott a kastélyba, ő szinte végig azzal töltötte az időt, hogy elképzelte, miként halad a hintó a város utcáin. „Herceg Osman Celâlettin efendi mostanában azért küzd, hogy önmaga lehessen, a nap felét mégis azzal tölti, hogy elképzei, miképpen közeledik az egy pej és egy fekete ló húzta hintó Kuruçeşmétől a kastélyunkig, mely utcán halad el, melyik dombon jön fölfelé, majd a szokásos ebéd és veszekedés után a nap másik felében elképzei, hogy a rendszerint ugyanazon az úton visszatérő kocsı épp melyik utcán vagy lejtőn viszi vissza a könnyes szemű Leyla hanımot apja palotájába” – írta az írnok mindenkori figyelmes, gondos írásával.

Egy más alkalommal, alig tíz nappal Leyla hanım halála előtt a herceg újra hallani kezdte mások hangjait és mások történeteit, s hogy elnyomja őket, nagy dühösen számolta elő mindazokat a személyiségeket, akiket élete folyamán tudatosan vagy tudatlanul, mint második lelkeket hurcolt magával, majd csendesen hozzátette, hogy egy boldogtalan szultán, akinek minden este más álruhát kellett öltenie, a ruhaként magára öltött személyiségek közül azt szerette a legjobban, amelyik egy orgonavirágillatos hajú asszonyba szerelmesedett bele. Az írnoknak aztán a herceg minden mondatát újra és újra fel kellett olvasnia, ezért a hat év alatt lassanként a legapróbb részletekig megismerte gazdája múltját és emlékezetét, s így rájött arra, hogy az orgonaillatú asszony Leyla hanım, mert emlékezett arra, hogy egy más alkalommal a herceg egy olyan szerelmesről szóló történetet diktált neki, aki egy orgonaillatú asszony miatt nem lehetett önmaga,

majd miután egy baleset vagy valami tévedés következtében az asszony elhunyt, bár soha nem jött rá, hogy ebben mennyire volt hibás, azért nem válhatott utóbb sem önmagává, mert nem volt többé képes felejtetni az orgonaillatot.

Az írnok és a herceg utolsó közös hónapjai, ahogy a herceg a betegség előtti lelkesedéssel megfogalmazta, „erős munkával, erős reménnyel és erős hittel” teltek. Ezekben a napokban az egész napos diktálástól, saját történeteinek elbeszélésétől erősebben érezte magában azt a hangot, amelytől önmagává válhat. Késő estig dolgoztak, de bármilyen későn hagyták is abba, az írnok beszállt a kertben várakozó kocsijába, hazament, reggel azonban már újra ott ült a mahagóniasztalnál.

Királyságokról szólt a herceg, amelyek megsemmisültek, mert nem tudtak önmaguk lenni, törzsekről, amelyek azért tűntek el, mert más törzseket utánoztak, népekről, amelyek képtelenek voltak a saját életüket élni, s ezért messzi ismeretlen vidékeken feledés lett a sorsuk. Az illírek azért tűntek el a történelem süllyesztőjében, mert kétszáz év alatt sem tudtuk olyan királyt találni, aki erős személyiségével megtaníthatta volna nekik, hogy önmaguk legyenek. Babilon nem azért omlott össze, mert – mint ahogy hiszik – Nemrut szembeszállt az istennel, hanem azért, mert miközben minden erejével a tornyot építtette, tönkretette azokat a forrásokat, amelyeknek önmagát köszönhette. A nomád lapidok már épp letelepedtek és államot alapítottak volna, de annyira elkápráztatták őket kereskedőpartnereik, az ajtipalik, hogy mindenben őket kezdték utánozni, s ebbe belepusztultak. Amiképpen Tebari is megírta történeti munkájában, a szasszanidák romlása is azért következett be, mert három utolsó uralkodójuk, Kavaz, Ardasir és Jazdagirt a bizánciak, arabok és zsidók büvkörébe kerültek, s egy percre sem voltak képesek önmaguk lenni. Alig fél évszázad telt el azután, hogy szuzai hatásra megépült az első szentély a fővárosban, Szárdeszben, s a hatalmas Lídia eltűnt a történelem színpadáról. A szeberék már közel voltak ahhoz, hogy egy hatalmas ázsiai birodalmat hozzanak létre, amikor mintha járványos lett volna, szinte egyszerre vették át a szármataik viseletét, ékszereit és költé-

szetét, s ezzel nemcsak az emlékeiket, de a saját énjüket is elfelejtették, így ma már a történetírók sem emlékeznek meg róluk. „A médek, pafkijoiaiak, kelták...” – diktálta a herceg, és az írnok már magától folytatta: „eltűntek, mert nem voltak képesek önmagukká válni”. „A szkintiaiak, kalmukok, misziaiak...” – mondta a herceg, és az írnok már írta is: „eltűntek, mert nem voltak képesek önmagukká válni”. Késő este, a halál és pusztulás történeteinek végére érve kimerülten hallgatták a nyári éjszaka csöndjében egy tücsök kitartó ciripelését.

Egy szeles őszi napon, amikor a gesztenyefa rozsdás levelei hullottak a tavirózsák és békák lakta medencébe, megfázott a herceg, de eleinte ennek egyikük sem tulajdonított jelentőséget. Ezekben a napokban arról beszélt, hogy mi várhat Isztambul elfajzott utcáinak zavarodott népére, ha ő nem válik önmagává, és az ebből táplálkozó erővel nem ül az oszmánok trónjára: „Mások szemével fogják nézni a saját életüket, a saját történeteik helyett mások meséit fogják hallgatni, és a sajátjuk helyett mások arcában fognak gyönyörködni.”

Másnap az írnok felment az emeletre, hogy még egy takarót hozzon a díványon lázasan fekvő urának. Különös ámulattal tapasztalta, hogy az évek folyamán eltávolítottak onnan minden asztalt és széket, kiemelték az ajtókat, eltüntettek minden tárgyat, vagyis üresen állt az egész palota. Az üres szobákban, falakon és lépcsőkön álomszerű fehérség uralkodott. Az egyik szobában a herceg gyermekkorából megmaradt, soha nem használt, ezért el is feledett, Isztambulban páratlan fehér Steinway zongora állt. Mint ha más bolygóról érkezne, úgy áradt be a fehér fény az ablakokon, s ettől az írnok úgy érezte, hogy kifakultak az emlékek, megdermedt az emlékezet, s a hangok, illatok és tárgyak eltűntével megállt az idő. Vitte lefelé a lépcsőn a fehér és szagtalan takarót, s közben olyan törekenynek és mesébe illőnek látta a díványt, amelyen a herceg feküdt, a saját mahagóniasztalát, amelyen már évek óta dolgozott, a fehér papírokat és ablakokat, mintha mind gyermekjátékok volnának. Miközben betakarta az urát, látta, hogy kétnapos borostája is fehér. Mellette fél pohár víz és fehér orvosságok...

– Éjjel álmomban egy távoli ország sűrű, sötét erdejében várt rám az anyám – diktálta az ágyból a herceg. – Egy nagy, vörös kancsóból vizet öntöttek, de olyan lassan folyt, mintha méz volna. Megértettem, hogy azért maradtam erős, mert egész életem folyamán kitartóan önmagam akartam lenni. Herceg Osman Celâlettin efendi egész életében a belső csendre várt, hogy hallgassa a saját hangját és történeteit – írta az írnok. – A csendre várt – ismételte meg a herceg. – Ne állítsák meg az órákat Isztambulban – folytatta a herceg. – Az álmomban látott órák... – diktálta – mintha mind mások történeteit mesélték volna – folytatta az írnok. Csend támadt. – Irigylem az elhagyatott sivatagi köveket, a sziklás szurdokokat, ahová ember nem tette be a lábát és a még senki által fel nem fedezett völgyek fáit, mert ők maradéktalanul önmaguk lehetnek – diktálta heves vággyal a herceg. – Amikor álmomban emlékezetem kertjében jártam – kezdte később újra –, semmi... – folytatta rövid hallgatás után – semmi – írta le gondosan az írnok. Nagyon hosszú csend követte az utolsó szót. Azután az írnok felkelt az asztaltól, odament a herceg díványához, figyelmesen az arcába nézett, majd hangtalanul visszaült a helyére. „Miután ezt a mondatot lediktálta, a hidszra szerint az 1321. év sábján havának hetedik napján, csütörtökön hajnali negyed négykor, a Teşvikiye oldalán álló vadászkastélyában herceg Osman Celâlettin efendi örökre lehunyta szemét” – írta le akkor, majd évekkel később, ugyanazzal a kézírással: „A trónra, amelyhez herceg Osman Celâlettin efendi élete nem volt elég, hét esztendővel később bátyja, Mehmed Reşad efendi ült, akit gyerekkorában megpofozott; az ő idejében lépett be a nagy háborúba, majd omlott össze az Oszmán Birodalom.”

Orhan Pamuk színei

Orhan Pamuk, a 2006-os irodalmi Nobel-díj török kitüntetettje, lakóhelyét, tevékenységét és tematikáját illetően egyaránt mono-

mániás ember. „Az örültsége maga a zsenialitás” – mondja róla Umberto Eco.

1952-ben Isztambulban született, s a regényeiben leírtakhoz hasonló, jó módú, művelt és népes családban nőtt fel, s azóta is a város elegáns Nişantaşı negyedének lakója. Huszonkét éves koráig csak rajzolt és festett, s úgy képzelte, festő lesz, akkor azonban elhatározta, regényíró lesz, bezárkózott otthonába, és azóta ott ír. Témája legyen bármi, regényei játszódjanak bármelyik korban, a figyelmes olvasó minden művében felfedezheti az író szűkebb pátriájának megannyi elemét, családjának különböző figuráit, sőt ilyen-olyan alakban magát a szerzőt is. Talán a festői véna teszi, hogy már a regénycímei is színeket ígérnek.

Magyarországon a „fehér”-rel kezdtük. Korai posztmodern regénye két fordításban is megjelent: *A fehér kastély*, illetve *A fehér vár* a 17. századi Isztambulba kalauzol, ahol egy velencei rabszolga és egy oszmán tudós között létrejövő különös kapcsolat története ad teret az író egyik fő kérdésének: hogyan kötődik Törökország a Kelethez, illetve a Nyugathoz? A rendkívül komplex szöveg érdekes módon szinte kalandregényként is olvasható.

Fehér, ám mozdulatlan világ jelenik meg a *Hó* című regényben. Az emigrációban élő Ka riportkészítés céljával utazik az észak-kelet-törökországi Karsba, s az állandó lassú hóesésben megpróbálja megismerni a szomorú várost és lakóit. Munkanélküliekkel teli teázók, a hó miatt ott rekedt vándorszínház-társulat, a kendőviselet ellen tiltakozó és öngyilkos lányok, örmények és kurdok világa ez, ugyanakkor Ka számára a szerelem és a boldogság reményét rejteti... „Első és utolsó politikai regényem” – mondta az író a *Hóról*, de a politikát később sem sikerült elkerülnie, s a bírósági pereket és a szélsőséges nacionalisták dühét is meg kellett tapasztalnia.

A *Fekete könyv* bonyolult gazdagságával a kortárs irodalom kiemelkedő alkotása, talán a legtitokzatosabb Pamuk-regény. A helyszín újra Isztambul; a muszlim és a nyugati, a helyi és a globális, a modern és a történelmi között feszülő ellentétek megannyi formája tárul elénk, pedig sokszor mintha csak egy isztambuli útikalauzt olvasnánk... Galip, a főhős eltűnt felesége keresésére

indul, ám a keresésbe beleszövődnek a tárcaíró Celal különös történetei...

Emlékeim ehhez a színhez kötik *Az új élet* című regényt is. „Egy nap olvastam egy könyvet, és az egész életem megváltozott.” Az ezzel az emblematikus mondattal kezdődő regény hőse a titokzatos könyvből egy új élet ígéretét merítve a gyermekkor, az élet és a halál, utak, autóbuszok és vidéki városok sötét tónusú útvesztőjében keresi önmagát.

A nevem Piros című regényt Pamuk „legszínesebb és legoptimistább” művének nevezi. A történet 1591 havas téli napjaiban, Isztambulban játszódik. A miniaturafestészet elégiájának tartott regény nyilvánvalóan újra a keleti és a nyugati kultúra összeütközéséről szól, ugyanakkor a miniatúrák világának szakértő enciklopédiája is, meg egy szerelem és egy gyilkos utáni nyomozás története is...

A Piros hajú nő hősnője – mint kiderül – apa és fiú szeretője is volt. Krimi és szerelmes történet egyben ez a regény is; itt azonban Kelet és Nyugat kettőssége (és az apakomplexum problematikája) Szophoklész *Oidipusz királya* és Firdauszi Rusztem és Szuhráb-története révén jelenik meg.

Sokszínű mű *Az Ártatlanság Múzeuma* is, bár látszólag „csak” egy szerelmes regény, de Pamuk nem volna Pamuk, ha a szinte valószínűtlen „igaz szerelem” történetének ürügyén nem szólna újra az őt mindig foglalkoztató kérdésekről. A főhős az író kedves lakóövezetében tölti boldog-boldogtalan éveit, itt gyűjti a szerelmére emlékeztető tárgyakat. A szerző azóta létre is hozta a regényben pontosan leírt isztambuli utcában, illetve házban a tragikus szerelmi történet kézzel fogható emlékeit és a kor, a hatvanas-hetvenes évek hétköznapi tárgyait őrző múzeumot, amely a könyv 648 oldalán lévő jeggyel ingyen megtekinthető...

Egyik legvonzóbb műve, *Isztambul – a város és az emlékek*, az önéletrajz, város- és művelődéstörténet sajátos ötvözete, az író szubjektív kalandozása a sokféle kultúrát ötvöző metropolisz gazdag múltjában és sokszínű jelenében.

Mevlut, a joghurt- és bozaárus évtizedeken át járja az utcákat, gondolkodva önmagán, szerelmén és a sorson – az ő kissé naiv

tekintetén keresztül egész más arcát, másféle színeit ismerjük meg a gomba módra szaporodó negyedeivel új arcot nyerő városnak (*Furcsaság a fejemben*).

A Pamuk-életmű megjelentetését vállaló Helikon Kiadó a 2017. évi Nemzetközi Könyvfesztiválra, Pamuk budapesti díszvendégségének ünnepi pillanatára időzítette a *Cevdet Bey és fiai* megjelentetését. Ez a nagylélegzetű családrege az Oszmán Birodalom végnapjaitól az 1970-es évekig követi nyomon a pozíciója megőrzéséért küzdő család három generációjának történetét, bemutatva a szultanátus összeomlásának és a köztársaság születésének veszteségeit és nyerteseit.

Gazdag és színes a kínálat!

Tasnádi Edit

Arthur Rimbaud

„Hisz túl a láthatáron engem várt az Éden...”

Szilágyi Ferenc Hubart versfordításai

Az első este

(Première soiré)

*Alig takarta pongyolája,
de ablakára reszketeg
lesett az utca lombja, fája –
kíváncsi, blőd tekintetek.*

*Félmeztelen a nagy fotelben,
keresztbe tette két kezét,
a lábak ívein betelten
csodáltam őt, de szép, de szép!*

*A bőre lány viasz színére
vetült a röpke fénysugár,
mosoly fakadt, e lepke bére –
a keble rózsafán bogár.*

*A csöpp bokára csókot adtam,
nevetve kuncogott, miképp
a kőre hullva szerte pattan
az elvetett üvegcserép.*

*Az ing alá bújt karcsú lába,
nevetve szólt, hogy: „Nem szabad!”
de megbocsátás tért szavába,
ha erre tán a bűn tapad.*

*Szemhéját lágyan megpuszítottam,
úgy lüktetett az ajkamon,
ha kényeskedve is, de nyíltan
susogta: „Ó, ez sok nagyon,*

*uram, magának tudni kéne!”
A többi csók mellére hullt,
kacajba szállt a véleménye,
s a kedve már nevetve dúlt.*

*Alig takarta pongyolája,
de ablakára reszketeg
lesett az utca lombja, fája –
kíváncsi, blőd tekintetek.*

A térzene

(A la music)

*A tér fűvét rövidre nyírta rég a kertész,
a fája, bokra rendezett, virága ép;
kerülve nyár hevét a lusta úri nép,
ki gondot így feled, csütörtök este felnéz.*

*A lármabanda, fújja már a térzenét,
csákója ring, a népnek erre forr a vére;
elől a sorban ott mereszti vén szemét
a jegyző; büszke számos cifra plecsnijére.*

*Hibát keresve jár a lornyonos pribék,
pohos direktorok cibálta dundi hölgyek
között a nagymenők, kalandra kis csibék,
s kik ósdi fodrok ügynökén haszonra törnek.*

*Néhány öreg szatócs a zöldre kent padon,
kezeiben sétapálca, most homokba rója
az üzletét; vitatja, számol, összevon –
a nagy hitelt fizetni kell! Van ám adója...*

*Amott a burzsoá hatalmas potrohán;
megannyi cifra gombot aggatott magára.
Pipázik élvezet, silány a szűzdohány,
a rostja kinn, de kéz alatt szerény az ára.*

*Odébb a tréfa járja és a huncutok,
a banda kürtzenéje vágyakat csihol ma,
szivarleső bakában csalfa szív dobog,
ha kisdedet szorít, cselédszívet rabolna.*

*Olyan vagyok, akár a bánatos diák.
A parki fák alatt kamaszleányok lógnak,
fel is fedeznek ám, hogy itt e bús svihák,
kacér mosolyt röpítnek ím e balga póknak.*

*Egy szót se szólok én, de néz a két szemem:
fehér nyakukra hullnak izgatón a tincsek,
tőrékeny két derék, de bájolog nekem,
s a hátuk oly sudár, a vállak íves kincsek.*

*De lejjebb is megyek csodálni lábakat,
a képzelet csibész, ha már a láza pezsdül;
ők suttogóra fogják, szájon nincs lakat,
a vágyam ott remél harapni mindenestül.*

A Zöld Hordóban

(Au Cabaret Vert)

*Nyolc napja, hogy zarándokútra kelt e csizma,
s ma városomba, Charleroi-ba érkezett.
A Zöld Hordóba vitt a régi jó karizma,
a szám kenyérre, némi húusra éhezett.*

*A lábaimra végre lágy nyugalmat leltem,
szemem pihent a giccsparádé kárpiton,
kijött a konyha szépe férfiszemre telten,
romantikát ígért az óriás idom.*

*De hát, e kis zsvány ne értsen mégse félre,
ebédre vágytam én, a jó vajaskenyérre,
ha sonka van reá s alatta tarka tál.*

*Nevetve hozta rózsaszín-fehér csodámat,
ebéd után a jó habos sörét, mi rám hat,
s amit ma színarany ruhába varrt a nyár.*

A völgy alvója

(Le dormeur du val)

*A zöld meder patakja messze fut danolva,
s a fűre tűzi rongyok ózüst cafatját,
a napnak épp a büszke hegytetőn van dolga,
merengve néz e tájra, hol bizony, sokat lát.*

*Egy ifjú hadfi dőlt le ott fedetlen fejfel
a harmatos levélre. Tátva-nyitva szája,
oly édes így az álom! Égi szent delejjel
be gondosan takarja fénysugárbabája.*

*A lába sáslevél között. Derűs az ajka,
szelíd alázatának enyhe játszik rajta.
E völgszoros vigyázzon álmatag fiára!*

*Már nem hat illatával rá a béke partja,
pedig kezét a hála lám, szívére tartja,
s a fény szítál a melle két vörös likára.*

A részeg hajó

(Le bateau ivr)

*Sekély folyó gyötört, vizét borongva szeltem,
már vontatóm se volt, nyögött a bús ereszték,
merthogy őket ott a bennszülött nyilával verten
a színes oszlopokra meztelen szegezték.*

*De nem törődtem már a vontató fiúkkal,
a búza belga volt, a sok gyapot meg angol,
ám ha végre célba érek én e kínos úttal,
szabad hajó leszek, ki boldogan csatangol.*

*Zajongó téli láz, jeges dagály vetett fel,
s haláli csend siket gyerek nyomott agyával,
szinte versenyeztem én a málló félszigettel,
nem szállhat ott alá, ki ily dicsőn kilábal.*

*Kegyes vihar cipelt a tengerig sodorva,
tíz éjen át fogát bolond dugóra fente
(ó, de hát a hánykolódó hulla sem mogorva),
egy árva lámpa fénye nélkül éjjelente!*

*Az alma húsa csúszik így a gyermektorkon –
a Léthe zöld vizét begyem benyelte régen.*

*Már veszett a fél kormánykerék, no és a horgony,
és hányadék nyomán virult a deszka kéken.*

*E törzs fürödni kész a Lira szent vizében,
a csillagokra látva béke véd, s a tenger,
itt a tiszta ég azúr. Lebegve ring a kéken,
s gyönyörben ég, ki néha vízbe fül: az ember.*

*A színüket lazúrba festi át a mámor,
ajánlva réz ölet az enyhe napsugárnak,
mégse nyugtat úgy se alkohol, se dal, se Ámor,
a távozók csupán az égi üdvre várnak.*

*A menny tüzes nyilán hasadt, hozott kalandot,
tarolt a fergeteg, miként a fáma zengi;
mérges alkonyat s a hajnal izgatott galambot,
és láttam én olyat, mit nem pipál ma senki!*

*Megéltem ott lenyugvó napcsodát titokkal,
a messzi láthatárt arany-lilára festve,
már egy ősi dráma bűvkörét idézte okkal,
s a víz alatt hörögve szónokát kereste.*

*Hegyek haván merengve zöldes éjszakákon
víz csókja vitt tengerszemek titoktavába,
száz merész dolog között keringetett az álom,
és sárga-kék melódián hozott a mába.*

*Futottam oly sokáig, bármi lenne ára,
akár a vad dagály, mely szirten ostromolva
átrohan, s e csorda nem néz szűzre, Máriára –
ha fényes lába rúg, az orrom elsodorja.*

*Szemet vetettem én a furcsa flóridákra:
virágokat kevert a párducok szemével,*

*és viselte azt a póre férfiak világa;
s csodálta, fenn a színek glóriája ég el.*

*Találtam ott a bűzös, erjedő mocsárban
vonagló szörnyet én a nád közé rekedve,
majd az ár zajos vizét amerre békesár van,
s a messzeség ölet, ha arra lenne kedve.*

*A gleccser él, ezüst a nap, parázs a padka,
az öblök algabarna roncsa zárva túsznak;
ott kemény csatára kelt a kígyó és az atka,
pihenni fent a görbe parti fákra kúsznak.*

*A gyermekeknek, ó, de szívesen mutatnék
csodás aranyhalat, mely szépen énekelne,
mert a kedvem itt valódi habvirágok adták,
a lenge jó szelekkel újra szárnyra kelve.*

*Ha néha mégis unva néztem én a tájat,
midőn a méla tenger átölelt a kúrben,
körbeszórt halálvirággal ócska bűzutálat,
de mint a balga asszony, térden állva túrtam.*

*E kis sziget lebegve sok madár tanyája,
amely sarát üríti itt zajongva, sírva,
s néha ringatózva nézi, mint alél le rája
a vén sirálytetem, borulva céda sírba...*

*Egy ócska lom vagyok, saját hibámba estem,
az átkozott vihar kivont a forgalomból;
hogya más hajó, a Hansa rest kihúzni testem,
e részeg roncsban alga és a rozsdá tombol.*

*A pára zord homálya lenge ködbe kékül
felém, ki látta még a szép eget ragyogva,*

*ám ki hozna itt poétaszájnak enni végül
cafatnyi égi fényt, nyúlós azúr habokba?*

*A padlatot belepte villamos medúza,
moszatbozót terült sötét csikóhalakra,
és a nyári nap tarolt – a fát az ág is húzza –,
a délibábos ég nyúlt ott tölcséralakra.*

*Tudom, ki ötven mérföld távolát belátom,
a poklok énekére reszketőn füleltem,
s végzetem, mi már ezerszer átcibált a gáton,
holott az ősi földhöz elfogyott türelmem.*

*Hisz túl a láthatáron engem várt az Éden,
amerre mennykapunknak szárnya tárva-nyitva,
és az éjszakának alszom én a köldökében,
holott a földi béke nem madárkalitka.*

*De mégis, egyre sírtam, elgyötörte testem
a szürke hold, no és az átok sárga napja,
és e szív hazug szerelme mámorított resten –
bár megszakadna, várja lenn a dráma habja.*

*Kicsinyke zárt öböl, ha lenne még hazámban,
vacak, parányi tócsa reszketeg hidegbe,
s várna egy szelíd fiúcska végre ott a lázban,
amíg papírhajója pilleként libegne...*

*Fürödtem én a tenger lázadó vizében,
kalmárgyapot után ne küldjön itt ma senki;
már taszít a víz, a tűz, a lárma is, miképpen
magára vet követ, ki más szavára leng ki!*

A HÓNAP ALKOTÓJA

Oberczián Géza

Homunkulusz

Egy fontos prezentációt készítek, amikor csörög a telefonom. Színpadiasan felsóhajtok, a kollégám szánakozva néz rám, a főnökünk félóránként hív újabb és újabb ötletekkel, hogyan kellene átalakítani azt, amit addig megcsináltam. Nehogy már megint, sóhajtok nagyot. Egy barátom az, hogy azonnal találkozni akar, menjünk a szokásos helyünkre, történt valami, és segítenem kell. Nem lehet, végeznem kell ezzel itt, bökök a képernyőre, mint-ha láthatná, mi van rajta. Élet-halálkérdés, indulj, itt várlak, veti oda és leteszi. Még vagy fél óra van a munkaidőmből, ami amúgy semmit nem jelent, addig kell maradni, amíg el nem készül az anyag. Szólok a kollégámnak, hogy mi van, ő erősen csóválja a fejét, de nem mond semmit. Kérem, fedezzen, ha jön a főnök, telefonon meg persze elérhető leszek, ne aggódjon. Te tudod, szólal meg végül, de felelősséget nem vállalok érted, nekem fontos ez a munka, neked, úgy látszik, kevésbé. Elmegyek, barát az barát. Ő a legrégebbi, gyermekkorom óta, negyven éve ismerjük egymást. Mire odaérek a Pikolóba, már kikért két sört és két Unikumot, még leülni sincs időm, már emeli is a stampót, koccintani akar, végül lehúzza egy hajtásra, meg sem várja, amíg elhelyezkedem. Hogy mennyi ideig tart ez, kérdezem, mert még vissza kéne men-nem a melóba, utána meg találkám lenne a feleségemmel, tudja, kezdem magyarázni, az utóbbi idők konfliktusait szeretnénk randizással megoldani, eljárunk, hogy újra felfedezzük egymást, udvarolunk, flörtölgetünk, egy mozi vagy vacsi, utána tánc, mikor hogy... Hogyhogy meddig, horkan fel, hát csak ennyit érek, és felkapja az elem készített Unikumot is, úgy hadonászik az asztal fölött, idehívlak, hogy segíts rajtam, mint a legjobb barátom, és

te időről beszélsz, hogy nem érsz rám, vagy mi van? Az Unikum eltűnik a szájában, kortyol rá egy kis sört, és int a csaposnak, még kettőt... Most felhúzkod magad vagy mi, mondom neki, vedd is el majd járnom randizni, hogy megbékélj, és elfogadd, hogy nekem is van életem, nem úgy van most, mint volt régen, grund, iskola, egyetem, szabadság – megnősültünk, gyerek van, nálad is, nálam is, néha okés, hogy idejövünk, és nosztalgiazunk, de most munkaidőben rángattál ide, eljöttem, kockáztatom az állásomat, te meg ahelyett, hogy örülnél, inkább cseszegetsz... Jól van, jól van, ne rinyálg, most rólam van szó, nem rólad, vág közbe, be vagyok szarva, az van pont, amit mondasz, család, gyerek, én meg csináltam egy marhaságot, mert kellett a pénz, most meg keresik, de nincs meg a suska, abból mentünk nyaralni, mert azt is kell, nem, hát de, nem...? Megjön a második kör Unikum, felkapja a magáét, ledönti, öblít a sörrel, néz rám, mint aki választ vár. Mi van, habogom, te meghülyültél, sikkasztott pénzből vitted nyaralni a családot? Oké, oké, figyelj, tudod, ha visszateszem azt az összeget, akkor senki nem veszi észre, hogy átmenetileg kölcsönvettem, magyarázza, el tudom intézni, biztos lehetsz benne... na, igyál már, mutogat az Unikumra, de nincs kedvem hozzá. Neked teljesen elment az eszed, háborgok, a munkahelyi pénzből... Nem munkahelyi, integet a kezével is, nem, nem onnan van, ez a csatornára összeszedett pénz, az ereszcatorna, tudod... Nem, fingom sincs, miféle eresz? Felcsattanok, olyan ideges vagyok, alig tudom magam türtőztetni, miféle eresz, te idióta? Igyál már, szedáld le magad, ha ugrálsz, az nem segít... hát az eresz a házon, ahol lakunk, tudod, a társasház... lukas a csatorna a tetőn, áznak a teraszok... Pont leszárom, vágok közbe, mérgemben felhajtom az Unikumot, leöblítem egy korty sörrel..., mi közöm a házatokhoz? Éppen ezt magyarázom, de túl ideges vagy, nem figyelsz... int a csaposnak, még kettőt. Igyál, és figyelj, emeli fel az ujját, összegyűjtöttem a lakóktól az ereszcatornára a pénzt, és meg kell rendelnem a munkát néhány napon belül, ezért kell vissza... nagyot sóhajt, mint aki túl van a nehezén. Csak én nem értem, vagy tényleg... na nem... ez nem

lehet... Te most hülyéskedsz velem igaz? Kiabálok. Ugye nem azt akarod mondani, hogy tőlem akarsz pénzt kérni? Reszket a kezem az idegtől, amíg iszom, remeg a pohár, sör folyik a zakómra, hogyaza... csattanok fel. Lecsapom a poharat, akkor meg a mandzsettámra lötyten, a kurva életbe, dühöngök, próbálom lesöpörni, de már átázott. Figyelj, igen, kéne másfél misi holnapra, neked ez nem lehet gond, jó állás, jó fizetés... néz rám, mint egy megszeppent kiskutya, istenem, ez az én barátom, egy részeg sikkasztó, mi lett velünk? Nincs nekem egy vasam sem, vetem oda, és biztosra veszem, azt hiszi, hazudok, pedig ez az igazság. Nem hogy pénzem nincs, de jócskán tele vagyok adóssággal is. Másfél millió most a földhöz verne anyagilag. Komoly kiadásaim vannak minden hónapban, és ezen nem tudok változtatni. Neked ez nem pénz, mutat rám az üres söröspoharával, és persze csak kölcsönbe kéne, visszafizetem, megígérem. Bezzeg ha tudnád, mekkora összeg ez nekem, gondolom, de hangosan csak annyit mondok, nem tudok ennyi pénzt összeszedni, mástól kell kérned. Kérlelni kezd, ne csináld már, nem mehetek el innen a suska nélkül, átutalod a telóról és meg is vagyunk, iszunk egy áldomást, én pedig visszautalom neked, ha kell, akár részletekben... int a csaposnak, még kettőt mindenből. Figyelj, mondom, nekem indulnom kell, máris késésben vagyok, nem tudok segíteni, és a helyzet az, ebben a dologban nem is akarok, ez nagyon gázos ügy, lenyúlni mások pénzét, nem akarom, hogy bármi közöm legyen ehhez. Szedelődzködöm, amikor a pia megérkezik élém, eltolom, ez is a tiéd, idd meg, mondom, indulnék kifelé, amikor rekedtes hangon megszólal: én nem akartam ezt, de nem hagytaál más választást, ismerem ám a kis titkodat, meg hogy hová rakod a pénzt, ha nem akarod, hogy a kedves feleséged is megtudja, akkor adj másfél millát, és hallgatok örökre. Mosolyog. Legszívesebben orrba vágnám, de nem tehetem, olyat mondott, amitől mindig is rettegtem. Hogy a kis titkom kitudódik. A feleségem semmiképpen nem tudhatja meg. Visszaülök a helyemre, felhajtom az Unikumot. Várnod kell, sóhajtom, kell pár tranzakció, amíg előteremtem a zsét. Elégedetten mosolyog, meghúzza a sö-

rét. Magam elé veszem a telefont, nem láthatja, mit csinálok. Az óra szerint most kéne találkoznom a feleségemmel.

*

...nem hallak jól, drágám, kicsit hangosabban, nem, nem otthon, randira jöttem, igen, randi, mi van, te sem hallasz, aha, randizok, nem, nem, a férjemmel, tudod, annyi szar felgyűlt, muszáj kiadni a gőzt, már hónapok óta csak veszekedtünk, a gyerek szóba sem áll velünk, mert mindig mindenért összekapunk, zeng a ház... láttunk egy filmet, amiben a házaspár randizni kezd, és összejönnek újra, jó ötletnek tűnt, ez lesz a harmadik alkalom, az előzők jók voltak, bár az elsőn feszengtünk, nem találtuk a közös nevezőt, de a másodikon már rutinosak voltunk, előre megbeszéltük otthon, mi hogy legyen, és így sikerült is ellazulni..., aha, moziba mentünk, aztán pizzázóba, mint amikor még udvarolt nekem... rendes pasi, de megváltozott, mindig csak a meló, otthon meg feszít ideges, feszült, mindenbe beleköt, és nincs ideje semmire, nem volt a gyerekkel közös programja már hetek óta, mindig csak azt hallom, akvizíció, mörcsölés, azt sem tudom, mit jelentenek, meg tranzakciók, tudás transzfer, beszt prektisz és hasonlók, megjegyeztem már mindet, annyit emlegeti, meg is kérdeztem a ChatGPT-t, mit jelentenek, de úgy sem értem..., ja ja, teljesen ráfordult ezekre, mi már nem érdekeli, csak ha kirángatjuk valahogy ebből a kényszeres világából..., nem, egy bárban vagyok, ma azt játsszuk, hogy megismerkedünk, beszélgetünk és meglátjuk, meddig jutunk, ez volt abban a filmben, tudod... csak abból aztán krimi lett, menekültek egész éjjel, a végén meg megöltek valakit, és csak úgy szabadultak, ezt a részt kihagynám, haha, érted, kihagynám, haha... egy pohár pezsgőt kérek..., nem, nem tőled, drágám, de én közben ideértem, ülök a bárpultnál, egy szemrevaló barmen tölti az italomat..., nem, ne hozz zavarba, szóval várom, hogy a férjem megpróbáljon felszedni itt a bárban... mondjuk, itt lehetne már... késik, mint mindig, de ha egyszer én késnék, kiakadna, kiabálna, hogy az ő idejével én ne

szórakozzak... ugye, hogy igazam van, szerinted is egy tuskó, ha így heveskedik... remélem, hoz valami engesztelő ajándékot, ha már késik, időtlen idők óta nem kaptam tőle semmit, csak sálat meg táskát... persze, drágám, igazad van, a táska okés, tudom én, de egy szép lánc medállal is lehet szép, nem, de hát nem?..., na ugye, haha, sokat dolgozik, de sokat is keres, költhetne rám is egy kicsit..., jó hogy, kétségtelen, szép ház, jó kocsi, de azokban azért az én fizum is benne van, lássuk be... ja, ha így nézed, akkor nem sok, de a tanári fizuk ilyenek, én mindent hazaadok... egy-két gerenda a házban az én pénzemből van, és milyen lenne az a ház gerendák nélkül, nemde, ugye... mondja, kérem, mennyi az idő... nem te, édes, a sármos mixertől kérdeztem, már jócskán késik a nyomorult, ne is próbáld védeni, randink van és el se jön, már mióta ülök itt és dumálok veled ... még egyet, legyen szíves... igen, megint a mixer, de hát kivel beszél az ember lánya egy bárban, ha nem azzal, aki kiszolgálja..., nem fogok berúgni, ne félts te engem, meg hát amúgy miért is ne, egyedül egy szingli nő, akár meg is tehetném... hogy mi, bocs, nem hallottam... most dugulj el, drágám, a jóképű barmen mondana valamit... aha, értem, köszönöm... jól van, itt vagyok, ne sápítozz, képzeld, a pult végéről egy öltönyös pasas meghívott erre az italra, ezt mondta a mixer... nem, nem a férjem, bár neki kellett volna, az volt a terv, hogy ő hív meg, de ha egyszer nincs itt... jön is, jóképű ötvenes, őszülő halánték, leteszem, drága, majd hívlak később, szia szia, puszi, na jó, már itt is van, szia...

*

Mondd, honnan tudtad meg, kérdezem a barátomat sörrel a kezemben, várunk, hogy megszólaljon a telefonom, addig ülünk és próbálom kitölteni az időt, ez meg amúgy is érdekel, senki nem tudhat erről, akkor ő honnan, annyira diszkréten jártam el, az egész üggyhöz egy független számlát csatoltam, amiről csak én tudok, még a bank sem ugyanaz, mint a családi. Ellazulva támaszkodik a boxban, ez egy amolyan régi vágású söröző, nem nagy,

mégis boxok vannak, sötétre pácolt fából, piros műbőr bevonattal, ötféle sört mérnek, és mind jó, nem ezek a modern ipa meg búzasör pancsok, nem is kézműves sörök, azokat sem szeretem, nem is értem, miért gondolják olyan sokan, hogy értenek a sörfőzéshez, amikor csak lötytöket gyártanak..., bár aranyáron adják, biztos ez az értelme, a profit, amit lehúznak a sok sznobon, akik ezekre a levekre esküsznek. Itt jó cseh sörök vannak és egy magyar, de az is iható. Az mindegy, mondja, az ember legyen diszkrét ilyen dolgokban, mosolyog félrészezen, önelégülten, hogy elérte a célját, megkapja a pénzt. És mióta tudod, tapogatózom, hátha akkor kiderül, mikor követtem el a hibát. Nem régóta, magyaráz leereszkedően, tudod, azt hiszed, hogy annyira okos vagy, de könnyű ám túljárni az eszeden, főleg, ha az ember ismer egy megbízható személyt, aki ismer valakit, akinek az ismerőse a te ismerősöd, haha, nem nehéz ez, csak össze kell rakni egy kirakóst. Ha mindent tudsz, próbálkozom, akkor azt is, hogy mennyi adósságom halmozódott fel emiatt, szóval nincs igazán miből adjak neked. Aki ilyeneket csinál, az készüljön fel a következményekre, mondja bölcsen, megoldod ezt is, mint mindig... viszont már fogy a türelmem, meddig kell még várnunk? A sör jó, de más dolgom is lenne, teszi hozzá. Elgondolkozom, mit tudhat, mert a fenyegetésből az derül ki, nem az igazságot, de legalábbis nem a teljes igazságot... És láttad is a nőt, kérdezem, tudod, ki az, ugye, egy ilyenért megéri, nem? Bizonytalanul csóválja a fejét, nem láttam, de tudom, ki az... hirtelen elmosolyodik, de biztos vagyok benne, hogy megéri, csak azt nem értem, akkor miért nem hagyod ott a feleséged, még randiztok is, hogy együtt maradhattok, miközben kitartasz egy kurvát? Szóval szart sem tudsz, gondolom, és előveszem a telómat, mintha ellenőrizném, jött-e üzenet, de egy SMS-sel leállítom a megindított akciót. Felállok, ezt elcseszted, hülyegyerek, vágom a fejéhez, kutyagumit se kapsz tőlem, nem pénzt, és ezentúl nem akarok hallani rólad, kerülj el messzire, dögölj meg! Ül vissza, még nem végeztünk, mondja metszőn. Hirtelen hideg fut végig a gerincemen.

*

Tud magácska élni, mondja a jóvágású ötvenes, már délután pezsgőzik, tán csak nem ünnepel valamit, ünnepel bizony, az életet, látszik magácskán, hogy szereti a jó dolgokat és meg is engedheti magának, ünnepeljünk együtt, ha nincs ellene kifogása, én is szeretem a szépet, és most igen szép társaságba keveredtem... dől a pasasból az olcsó hízélgés, többre számítottam, úgy néz ki, mint George Clooney, és annyi esze sincs, mint Dumb és Dumbernek összesen. Nézze, mondom, köszönöm az italt, megtisztelő a figyelme, de valójában várok valakire, szóval ne melegedjünk ebbe bele túlságosan... A férfi stílust vált, kihűl a tekintete, nézze, mondja, a férje nem fog jönni, mert a nőjével van éppen, akinek havonta több pénzt utal, mint amennyit a saját családjára fordít, szóval akár maradhatunk, és folytathatjuk is ezt az izgalmas ismerkedést. A pohár kiesik a kezemből, a sármos mixer odapattan, törlóruhával összeszedi a cserepeket és a kiömlött italt, és azonnal újabb pezsgőt varázsol elé. Bambán nézem az öltönyös pasast, legszívesebben elszaladnék, de megbénultam a félelemtől.

*

Éppen most meséli el a feleségednek egy emberem, hogy évek óta csalogat őt egy kitartott nővel, akinek rengeteg pénzt utalsz minden hónapban, mondja a barátom enyhén fátyolos hangon, a sokadik Unikum-sör kombó elfogyasztása után. Azt szeretném, ha azt a pénzt nekem utalnád, teszi hozzá leereszkedően, neked már úgysem lesz rá szükséged. Ereszcsatornáról nincs is szó, igaz, tapogatózom, átverés az egész. Elgondolkozik, valószínűleg azon, hogy is lehet elmondani azt, ami megpecsételi negyvenéves barátságunkat. Több dolgok vannak földön s égen, Horatio, mintsem bölcselmetek álmodni képes, szavalja végül, rejtélyesen mosolyog hozzá. Ez minden, kérde, az általános iskolai anyagból idézel, miközben tönkreteszed az életemet? Az arca előtt

mozgatja a kezét, mintha legyet hessegetne el, rájövök, nemet akar inteni, de berúgott, most üt be neki a pia. Utalj el... számládról titkos számládról pénzt nekem, mindet, minden forintot, és akkor... akkor hogy miféle ember vagy te... ország-világ tudomására hozom, nem hozom, na, akkor, hebegi. Rendelek neki még egy Unikumot, beletöltöm, elalszik. Taxiért loholok.

*

A telefonja képernyőjére meredek, úgy érzem, mintha egy sci-fit néznék, ágy, mindenütt csövek, vezetékek, üvegbúra alatt egy ember, vagy nem is tudom, apró, mint egy gyermek, de a vonásai, mint egy felnőtté, mégsem emberi, inkább valami homunkulusz, a torkában gégecső, ami ütemesen emelkedik, süllyed, lélegeztető... ki ez, kérdezem, felkapom a poharam, felhörpintem a pezsgő maradékát, szükségem van rá, még száguldozik az ereimben az adrenalin, le kéne nyugodnom, de nem könnyű, ha előttem üt ki a férjem egy erőteljes középkorú férfit, aki most is itt fekszik a pult alatt, a bárszékem előtt, rátehetném a lábam, de inkább kényelmetlenül felhúszom, véletlenül se érjek hozzá, ki ez, ismétlem meg. A fiam, mondja, az elsőszülött fiam. Bambán nézhetek, mint amikor az az idegen férfi a férjem szeretőjéről kezdett beszélni, mert magyarázkodni kezd, lassan, habogva kezd bele, hogy régebben volt egy hosszú kapcsolata, de vége lett jóval azelőtt, hogy mi megismerkedtünk volna, és abból a kapcsolatból lett egy gyermek, egy kisfiú. Boldogok voltak, össze akartak házasodni, családként élni, de egy éjszaka a gyermek elaludt, és nem ébredt fel, hirtelen csecsemőhalál, mondta a mentős, leállt a szíve. Sikerült újraéleszteni, de az oxigénhiánytól az agya megsérült. Monoton hangon, kifejezéstelenül beszél, mint aki életében először mond ki valami fontosat... én vagyok a felelős, aznap éjjel én voltam vele, az anyja elment meglátogatni a szüleit, és én elaludtam, későn vettem észre... a gyerek gyakorlatilag nem létezik, nincsen tudata, inkább, mint egy növény, mondja színtelenül, csak gépekkel lehet életben tartani, az orvosok lemondtak

róla. A kapcsolatnak vége lett, nem bírtak egymás szemébe nézni, mindkettejüknek súlyos büntudata volt. Az anya képtelen volt elengedni a gyereket, inkább választottak egy svájci klinikát, ami ilyen esetekre rendezkedett be. Már tíz éve, hogy ott fekszik, magatehetetlenül, mozdulatlanul... sóhajt, nem néz rám. Közben nő, a teste fejlődik bizonyos fokig, ezért ilyen aránytalan, ijesztő, már felismerhetetlen a kis csecsemő arca, a mosolya... vagy nem is tudom... Még nem, azóta még egyszer sem láttam a fiamat, csak ezen az applikáción keresztül, bök a telefonra, az anyjának küldök pénzt minden hónapban, sokszázezer forintot arra, hogy életben tartsák... Viszolyogva nézem a képernyőt, az ágyat, az apró, aszott kis testet, keresném a férjem vonásait az arcán, de akkor távolabbi perspektívára vált a kamera, tágas, félhomályos csarnok, hosszú sorokban ágyak, sok-sok sor, mindben egy öntudatlan test, együtt lélegeznek, együtt táplálkoznak a közös csövekből, együtt álmodnak a biztonságos meleg félhomályban. Menjünk, látogassuk meg, sugom a férjemnek.

Árvíz

(vázlatos elbeszélés, tanulmány a *Város, völgy...* című regényhez)

A tükörben látom a feleségem arcát, az elképedést, amit lassan felvált a felismerés és az ebből fakadó düh. Szinte hallom a szidalmakat, de nem érdekel, mosolyogva gázt adok, és kifordulok a parkolóból.

Az út nedves, nemrég állt el az eső, ami szokatlan így újév napján még itt délen is, az Alföld kellős közepén. Az ég szürke, borult, mint a közérzetem. Kétnapnyi folyamatos szilveszterezés után, ami számolatlan mennyiségű pálinka, sör és pezsgő

elfogyasztását jelentette a meleg vízben, a kis vidéki termálfürdőben, nem is csoda, hogy jócskán émelygek a másnaposságtól. Másfelől nyugodt vagyok, bár egyúttal izgatott is, mert hirtelen elhatározással ugyan, de megtettem, amit régen meg kellett volna. Majd csak hazatér valahogy, jut eszembe, de elhessegetem a dolgot, a szabadságom első perceiben nem vele akarok törődni. Már nem éri meg. Nincsenek terveim, követem az utat, és meglátom, hová jutok.

Monoton kanyarok egymás után, hol esik, hol fúj, a zenét hol bekapcsolom, hol ki, a fűtést hol feltekerem, hol le, próbálom megtalálni magam ebben a helyzetben, de még annyira új, hogy csak az előző napok jutnak eszembe. Barátokkal szilveszterezünk immár sokadik alkalommal ugyanott, ugyanúgy, semmi nem változott az évek alatt, csak megöregedtünk, ők nyugdíjba mentek, én gazdag igazgatóból munkanélküli lettem, akit megcsalt a felesége, akinek a gyermekei külföldön élnek, és még csak haza sem telefonálnak, legalábbis nekem nem; akinek nincsenek céljai, aki nem tudja, mihez kezdjen magával, aki mindent elveszített, amiről nem is tudta, hogy fontos a számára, családot, munkát, biztonságot... pénzem van sok, és ott a ház is, a nyaraló, nem kell félnem a jövőtől.

Ragyog a nap, a kijelző szerint nyolc fok van, szinte januári tavasz. Langyos szél fúj, nyitott ablakkal autózom. Kisvároson megyek keresztül, a lámpánál nézem a járőkelőket, eltökélt arccal tartanak valahová, mindnek valami célja van, arra halad, csak én ülök itt, nem tudva, hová megyek. Mintha a feleségem is elment volna előttem, gyorsan a nő után nézek, hasonlít a szikár, magas alakja... megrázom a fejem, és gázt adok, áthajtok a zebrán, pedig még vannak rajta gyalogosok. A tükörben látom, egyikük pont úgy emeli fel a középső ujját, mint az asszony, amikor rájött, hogy otthagytam a panzió ajtajában, és nem megyek vissza érte.

Egy büfében hamburgert eszem, szörnyű, és a zene is a vidéki lakodalmas, és a vendégek pufajkáiból árad az áporodott nedves-ség, ami olcsó pálinkák szagával keveredik. A kóla jéghideg, jobb lenne egy tea, de nincs. Otthagytok mindent, kilépek.

A távolságot, mint üveggolyót... gördülő kövek... megrúgtam egy követ, amerre gurult... endless road... a végtelenhez közelebb menni lehetetlen... próbálom megfogalmazni, hogyan viszonyulok ehhez az utazáshoz. Nem tervezek, eldobtam a térképeket, kikapcsoltam a telefont, találomra megyek, mikor mi tűnik a helyes iránynak, hol a nap felé, hol előre, de elmúlt az eufória, tárgyilagos vagyok és bizonytalan. Zuhog az eső.

Cuppog a sár, a soknapnyi csapadék feláztatta a földutat, és a szikesen tószzerűen megállt a víz. Most is csepereg. Lihegve kapaszodom egy dombra, régen mozogtam, napok óta csak a kocsi-ban ülök. A távolban fásor, fölötte hatalmas madárraj. Szokatlan az évnék ebben a szakában, seregélyek szoktak így nyaranta, mint a felhő, de ezek varjak, szajkók, szarkák, cinegék, verebek, ölyvek, vércsék és ki tudja, mik még, hangos rikácsolással köröznék a fák fölött. Talán erdő, talán védősáv. Egyszerre a törzsek dőlni kezdenek, elfekszenek, erőteljes géphang és bodor, fekete füst tör fel, a bulldózer mint a kombájn aratja a nyárfákat, jegenyétet. Szégyellem, mert bár nem tudom, mi végre a pusztítás, kilakoltatás, de tetszik ez a nyers erő, ez a hatalom, amely percek alatt átformálja a pusztá képét, a szem immár akadálytalanul nézheti a látóhatárt, a madárraj is feloszlik, alkonyi nyugalom üli meg a tájat.

A sűrű havazást hamar felváltja a szemerkélő eső. Fagy van, a víz azonnal ledermed útra, autóra, jobb megállni. Kis vendégház, az emeleten kiadó szobák, alul kocsmá. Whisky-t iszom sörrel, szilveszter óta nem ittam alkoholt, a második körnél tartok, mint a kutya, amelyik a lábam körül sertepertél. Fel-felnéz rám, várna valamit, amiért cserébe nekem adná az életét, egy falatot, egy jó szót, simogatást. Hangos énekléssel két részeg lép ki a kocsmából, dülöngélve távoznak, a kutya csalódottan a nyomukba szegődik. Menj csak, gondolom, én már rég nem hiszek a hűségben.

A céltalanság nem lehet cél, ezen morfondírozom, továbbra sem tudom eldönteni, hová menjek, mihez kezdjek ezzel a nagy szabadságommal, amit a kis forradalmammal kiharcoltam. Egyre többször érzem magam csalódottnak, a kezdeti eufória elmúlt, szorongás lépett a helyébe, hogy nincsenek rendjén a dolgok. Itt

kocsikázok munkanélküliként, mert negyven évnyi munkaviszony után a főnökeim úgy gondolták, nyugdíj előtt nagyszerű bűnbak lesz belőlem, és amit ők elsikkasztottak, azt majd én leülöm. Idejében észrevettem, hogy csőbe akarnak húzni, jó voltam a szakmában, ismertem az embereket és a trükköket is. Kezdő ügynökből küzdöttem fel magam kereskedelmi igazgatóvá, sokat is kerestem, még többet dolgoztam, ráment a családom, a barátaim és az egészségem. Idejében kiszálltam, eltettem egy csomó dokumentumot, ami az ő bűnösségüket bizonyítja, ezzel bebiztosítottam magam, hogy nem nyúlnak utánam, de elhelyezkedni már nem tudtam, második éve csak lógok a levegőben, mint egy kiégett csillár, amely régen fényesen világított, de mára már arra sem emlékszik, mivégre akasztották a plafonra.

Egy közeli kisvárosba igyekszem. Szállodára, vendéglőre vágyom, forró fürdőre és egy jó levesre. Amióta elindultam, leginkább csak száraz benzinkúti kosztot élek, boltoknál nem állok meg. Még kábé tíz kilométer, talán kicsivel több. Sötét este, eső. Már elhagytam az alföldet, hegyvidéken járok, erdő, körül dombok. A fák barlangszerűen borulnak az út fölé. Nincs köd, de párás a levegő. Ha felkapcsolom a reflektort, mintha egy film nélküli fényes filmvászonba hajtának. Ha lekapcsolom, sem sokkal jobb. Monoton zene szól, a rádióval dúdolom, az utolsó hangot hosszan kitartom. Amikor kifogyok a levegőből, meghallom a távoli morajlást. Lehalkítom a zenét, kinyitom az ablakot. Ebben a pillanatban az autó megugrik, a kerekek úsznak a vízen, hatalmas hullámot vetnek, egy része az ölembe ömlik a nyitott ablakon. Nehezen állítom meg az autót az úton, a küszöb fölött víz jön be az ajtón. Egy patak megáradt, kilépett a medréből, és elárasztotta az utat. Erre nem jutok tovább. Visszafordulok, pár száz méterrel előrébb volt egy kereszteződés, arra talán kerülhetek.

Sötét ablak mered rám. Itt az út vége, a falu utolsó háza keresztben áll az útra, a falon ablak, benne a sötét. A ház mögött meredek sziklafal. Zsákutca. Előre nincs út, mögöttem árvíz. Ma már biztos nem jutok el a városba. A falu kihalt, egy lelket sem láttam idáig az utcán. Csusomvizesen ülök a kocsiban, sápadt ar-

com tükröződik a sötét üvegen. Halvány fénypont közelít, nyílik az ablak, szikár öregasszony hajol ki gyertyával a kezében. Álljon be az udvarra, mondja határozottan, fejével jobbra int, ott a kapu. Mire odaállok, ki is nyitja. Jöjjön, jöjjön gyorsan, integet, az autó veszélyt jelent, nem láthatják meg. Nem értem, de sietek, az udvaron lezárom a kocsit, és loholok utána a sötétben. Odabent olajlámpa világít. Lekapcsolják az áramot, ha jön az árvíz, mondja a nő. Marlinka vagyok, mutatkozik be, üljön le, nem éhes? Friss kenyeret, kolbászt, sajtot, paprikát hoz, csodás minden a benzinkutas kaják után. Miért veszélyes az autó, kérdezem tele szájjal. Most itt kell maradnia pár napig, holnap átviszem a panzióba, majd Bea a gondját viseli, mondja. Körülnézek a szobában, hatalmas könyvespolc uralja az egyik falat, csupa műszaki, építészeti könyv, ahogy elnézem, a gátépítésről szól mindegyik. Apám volt a Gátépítő, magyarázza Marlinka, majd megszokja, itt mindenkinek van egy másik neve is amellet, amit a szüleitől kapott. Miféle gát, kérdezem, minek ide... Mióta jön az ár, az védi a falut, mondja a nő határozottan. De sok az ellenzője, azok bárkákat építettek, és használni akarják a vizet, ahelyett, hogy elterelnék. A gát nem valami népszerű a faluban, teszi hozzá.

A falu rendezett, tiszta, és néptelen. Ritkán jönnek elő, ha itt az ár, mondja Marlinka. Reggel van, bőséges reggeli után felpakoltuk a táskámat egy kistraktor utánfutójára. Robogunk az üres utcán. Víz sehol, rá is kérdezek. Még két nap, és itt lesz, mondja a nő.

A panzió takaros, faberakásos épület egy kis park vagy tereske közepén. Kitűnően illeszkedik a hegyvidéki hangulatba. Zene szól gramofonról, recsegő-ropogó éles hangú ária, Caruso, ha igaz. Beatrice, a panziósnő dekoratív középkorú asszony, még jól látható, hogy hajdan igazi szépség lehetett. Marlinka hamar magunkra hagy. Bea, ahogy mindenki hívja, kedvesen beszélget, láthatóan örül a társaságnak. Amióta rendszeresen jön az árvíz, nagyon kevés vendég érkezik, öné az egész ház, bármelyik szobát megkaphatja, mosolyog. Végre lejár a lemez, nem tetszett a hangja, és akkor meghallom, mint a víz morajlását az úton, de

ez más, ezek suttogások, sikoltások, folyamatos zszivaj a háttérben. Rákérdezek, Bea elkomorul, szóval hallod, az baj... ki hitte volna... feltesz egy újabb lemezt, ne törődj vele, csak figyelj, ne menj a hegyre egyedül, ha véletlenül késztetést éreznél céltalanul bolyongani... Feltűnt, hogy letegezett, de nem szóltam érte. Nem sokan hallják meg, mondja. Honnan az árvíz, és mi a baj a gáttal, kérdezem. A határról jön, feleli, és napokra elzár, már hosszú évek óta így van, jön télen és tavasszal, mégis kiszámíthatatlan... az erdőkkel van kapcsolatban, magyarázza, kivágták őket, a csupasz domboldalak nem fogják meg a vizet, sőt, a víz lehozza a talajt, sárlavina, ronda dolog... ezért kell gát, különben elmosna minket... és nem hó esik, hanem eső... de majd megtudod.

Zabud, a pék kis köpcös emberke, be nem áll a szája. Múltkor is, mondja, elment, hogy körülnézzon, de a lány sosem jött le a hegyről, és a tyúkok mind megfagytak a kertek alatt, és az ember fogta a kést, és leszúrta vele az öregembert, ez bűn, ez nagy bűn... itt tart egy rövid szünetet, majd folytatja, az esküvőn sokan voltak, több, mint kétszázan, ám a vendégek nem kértek, köszönték szépen, de lemondtak róla, az öregasszony csúnyán nézett rájuk, és bezárta őket egy ketrecbe... Én semmit sem értek, súgom Beának, amikor reggel leadjuk a rendelést a pékségben. Senki sem, mosolyog Bea, Zabudnak az a büntetése, hogy összekuszálták a nyelvét, olyan, mint egy élő Bábel-tornya, nem tud elmondani egy történetet, mert összekeveredik benne az a sok minden, amit meghallgatott már ... a pékhez fordul, mond neki valamit, majd karon fog, és kifelé húz a boltból. Mit mondott neki, kérdezem. Meséltem neki egy esetet az életemből, de nem emlékszem, mi volt az, tudod, ez úgy működik, hogy a pék nem pénzért, hanem emlékekért adja a süteményt. Minél mélyebbről társz fel valamit, annál olcsóbban vásárolsz, mert amit elmondasz, azt elfelejtet. Elhallgat. Javaslom, gondolj ki dolgokat, amiktől szívesen megszabadulnál, mert Zabud sokat tud segíteni rajtad, hogy ne halld azokat a kísérteties hangokat, mondja elgondolkozva, és megindul a panzió felé. Hogyhogy, miért, mi van, akarom kérdezni, de már messze jár.

Az utcán Marlinkáéhoz hasonló kistraktorokkal közlekednek, jókedvűen integetnek az emberek egymásnak. Néhány portán a szokásos magas deszkakerítés fölött kilógnak fura építmények, mintha hajók lennének, Marlinka mesélt valamit róluk. A főutcán a panzió felé haladva meglátok egy boltot, és bár éppen nem kell semmi, hiszen Bea nagyszerűen gondoskodik rólam, belépek. Régimódi bolt, nagy pult uralja az amúgy apró teret, benne alapvető élelmiszer, a fal mellett, a polcokon mindenféle, ami egy vegyesboltban lehet. A pult mögött magas, őszülő hajú férfi fehér köpenyben, éppen egy ládába pakol, mellette már sok hasonló. Mihalo vagyok, örvendek, mondja, kezet nyújt, maga meg az itt rekedt idegen, jó is, hogy látom, kérdezniem kell pár dolgot... Valójában csak körülnézni jöttem be, ha majd szükségem lesz dolgokra, mégis mire számítsak, szabadkozom, már megyek is... Csak tudni akarom, mivel jött ide, néz keményen a szemembe, azt tudja, ugye, hogy a faluban szigorúan tilos autóval közlekedni, autót birtokolni, autóval járni... egyszóval nem jöhet ide csak úgy egy kocsival. Amíg beszél, a tekintete rezzenéstelen, nem is pislog, viszont folyamatosan emeli fel a hangját, amitől hirtelen megfagy a levegő a boltban. Ki mondja ezt, csattanok fel, nekem ugyan senki ne tiltsa meg... Én mondom, vág a szavamba, én vagyok az Elöljáró a faluban, én tartatom be a szabályokat. Hirtelen bevillan Marlinka viselkedése a megérkezésemkor, ahogy percek alatt eltűntettük az autót az utcáról, nehogy meglássa valaki. Ennek semmi értelme, jelentem ki dacosan, és kiviharzok a boltból. Holnap-holnapután este találkozunk a hegyen, kiált utánam, és ismét fogalmam sincs, mire gondol.

Alacsony, jelentéktelen külsejű férfi szaladgál az étkezőben, szálljanak hajóra, szálljanak hajóra, kiabálja, nem tudom kinek, mert egyedül van bent, Bea a konyhában készíti az ebédet kettőnknek, én pedig éppen belépek. Meglát, hozzám szalad, szálljon hajóra, kiáltja a képembe és kirobog, már a folyosón fut, és fel a lépcsőn a szobákhoz, elő a bárkákkal, horgonyt fel, harsogja. Amikor végez, leáll, kényelmesen lesétál, a szemembe nézve kezet nyújt, és távozik. Hüledezve nézek utána, ki a fene volt ez, Bea nevetve jön az étellel. A Hajós az, aki a bárkákat építtette, magyarázza, mindig ezt csinálja, ha

jön az ár, körbeszalad a falun, senkit nem hagy ki... ma egy kicsivel nagyobb előadást kaptunk, mint a megszokott, teszi hozzá, te miattad, már mindenki tudja, hogy itt vagy, és maradsz is egy ideig. És tényleg azt akarja, hogy az emberek szálljanak bárkákba, értetlenkedem, mégis mire lenne ez jó, főleg úgy, hogy a gát elzárja a víz útját... Bea elkomolyodik. Egy kérdésre több válasz is adható, kezdi halkán, árvíz esetén építhetünk gátat, vagy elfogadhatjuk a vizet, de akkor nagy tó alakul ki a völgyünkben, ez esetben hajókon megmenthetjük az ingóságainkat, ez a két irányzat csapott össze hosszú évekkel ezelőtt... tudod, sóhajt, a gát jó megoldás lenne, megvédené a falut, pár nap alatt levonulna a víz, és minden folytatódna, ahol abbahagytuk... De, érdeklődöm mosolyogva, mi a nagy de... Nos, emeli fel a hangját Bea, a baj az, hogy a víz, ha nem a faluba jön, akkor az alattunk lévő várost önti el. Döntést kell hozni, megmentjük-e a saját értékeinket, lakóhelyünket, vagy inkább a várost védelmezzük? Ha bárkát építünk, és hajóra szállunk, a város is megmarad és a fontos dolgainkat is meg tudjuk menteni, de a falut újjá kell építeni minden alkalommal, egy évben kétszer. A Hajós régen folyami uszályon dolgozott, azt hangoztatja, hogy ért a hajózáshoz, és már régen azt javasolta, mindenki építsen ház helyett bárkát, amin lakni is lehet, akkor is, ha épp nincs itt az áradat... Elég szokatlan megoldás, szúrom közbe, hogy ne mondjam, marhaság... Ezzel szemben, folytatja Bea zavaratalanul, ezzel szemben a gát megmenti a falut, semmi bajunk nem lesz, de a várost elönti a víz, és nem lehet annyi bárkát ácsolni, de újjáépíteni is képtelenség évente... a döntés a miénk, de nem tudunk megegyezni, ezért bárkák is alig épültek, és a gát sincs kész, a falu elázik, mégsem lehet hajózni, a lakosság meg felmegy a hegyre, és meghúzza magát a Barlang-réten kialakított ideiglenes szállásokon. Valószínűleg már ma fel kell mennünk... Megértem, hogy az Elöljáró erre célozhatott, mielőtt kirohantam a boltból.

A Vadász átható tekintetétől a maradék magabiztosságom is elszáll. Régen éreztem ezt a fajta kiszolgáltatottságot, az általános iskola jut eszembe, ahol az osztályfőnökünk, egyben matektanár nézett ilyen fürkészően, vajon meg tudom-e oldani a feladatot, amire nyilvánvalóan az volt a válasz, hogy nem. A

megsemmisülés pillanata volt az igazság kimondása előtt, benne némi szégyenérzettel, hiszen jó voltam matekból. A tanár öreg volt, hófehér haj, fehér bőr, világos zakó, alacsony, kerekfejű emberke, nagyon szigorú, akit a háta mögött Fehéregérnek hívott az egész iskola. Cipriánban semmi fehér sincs, tetőtől talpig fekete, a régivágású csuklyás köpenyege, alatta a ruhája, a nadrág, a nehéz bőrcsizma, de a haja, gondosan nyírt bajusza, még a tekintete is fekete, és vörösben izzó, mint a koksza. Kezet nyújt, szeme biztatóan villan, csapj bele, pajtás, szuggerálja, nagyon örülök, mondja, hangja bársonyos, mély, de erőteljes, mint aki parancsoláshoz szokott. Valószínűleg így is van, döntöttem el. Megfogom a kezét, érzem a bőrkeményedéseket, határozottan, de nem fájón szorítja meg. Részemről a szerencse, nyögöm ki, azt hiszem, bele is pirulok, amit az én koromban már nehéz megmagyarázni. Beatrice barátai az én barátaim is, folytatja társasági üzemmodban, örülök, hogy eljött hozzánk, teszi hozzá, sarkon fordul, ki-megy. Kívülről látom magunkat, az egész jelenet olyan, mint egy színház, de kétségtelenül hatásos. Bea nevetve fordul felém, ne vedd magadra, Ciprián mindenkre ilyen hatást tesz.

Ha úgy vesszük, te is menekült vagy, ide terelt az árvíz, nem volt más utad, mondja a Vadász, amikor visszatér egy üveg borral a kezében. Mosolyog, de látszik rajta, hogy ez nem jókedvű, inkább csak udvariasság a társaság miatt. Régen nem volt árvíz, folytatja. Hegyvidéki klíma volt, nyáron hűvösebb, csapadékos, télen igen hideg, rengeteg hóval. Patak folyt a falu mellett, gazdag erdők, fás ligetek, tisztások, kaszálók... vadak, madárénekek, gazdag falu volt, a környezete mindent megadott az itt lakóknak. Iszik egy korty bort, kimutat az ablakon, nézzétek, ami régen dús domboldal volt, az most kopasz szikla, ezen semmi nem él meg, felforrósodik, még a gyík is elmenekül, annyira meleg nyaranta, és árasztja magából a hőt még éjjel is, nincs enyhülés, csak a hőség... az erdőt kivágták, a fát elvitték, hogy a várost építsék fel belőle, vagy eltűzeljék a szegények, az egyre sűrűbben előforduló téli esőzések a talajt lemosták a hegyoldalból, maradt a terméketlen kő... nyáron már eső sincs, a patak kiszárad, májustól semmi víz nincs benne, de télen és tavasszal jön egy-egy

ár, amikor kilép a régi medréből, és elmossa a falut... a legrosszabb helyre menekültél, itt már nincs biztonságban senki. Etel, Ciprián felesége étellel kínál, tessék, vegyenek, nem kell szégyenlősködni, mindennek el kell fogyni... apró töltött galamb asszony, pirospozsgás arcú, színes, hímzett ruhákba öltözött, így éles ellentéte a férje éjfélete megjelenésének. A házuk mint egy skanzen, a falakon régi falusi használati tárgyak, a zömét fel sem ismerem, de nem kérdem meg, valójában nem érdekel. A sarokban rokka, Bea szerint Etel ezen készíti a ruhájához a fonalat, és a műhelyben szövőszék is van, ott meg az anyagot. Igazi vadászház, a bejárat fölött szarvas trófea, a falak terméskőből épültek, belül mindenütt faborítás. Rusztikus, nekem túl sok, de meg kell hagyni, hangulatos és meleg. A kandallóban tűz ég, mint egy ingatlanos olcsó reklámfilmjében. A falu szélén vagyunk, de a Marlinka házával szemközti oldalon. Földút indul innen a hegyre, sorompóval lezárva, az egyetlen hely, ahol állítólag ki lehet jutni a völgyből. Árvíz idején itt megy fel a falu népe a magaslatra az ideiglenes barakkokhoz, a barlang melletti tisztásra. Ott vészeli át az áradást. Ciprián tölt, egészségünkre, emeli a poharát, megvárja, amíg mindenki kortyol, akkor folytatja, a madaraink elköltöztek, az állományok megritkultak, nyaranta már nincs madárdal az erdőn, új fajok jöttek, nem ismerjük őket, délről érkeztek, most nekik jó itt, erdő is alig maradt... más fák települtek be, a régi társulások eltűntek, sok az akác, kevés a bükk, a fenyők végleg kihaltak, nagyvad sincs már az erdőben, ragadozókról ne is álmodjunk... Akkor mit csinál a Vadász, kérdezem nem minden él nélkül. Én nem vadakra vadászom, feleli Ciprián elkomorodva, más lényeket kell kordában tartanom...

Kistraktorok hosszú, tömött sora trotyog fölfelé a földúton. A falu felső részét állítólag már elöntötte a víz, az emberek mégis fegyelmezettek, jó hangulatban mennek, segítenek egymásnak, támogatják egymást, páran énekelnek, többen csatlakoznak hozzájuk. Mint a régi időkben, a gyerekkoromban, amikor úttörő táborozni ment az osztály a hegyekbe. A lakóközösségek összetartottak, mindenki segített mindenkinek, kevés kivételtől eltekintve. Az embereknek az volt az érdeke, hogy összetartsanak,

könnyebb volt közösen. Azóta úgy érzem, kiveszett ez az összetartás. Sok jót kaptunk, oda megyünk, ahová akarunk, azzal, akivel akarunk, azt beszélünk, amit akarunk, vannak lehetőségek, lehet sok pénzt keresni, a boltok roskadoznak az áruktól, régen elképzelhetetlen dömping van mindenből, de sok dolog el is veszett, például az összetartás. Önző társadalomban élünk, az irigység nagyobb úr, mint a barátság. Érdekkapcsolatok vannak, amelyek addig tartanak, amíg az érdekközösség fennáll. Az én világom ilyen volt. Könnyű volt elidegenedni mindenkitől, kihasználni, akit lehetett, és magányosnak lenni... Lazán beszélgetek a körülöttem menőkkel, akik ugyanúgy gyalognak, mint én, mert nincs annyi csomagjuk, csak egy táska, egy hátizsák, esetleg mindkettő... Lassan megváltozik a hangulatom, furcsa melankólia lesz rajtam úrrá, egyfajta szomorúság, amely egyre mélyül, mintha egy végtelen mélységű lyukba zuhannék, egyelőre lassan, de folyamatosan gyorsulva, és meglepő módon ez nem ijesztő érzés, inkább megnyugtató, bár fel nem foghatom, miért. A panzióban is hallott suttogások, rémisztő morajlások most hangosabbak, és ellenállhatatlan erővel vonzanak. Bea aggódva néz rám, amikor elmondom neki mindezt, vigyázz, nehogy elkapjanak, mert nehéz a szabadulás, suttogja.

A tisztáson vékony lécekből tákolt házak állnak két sorban, hosszan, bent emeletes ágyakkal, igazi tömegszállás. Tisztálkodási lehetőség és konyha egy központi épületben, ami nem sokban tér el a többitől. Kempingezés télen, gondolom, és aggódni kezdek, kevés lesz a meleg ruha, amit magammal hoztam. Az autóban még volna tartalék, de Marlinkát nem találtuk otthon, nem jutottam be hozzá. Most itt van mellettünk, Bea az alsó ágyon fekszik, fölötte én, mellette Marlinka, fölötte Zabud, a pék, akinek összekavarodtak a gondolatai. Bea felhívja a figyelmet, beszélgessek vele, meséljek neki olyan eseményeket, történeteket, amiket nehezen számolok el magammal, mert ha kimondom, meg is feledkezem róluk, soha többé nem fognak kísérteni. És könnyebb lesz ellenállni a suttogások, morajlások erőteljes vonzásának.

Az Elöljáró terepjáróval járja a tábort, a platóról élelmiszert, mindenféle hasznos holmit árul, látok egy-két meleg pulóvert is, fogkefét, szappant, de leginkább tartós élelmiszereket, konzervet, zacskózott dolgokat, édességet. Rákérdezek egy pulóverre, horribilis árat mond. A konzervekre is. Maga nyereszkesedik a falusiak szorult helyzetén, ezt tisztességtelen kereskedelemnek hívják, mondom, mire szó nélkül gázt ad és továbbáll. Látom, itt-ott vesznek tőle dolgokat. Marlinka a hátam mögött halkán mondja, egy-két nap múlva nagy forgalma lesz, kifognak az emberek felhozott készletei... Ő bezzeg járhat autóval, mindenki másnak megtiltotta, mérgelődöm.

Körbejárom a tábort, a Barlang-rétet, odaköszönök családoknak, vannak, akik tüzet raktak és ebédet főznek, vannak, akik fát vágnak, vagy csak üldögélnek a ház előtt, beszélgetnek. Kérdezem Beát, miért Barlang-rét a neve a helynek. Kelletlenül válaszol, van egy barlang nem messze, a rét túloldalán, de nem kéne odamen-nem, az nem lenne jó. Mondom, egyre hangosabbak a hangok a fejemben, talán a barlangból jönnek, meg kéne néz-nem, hátha elmúlik. Bea telefonál, indulhatunk, mondja, túl kell esned ezen is...

A barlang bejárata hatalmas, legalább tízemeletes ház magasságú, széles, mint egy autópálya, világos barnára színeződött mészkő. Állunk előtte, ámulok a méretein, és borzongok a kiáramló hangoktól, mi a fene van odalent, kérdezem fogvacogva. Neked kell megtudnod, mondja a Vadász a hátam mögött, de ne félj, ved meggyek, segíték odalent, könnyű ott örökre elveszni. Bea arcon csókol, én eddig jöhöttem, mondja búcsúzóul, még egyszer nem jutnék ki... Beljebb lépünk, a kinti fény még jócskán bevilágít, pár oldaljárat is nyílik mindkét irányban, az egyiknek vastag vasajtaja van, jelenleg tárva-nyitva, odabent az Elöljáró pakol. Hatalmas felhalmozott készletei vannak, megértem, számára a legnagyobb üzlet az árvíz, évente kétszer degeszre keresi magát itt fönt a hegyen. Mihalo sosem jutna ki a barlangból, ha mélyebbre menne, morogja a Vadász, semmilyen hatalom nem szabadíthatná ki a mélységből... mindenki tudja, hogy megölte a régi Elöljárót, elorozta a boltját és a pozícióját, de senki nem tudja bizonyítani. A Gátépítő

volt az egyetlen, aki állítólag tanúja volt mindennek, de ő eltűnt. A gát pedig nem épül, mert ha megépülne, nem lenne áradat, ami elől ide menekülne a teljes lakosság... Mihalo nagyon ellenzi, hogy befejezzük. Cserébe segített a Hajósnek fatelepet nyitni és bárkát építeni pár hiszékenynek, jól kerestek rajta. Szóval, ha megkérdezed, mi a fontosabb, a falu vagy a város épsége, akkor a válasz az, hogy az Elöljáró és a Hajós nyeresége.

Lassan ereszkedünk egyre mélyebbre, a kinti fény már alig jut ide, de nem lesz teljesen sötét, valami állandó derengés tölti meg a barlangot. A hőmérséklet határozottan csökkent, de úgy érzem, a lelkem fagy meg lassan. Áttetsző árnyak a félhomályban, keresem az embereket, akik árnyékot vethetnének, de a Vadász halkán a fülembe súgja, ezek itt önmaguk árnyékai... Halottak, suttogom rémülten. Egész elgyengültem az izgalmaktól, a félelemtől. Itt nincs halál, mondja a Vadász, csak az élet különböző stációi vannak. Egyre sűrűbb ezeknek a lényeknek a forgataga, egyre nagyobb a hangzavar, kétségbeesett kiáltások, rémülettel teli sikolyok, vággyal teli sóhajok, összefüggéstelen suttogások, a düh hangjai, morgások, vi-csorgás... mélyebbre haladunk. Megérezem a Vadász kezét a csuklómon, odanézek, áttetsző vagyok. A kezem, a karom, a lábam, mondanék valamit, de csak valami alvilági susogás jön ki a torkomon, és agyamat elöntik az emlékek. Minden előkerül, amit eltemettem, sok lezáratlan részlet, amiket, mint a pók, beleszöttem a felejtés há-lójába esetleges későbbi feldolgozásra. Most kéne kibontani őket, megemésztetni, lezárni, elmondani. Úgy tör rám a kényszer, mint a hányinger, öklendezem fel a szégyenletes dolgaimat, egyiket a másik után, végeérhetetlen sorban jönnek elő a magam elől is titkolt, kí-nos, szégyenletes emlékek. A barlang alja felé egy bizonyos mélység alatt elvész az árnyékom, csupaszon, átlátszón állok és reszketek, elveszett lelkek vesznek körül, egy vagyok közülük, áttetsző körvo-nalak, aligtestek, állunk (lebegünk) valahol, csontig átjár a hideg és a félelem, valami azt súgja, ennél jobban nem lehet lemeztelenedni, itt már test sincs, csak én vagyok, egyre beljebb a tudat legrejtettebb szektorába, és ez rémisztő. A Vadász hangját hallom, innen csak az jut ki, aki szembenéz a tetteivel, és felvállalja azokat... Csapda, sü-

völtöm, az egy másik élet volt, vége, vége, elmúlt, magyarázkodnék, de nincsenek szavak csak érzések, dühösen fújtatok, áttetsző kezeimmel hadonászom, védekezem, támadok, testem szürke gomolygás, de a Vadász marka horgonyként tart egyhelyben, rángatom magam, hátha ki tudok szabadulni, ki e bilincsből, ki a barlangból, ki a faluból, ki ebből a völgyből... egy csapat szellem gomolyog körülöttem mint a füst, felemésztik az időt, az elmúltat és a jövőt is, csak ezt a pillanatot hagyják meg, ezt a rémületet, ezt a rettenetet, amikor a barlang halvány derengéséből feltűnik egy alak határozott körvonalakkal. Nem olyan, mint az itteniek, rájövök, ő nem ide, hanem hozzám tartozik. Te vezettél, mondja, én rázom a fejem, hagyjál békén, hörgöm, de nem tágít, te vezettél, ismétli állhatatosan, te vezettél... egy másik alak kerül elé, apró, mint egy gyerek, nem voltál ott, mondja, nem voltál ott... menj innen, nyögöm, elmene-külnék, feloldódnék az elveszettek forgatagában, de tart a horgony, a Vadász nem ereszt. Ha eltűnsz ezek között, örökre itt rekedsz, kiált rám, az én dolgom kihozni, aki megtisztul, és lent tartani, aki ellenáll, elveszettekre vadászom, ne maradj itt, te több vagy ennél... A két alak már egész közel ért, jól kivehető az arcuk, régen nem láttam őket. Te vezettél, nem én, mondja a nagyobb, nem voltál ott, így a kisebb, még gyerek, beszélj velük, kiált rám a Vadász, de csak lihegek, képtelen vagyok szavakat formálni, valami megakadályozza, hogy kimondjam, amit ki kell, amit már réges-régen ki kellett volna mondani... Nem én vezettem, hanem te, mondja a sógorom, nem voltál ott, amikor kellettél volna, mondja a fiam, nem voltál ott, ismétlgeti, én pedig azon kapom magam, hogy örülök, hogy látom, már el is felejtettem az arcát, a hangját, már alig tudtam felidézni az alakját, most pedig itt áll előttem. Szia, mondom, rám mosolyog, de régen volt... már felnőtt lennél, folytatom, elkomorodik, nem voltál ott, amikor kellettél, mondja keményen, ahogy egy négy-ötéves gyerektől telik. Csörög a telefon, tárgyalásban vagyok, fontos ügyfél, mindegy, hogy vasárnap, egy rendőr azt mondja, baleset történt, a fiam leesett egy szikláról a családi kirándulásán. Én nem megyek, mondtam a feleségemnek, mert közbejött egy halaszthatatlan ügy, elment ő és a gyerek, de nem ismerték a helyet, betévedtek egy el-

hagyott kőbányába, a talaj vizes volt, a kő csúszott. A kórházba sem értem oda időben. A feleségem összetörten gubbasztott egy kényelmetlen fehér műanyag széken egyedül, amikor megérkeztem. Úgy sajnálom, hogy nem voltam ott, minden más lehetett volna, mondom a gyerekeknek, megfogom a kezét. Rám néz, bólint, megfordul, és elmegy. Ne hagyj itt, üvöltöm tele torokból, de eltűnik a gomolygásban. A másik alak még ott áll mellettem, nézi a gyereket távozni, menne ő is, helyette egyre ismételteti, te vezettél, nem én... és csak mondja, mondja, tudod, nem nekem volt a legrosszabb, a feleséged elvesztett egy testvért és egy gyereket, te meg mindkét esetben mostad a kezeidet, pedig te voltál a hibás...te vezettél... és nem voltál ott... Felállunk a kocsmaasztaltól, röhögve kapaszkodunk egymásba, énekelünk valami béna slágert, kitámogatjuk egymást a kocsizhoz... add a kulcsot, mondja a sógorom, azt ünnepeltük, hogy végre találkoztunk, addig csak telefonon és interneten beszéltünk, most érkezett haza, elmentünk megismerkedni... én vezetek, mondja, de a fejemet rázom, nem, itt hagyjuk a kocsit, taxival megyünk... én vezetek, hagyjad már, jól vagyok... beesik az ülésre, nem tudom kiszedni. Nincs taxis, aki megállna, hogy kihúzzuk onnan, ezért beülök én vezetni. Megígértük a feleségemnek, hogy nem maradunk soká, haza kell érni... Nincs messze, nem lesz baj, döntöttem. Százötvennel sodródunk le az útról, kizuhanunk az autóból. Nekem semmi bajom nem lett, de ő... A rendőröknek azt mondom, ő vezetett, neki úgyis mindegy... Nézem a mosolygós arcát, jó barátok lehettünk volna... sajnálom, én vagyok a hibás, nem szabadott volna vezetnem... Megpaskolja az arcomat, megfordul, belevész az áttetsző forgatagba.

A barlang előtt térek magamhoz, késő éjszaka lehet, a Vadász ott ül mellettem, türelmesen vár, amíg eszmélek. Vége van, kérdezem, a barlang mélyét fürkészem, szürkés derengés, csend, egy hangot sem hallok. Bólint, feláll, menjünk, mondja, Beatrice már vár.

Hullafáradt vagyok, Bea és Marlinka már alszanak az alsó ágyakon, én Zabudot hallgatom, ahogy végeérhetetlenül mondja az összekeveredett történeteit. Várj, szólok közbe, ezt hallgasd meg... mesélni kezdek, ő érdeklődéssel figyel.

Bene Zoltán

Beleszövődni a világ-történetbe

Gondolatok Oberczián Géza
írói univerzumáról

Oberczián Géza azok közé a kortárs magyar prózaírók közé tartozik, akik viszonylag későn, mégis határozott hanggal és következetesen épülő életművel léptek az irodalmi nyilvánosság elé. Prózájának egyik legfeltűnőbb sajátossága a tapasztalati anyag sűrűsége: a hétköznapi, gyakran „kis” helyzetekből kiinduló történetek rendre tágabb – társadalmi, morális, sőt olykor természettudományos és metafizikai – összefüggésekbe nyílnak. Kötetei témáikban és narrációjukban, szerkezetükben változatosak, mégis egységes pályaképet rajzolnak: az emlékezet és az idő kérdéseit firtatják, gyakoriak a perspektívaváltások, a realista alapokra épülő groteszk vagy mágikus elhajlások, illetve a személyes és közösségi felelősség témáinak újra és újra fölvetése.

Oberczián saját önmeghatározása szerint is „későn kezdett írni”: ötvenéves korán túl, 2013-tól publikál rendszeresen folyóiratokban. Életútjában az irodalom mellett végig jelen van a természettudományos és a gazdasági életben szerzett tapasztalat: agrár-egyetemi háttér, kutatói munka, vállalati tanácsadás, amihez aztán az irodalomszervezői feladatok csatlakoznak, elsősorban a Petőfi Kulturális Ügynökség keretében. Ennek a többirányú tapasztalatnak az irodalmi haszna prózájában különösen látványos: a hétköznapiak pszichológiája, a társadalmi mechanizmusok és a természettudományos szemlélet nem egymás ellenében, hanem egymást erősítve épül be a történeteibe.

Első kötete, a *Nógrádgárdonyi napló* a prózaírói indulás egyik alapmintázatát adja meg: a lokális tér (falu, kisvárosi periféria, ismerős tájak) nem egyszerűen díszlet, hanem kulturális és lélek-

tani erőter. A novellák a „talán igaz se volt” jegyében megélt múlt emléktöredékei és a jelen tapasztalatai között feszülnek, miközben az elbeszélő tekintete rendre a közösségi beidegződésekre, a mozdulatlanságra, a kimondatlan konfliktusokra irányul. A kötet egyszerre épít a magyar vidék irodalmi hagyományaira és igyekszik megmutatni azt a kortárs állapotot, amelyben a nosztalgia már nem menedék, a jelen pedig nem kínál biztos kapaszkodót.

Az *Áramlás* című kisregény az előző kötet lokális világából ki-mozdulva a haladás, az „úton levés” és az önértelmezés prózáját építi föl. Oberczián elbeszélés-vezetésének egyik erőssége itt különösen jól megmutatkozik: a történet szálai úgy rendeződnek egymás mellé, hogy a külső út (a mozgás, a találkozások) és a belső út (a múlt újraértelmezése, a döntések következményeinek belátása) folyamatosan átírják egymást. A kötetet lehet lélektani fejlődésregényként vagy egy kapcsolat történeteként olvasni, olykor krimiszerűen feszült, ám ami igazán lényeges, az az, ami később is az életmű egyik fontos tétje marad: a szereplők, a mindenkori ember sorsa nem csak úgy történik, véletlenszerűen, ismeretlen erők hatása révén, hanem mindenekelőtt a döntésekből, az elhallgatásokból, a vállalt vagy éppen az elhárított felelőségekből áll össze.

A harmadik kötet, a *hátsó szoba* (alcíme szerint *magántörténetek*) már a címével is poétikai programot hirdet: a hátsó szoba mint elzárt, mégis őrzött tér az emlékezet, a „félretett” és újra elővehető élettörténet metaforája. A kötet a múlt átmentése és a jelenben egymásba érő idősíkok könyve – ez Oberczián egyik kulcstémája: az a tapasztalat, hogy a jelen nem stabil állapot, hanem határmezsgye, ahol „múlt és jövő összeér”, s ahol az elbeszélő „mint kötél-táncos a kötél-en” egyensúlyoz. A kötet novellái ehhez illően változatos beszédmódokat alkalmaznak és atmoszférákat teremtenek: a realista élethelyzetek mellé groteszk és abszurd tónusok társulnak, máshol líraibb, elégikus hangoltság uralkodik. A történeteket a szerző gyakran nyitva hagyja; nem azért, mint ha nem lenne megoldásuk, hanem mert a megértés, az emlékezés és a felejtés folyamata maga is befejezhetetlen. Oberczián itt

különösen következetesen bízza az olvasóra a továbbgondolást: a magántörténetekből összeálló közös tapasztalatot nem kész tanulságként, hanem lehetőségként kínálja fel.

A *küldöttek* a pálya addigi tétjeit egy nagyregény léptékében sűriti össze. A regény a Viktória-tó valós ökológiai-társadalmi paradoxonából indul ki (a nílusi sügér túlszaporodása ellenére a vidéket éhezés sújtja), és ebből formál egy „lokális probléma – globális történet”-szerkezetet: a természeti egyensúly fölborulása egyszerre biológiai, gazdasági, politikai és morális krízissé válik. A mű egyik legnagyobb erénye, hogy az író képes modern mítoszt alkotni, a realitás és a legenda érzékeny és arányos keverésével, miközben a nézőpontok váltogatásával széles panorámát ad. A *küldöttek* maguk egy tudósokból és más szakemberekből álló nemzetközi csapat, amely egyszerre kalandregényes motor és gondolati keret: lehetővé teszi, hogy a történet a személyes sorsok felől érkezzen el a rendszerszintű összefüggésekig. Oberczián prózájában itt válik igazán hangsúlyossá a „minden mindennel összefügg” belátása: a fogyasztás, a kereskedelem, a helyi elit érdekei, a globális nagytőke mozgásai és a természeti folyamatok egyetlen hálózatba kapcsolódnak. A regénynek komoly üzenete van, mégsem válik egy pillanatra sem didaktikussá. A könyvben a bő ismeretanyag, a krimiszerű feszültség és a hősök személyes motivációi egymást erősítik, s nem oltják ki.

A ötödik könyv, a *Téridő* három lazán összekapcsolódó kisregény (*Singularitás*, *Eseményhorizont*, *Entrópia*) egymásra olvasásával épít föl egységes regényszöveget. Oberczián itt mintha visszatérne a *hátsó szoba* idő-problematikájához, de nagyobb elméleti ambícióval: a természettudományos és filozófiai időfel fogások (relativitáselmélet, kozmológiai metaforák, a szubjektív idő tapasztalata) a cselekmény szervezőelveivé válnak. A lineáris rend felborítása, az ok-okozatiság késleltetése, a jelen idejű elbeszélés következetessége mind azt szolgálja, hogy az olvasó ne csupán „értse”, hanem át is élje az idő széttartó és mégis egyetlen pontba sűrűsödő tapasztalatát. A *Téridő* így nem pusztán témájában, hanem formájában is az időről beszél: azt a kérdést teszi

prózanyelven vizsgálhatóvá, hogy miként lakjuk be a múlt–jelen–jövő dimenzióit, és milyen történeteket teremtünk abból, ami velünk történik.

Oberczián prózájában az idő nem pusztán kronológia, hanem a tudat és a történetalkotás közege. A *hátsó szoba* a személyes múlt „raktártereit” nyitja meg, a *Téridő* pedig már kozmikus és filozófiai horizontokkal tágítja ugyanazt a kérdést: hogyan lesz a múltból elbeszélhető történet, és hogyan alakítja ez a történet a jövőt. E szemlélet egyik következménye a nyitott befejezés, a sejtetés, a „továbbgondolhatóság” – vagyis az a bizalom, amelyet a szerző az olvasó értelmező munkájába helyez. Oberczián voltaképpen társalkotónak tekinti olvasóját.

Oberczián Géza kedveli és mesterien alkalmazza azt a módszert, amely több szereplő, több nézőpont, több értelmezési szint egymás mellé állításával hoz létre összetett képet. A *küldöttek* esetében ez világképpé szélesedik: a tudományos, politikai és gazdasági nézőpontok nem díszítőelemek, hanem a történet belső szerkezeti kényszerei. A sokhangúság ugyanakkor nem relativizál mindent, inkább azt mutatja meg, hogy a valóság – személyes és közös valóságunk – mindig több rétegben tapasztalható meg.

Oberczián világának valóságanyaga, realitáselemei stabilak, pontos helyzetrajzok, fölismerhető társadalmi terek, hiteles pszichológiai reakciók tartják egyben a szövegeket. Ebből a realista alapból válnak ki olykor indokoltan és következetesen a groteszk fordulatok és a mágikus(abb) elemek – különösen a novellákban –, amelyek nem a valóságtól való menekülést, hanem épp a valóság fölnagyítását, láthatóvá tételét szolgálják. Így fér meg egymás mellett a hétköznapi dráma és az abszurd villanás, a dokumentumszerű részlet és a szimbolikus kép.

Oberczián karaktereinek sorsaiban újra és újra megjelenik az a kérdés, hogy miként viszonyulunk a következményekhez: elhárítjuk-e, áthárítjuk-e, vagy képesek vagyunk vállalni őket. Ez a gondolat a mikrotörténetek szintjén (családi döntések, magánéleti törések) és a makrotörténetekben (ökológiai krízis, tár-

sadalmi összeomlás) is megjelenik, fölvetődik. De Oberczián sosem pamfletet ír, prózájának erkölcsi érzékenysége mégis állandó: történetei mögött ott feszül a kérdés, hogy milyen világot hozunk létre a döntéseinkkel, és mit kezdünk a fölismeréssel, amikor már látjuk az összefüggéseket?

Oberczián Géza írói világa viszonylag rövid idő alatt épült egyedi és sajátos írói univerzummá, amely jól követhető fejlődési ívet mutat: a lokális terektől a globális panorámáig, a magántörténetektől a „világállapot-regényig”, az emlékezet novellisztikus villanásaitól az idő szerkezetét imitáló kisregényfolyamig. Prózájának egyik legnagyobb tétje, hogy a tapasztalatokat – személyeseket és közösek – történetté tudja rendezni anélkül, hogy leegyszerűsítene azokat. Az intim és a planetáris világ nem válik szét Oberczián prózájában, hiszen ez a kettő ugyanannak a kérdésnek két oldala, két szintje. Maga a kérdés pedig valahogy így hangzik: mit kezdünk, mit kezdhetünk azzal, hogy a történeteink – bármilyen kicsik is – beleíródnak, beleszövődnek a világ nagy, egységes történetébe?

„...a mondat nem a semmiből jön...”

Bene Zoltán beszélgetése
Oberczián Gézával

Oberczián Géza pályája sokfelől kanyarodik az irodalom felé: az erdészettől az agrárkutatáson és dániai ösztöndíjon át a reklámügynökségi kitérőn keresztül vezet az út először a hosszú évekig tartó vállalati tanácsadásáig és tréningekig, majd onnan végre az irodalomhoz. Ötvenéves kora körül kezdett

el prózát írni, mégis gyorsan megtalálta a helyét: 2018 óta a Magyar Írószövetség tagja, 2022 óta a választmányé is. Tagja az Erdélyi Magyar Írók Ligájának és a Magyar PEN Clubnak is. Idén Magyar Ezüst Érdemkeresztrel tüntették ki irodalmi tevékenységéért. Beszélgetésünkben a későn érkező író késztetéseiről, a családi mintákról, a rendszerváltás környéki tapasztalatokról, a tréningek világának kreatív „történetgyáráról”, valamint arról ejtünk szót, hogyan válhat egy vállalati rutinból szépirodalmi igényű mondat.

– *Sokféle területről érkezted az irodalomba, ráadásul viszonylag későn. Mi volt az a pont, amikor azt érezted: írnod kell?*

– Nincs egyetlen, pontos időpont. Az írás a családban mindig jelen volt: apukám verseket, színdarabokat, novellákat írt. Gyerekként az írás nálunk egészen konkrét hang volt: apám ajtaja zárva, és kopogott az írógép. Tudtuk, hogy ilyenkor lábujjhegyen

kell közlekedni – „apa dolgozik”. Ez egyfajta mintát jelentett számomra: hogy írni lehet. Apám, aki Brassóban született, a háború után Budapesten maradt, hogy tanulhasson a színművészeti főiskolán. Rendező–dramaturg–film szakokon végzett, de politikai okokból később eltiltották a színháztól, és fizikai munkásként kellett dolgoznia. Publikálni sem nagyon engedték – az élete sokáig egy befejezetlen történet maradt.

– *Mit tudtál erről gyerekként? Mikor derült ki számodra, mi történt vele?*

– Sokáig semmit nem tudtam biztosan. Annyit hallottam később, hogy belekeveredett valamiféle „összeesküvésbe”. 1952-ben Recskre vitték, onnan még egy másik táborba is. Két év után hazajöhetett, de a kulturális életbe hivatalosan soha nem engedték vissza és publikálni sem nagyon tudott.

– *Hogyan hatott ez a családra? Volt erről beszéd otthon?*

– Nagyon sokáig hallgatás volt. Én például csak 18 évesen tudtam meg, amikor a felvételi papírokon megkérdezték: „Volt-e a családban valaki büntetve?” Nevetve olvastam fel, hogy ezt akkor most ikszeljem-e, mire apám elvette a lapot: „Ezt majd én kitöltöm.” Akkor döbbsentem rá, hogy van valami, amiről mi nem tudunk. Igazi dráma volt. Hosszas magyarázkodás követte, hogy ezt miért nem mondták el korábban, de részletekhez akkor sem jutottunk. A rendszerváltás után kaptunk kárpótlást. Amit a történeti levéltárból később kikértünk, az hiányos volt, semmitmondó. Apám magával vitte a történetét: nem beszélt róla – és sajnos korán meghalt. Ma is azt érzem, hogy az élete egy rejtély, tele talánnal.

– *Megmaradtak az írásai? Próbáltátok később megjelentetni a műveit?*

– Sok megmaradt belőlük. A halála után még pályáztunk is egy Mózesről szóló színművel – például a Nemzeti Színház egyik pályázatán –, de nem választották ki. A születésnapján minden évben kiposztolom egy-egy versét a Facebookon, ha már életében nem tudott publikálni... van néhány nagyon szép költeménye.

– *A saját utad mégis jó messzire vitt az irodalomtól: kutatás, külföld, vállalati tréningek. Hogyan állt össze ez a pálya?*

– A másik erős indíttatás édesanyám révén ért, aki biológus volt, a természet rejtelseire ő adott válaszokat. Nyolcéves koromtól erdész akartam lenni. Egy erdélyi ismerősünk elvitt egy többnapos „erdész-túrára” a havasokba: esztenák, hegyek, emberek, erdő – egy gyereknek maga a paradicsom. Fel is vettek Sopronba, két évet elvégeztem. Viszont az egyetemi hangulatot lehangolónak, a nyolcvanas évek eleji Sopront pedig éhhaltnak éreztem: szép volt, de üres, provinciális, idegen, és főként ellenséges. Nem lehetett igazoltatás nélkül végigmenni az utcán, potenciális határsértőnek néztek a nap bármely órájában, néha a rendőrségen kötöttünk ki, ha épp nem volt nálunk igazolvány vagy a kollégiumi belépő.

– *Innen hogyan jutottál el az agrárkutatásig és a dániai ösztöndíjig?*

– A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen találtam egy kutatói témát, amiből a diplomamunkám is született, és a védésen azt mondták, érdemes lenne doktorit írni belőle. Ehhez viszont olyan műszerezettség kellett, ami kevés helyen volt. Végül a Gyógynövénykutató Intézetbe kerültem, az volt az első munkahelyem 1987-88-ban. Hamar kiderült, hogy műszerezettség ugyan van, de nem használhatom, mert azokat fizetős kutatási projektekre tartják fenn, magán célra az üzemeltetésük túl drága. Így aztán 1988 áprilisában egy korábban elnyert Földművelési minisztériumi ösztöndíjjal Dániába mentem mezőgazdasági csereprogramra. Egy családi farmon dolgoztam, fizikai munkát végeztem kisegítőként, és közben az Odensei Egyetemen agrármarketinget hallgattam. Az volt a feladatunk, hogy megtanuljuk: hogyan működik a magángazdaságokra épülő mezőgazdaság, ahol a közös nem a termelés, hanem az értékesítés. A dolog – ahogy ott láttam – „tökéletesen működött”. A magyarországi rendszerváltás híreit dán tévén néztem, alig értettem, mi történik, de az egész család boldogan szorongatta a kezemet, ölelgettek és gratuláltak, hogy végre felszabadultam, pezsgőt bontottak. Amikor egy év

után hazajöttem, itthon senkit nem érdekelt igazán, miféle tapasztalatokkal...

– *Hazajöttél, és egyszer csak már vállalatoknál interjúztattál embereket. Hogy történt ez a váltás?*

– Pályáztam. Volt egy ígéretesnek tűnő lehetőség egy holland mezőgazdasági cégnél, de végül egy évfolyamtársam kapta meg, akivel együtt voltunk Dániában is. Kerestem tovább. Reggelente beültem a Mikszáth téri Könyves kávézóba – ez a híres Tilos az Á nevű hely „nappali tagozata” volt, valójában egy könyvesbolt, ahol egy kávé mellett el lehetett olvasni a napi sajtót. Nézegettem az álláshirdetéseket, beszélgettem emberekkel, és persze olvastam a könyveket a polcról, ezt szabad volt, sőt, ajánlott... Egy nap találtam egy angol nyelvű apróhirdetést a Népszabadságban. Minden szavát értettem, azt viszont nem, milyen munka lehet az, amire embert keresnek. Volt egy telefonszám: lementem a Kálvin téri aluljáróba a telefonfülkéhez, bedobtam az aprót, és az Intercontinental Szálloda egyik szobáját kötöttem. Egy holland nővel beszéltem, másnapra találkozót egyeztetünk a szálloda kávézójába. Elmentem – talpig érettségi és államvizsga öltönyben –, és ott derült ki, hogy ők termelékenységi tanácsadással foglalkoznak. Harmadnap már egy autóban ültem egy Bécsben élő román kollégával, mentünk Kiskunfélegyházára, ahol ő úgy mutatott be, mint a cég egyik „legtapasztaltabb” magyar emberét. Én pedig tolmácsoltam – és közben beletanultam a szakmába.

– *Mi ragadott meg a tanácsadásban és tréningezésben? Miért lett ebből évtizedes életforma?*

– Gyorsan kiderült, hogy nagyon komoly módszertan van a napi rutintevékenységek mögött, és ez nekem jól ment, értettem és tudtam alkalmazni. Ráadásul emberekkel kellett foglalkozni, ami először kicsit megijesztett, de rá kellett jönnöm, hogy tudok meggyőző lenni és képes vagyok hamar elnyerni a bizalmukat, ami ebben a szakmában elengedhetetlen a sikerhez. Rövid időn belül nemcsak projekteken dolgoztam, hanem tréningeket is tartottam. Nemzetközi képzésekre vittek például Londonba,

Dublinba. Számos európai projektben vehettem részt. A tréningben az tetszett, hogy azonnali reakciót kap az ember: látod, amikor egy csapat megérti, miért kell együttműködni és hogyan. Aztán egyszer mégis jött egy törés. Ez a munka és a cég százszázalékos rendelkezésre állást követelt meg, de közben a magánéletemet is rendezni akartam, szabadságot kértem, hogy megszervezzük a közös életünket a menyasszonyommal, vagyis az esküvőt, lakhatást. Elengedtek, mondván, „persze, majd hívunk” – és végül soha többé nem hívtak. Akármilyen jó voltam, nagyon könnyen elengedtek.

– *Mi jött utána?*

– Dolgoztam egy ideig a reklámszakmában, de gyorsan kiderült: nem vagyunk egymáshoz valók. Felmondtak a próbaidő végén, én pedig örömmel mentem új utakra. És azóta kerülöm a reklámokat, amennyire lehet.

– *A tréningjeidről legendák keringenek: színházi nap, vitorlás „road story”, dramatizált rafting. Miért működik ez a dramatizálás ennyire?*

– A dramatizálás azért erős, mert nem „gyakorlat” történik, hanem élmény: a résztvevő hirtelen egy helyzet szereplője lesz, és abban kell döntenie, együttműködni. A vitorlástréningre például komplett történetet írtunk (menekülés, útvonal-keresés az Adria szigetei között), rejtvényes „úti tervvel”, szerepekkel (kapitány, kormányos, szállásmester, hajószakács stb.). A helyzetfüggő vezetést gyakoroltuk. Négy-öt nap hajózás maradandó élményt nyújt, ahol az általunk kialakított szabályok napi rutinná válnak, és felismerhetően jól működnek. Raftingnál pedig nem elégedtünk meg az „egy csónakban evezünk” közhellyel: rituálét építettünk, feladatokat adtunk, hogy tényleg átélhető legyen a csapatmunka tétje. Amikor egy kétnapos expedíciós rafting után negyven ember önfelédten táncol és énekel egy hatalmas máglya körül, az tényleg fel-emelő érzés. Hozzá kell tennem, ezt a sok dolgot nem egyedül találtam ki, jó csapatom volt, akiket viszont én választottam magam mellé. Csináltunk például színházi tréninget: egy színházi előadás sikere a csapatmunkán múlik, ezt tapasztalták meg a résztvevők

úgy, hogy reggel bementünk egy színházba, este pedig ők játszották és segítették az előadást, ők voltak a színészek, a sűgők, adták a hangot, a fényeket, a kellékeket, a díszletezést, mindent. Még a közönséget is ők toborozták. A végén mindenkinek leesett: a munkahelyen is ugyanilyen együttműködésre lenne szükség. Ebben a tréningben alkotótársunk volt Hegyi Árpád Jutocsa rendező. Jó barátok lettünk, később ő rendezett tízrészes rádiójátékot a hát-só szoba című novelláskötetem írásaiból, és utána a felkérésemre több neves szerző műveiből is. Sajnos pár éve elment közülünk, túlságosan korán. A 2008-as válság után megváltozott a tréningpiac, a cégek nem mehettek többé külföldre tréningre, egyszerűsödtek az igények, a mi megközelítésünkre nem volt már szükség. Egy idő után rutinszerű lett minden, kevesebb felkészülés, „jó lesz a régi anyag”, legfeljebb kicseréljük a logót. Ez már nem az a minőség volt, amit én szerettem. És közben elkezdtek motoszkálni bennem történetek. Emlékszem: egy este bent voltam az irodában, már mindenki hazament, és egyszer csak leírtam egy novella első mondatait. A semmiből jöttek ezek a mondatok – és ami meglepett: nem „kidobandó” kezdő próbálkozások voltak. Benne is van-nak egy novellában a mai napig. Akkor döbbsentem rá: van témám, csak azt nem tudom, hogyan kell megírni.

– *Mi volt a következő lépés? Hogyan léptél át az „asztalfióknak írók” állapotból a tudatos íróvá válás felé?*

– Azt gondoltam: ha már ennyi ideje felnőttképzéssel foglalkozom, én is részt vehetnék valami tanfolyamon. Kerestem írókurzusokat, végül a Magyar Írószövetség Íróiskolájában kötöttem ki. Eleinte azt hittem, majd csendben hallgatok és jegyzetelek. Aztán közölték: jövő hétre szöveget várnak mindenkitől, amit majd fel kell olvasnunk egymásnak. Hazamentem, két napra elvonultam, és megírtam az első történetet.

– *Mi történt azzal az első szöveggel?*

– Felolvastam, és meglepően jó fogadtatásra talált. Mezey Katalin, aki az írásgyakorlat órákat tartotta, azt mondta: „nagyon jó történet, csak nem novella” – túl nagy a világ, túl sok szál fut benne. Fontos felismerés volt, hogy a terjedelem nem döntés

kérdése: a történet diktál. Így lett később ebből a kezdeményből az *Áramlás* című kisregényem.

– Az íróiskolában kik gyakoroltak rád nagy hatást?

– Szentmártoni Jánossal azóta is tart a barátságunk, később együtt is dolgoztunk. Mezey Katalint és Baán Tibort is említenem kell. Mindkettejüktől rengeteget kaptam. Kati visszajelzései, biztatásai megerősítettek abban, hogy írkak. Tibor nagyon szívesen foglalkozott velem órákon kívül is. Volt egy törzshelyünk, a Puskin kávézó, ahová időről időre leültünk, úgy kéthavonta, és amit küldtem neki az előző találkozásunk óta, azt mind átnézte, mondott róla dolgokat, tanácsokat adott. Úgyhogy neki is nagyon nagy hálával tartozom. Ezt az *A küldöttek* című regényem Köszönetnyilvánításába bele is írtam, mert azt részletről részletre, ahogy született, mindig elküldtem neki, és ő mindig adott visszajelzéseket. Ott volt még Erős Kinga, akitől nem feltétlenül az írás, inkább az irodalmi életben való érvényesülés lehetőségeit tanultuk meg, ami elengedhetetlen volt ahhoz, hogy ma itt legyek és beszélgessünk. És meg kell említenem Oláh Jánost, a Magyar Napló folyóirat és könyvkiadó akkori igazgatóját, aki ugyan nem volt tanárunk, de az ő javaslatai, útmutatásai nélkül sosem tudtam volna publikálni. Felkarolta a műveimet és segített a kéziratokat kiadásra alkalmas állapotba hozni. Közben jókat beszélgettünk, egy egészen új világot nyitott meg előttem, az irodalmi életet magát, a megosztottságával, visszásságaival együtt.

– És mi volt az első valódi „belépő” az irodalomba, az irodalmi nyilvánosságba?

– Az íróiskolában kaptunk feladatokat; az egyiknek az volt a hívómondata, hogy „Eltűntek a Lánchíd oroszlánjai”. Ebből lett a *Keresztretjtvény* című szövegem, ami az első irodalmi publikációmmá vált. Amikor megjelent a Magyar Naplóban, rettenetesen büszke voltam – akkor éreztem először, hogy talán van helyem ebben a világban.

– Nemsokára jött az első kötet is...

– Igen, a *Nógrádgárdonyi napló*. Novellafüzérként aposztrofáltam, de akár regényként is olvasható. Két évre rá megjelent

az *Áramlás* (ami az első íróiskolás novellám történetét dolgozza fel). Addigra már készen volt az *A küldöttek* című regény is, csak az valahogy nehezebben találta meg a kiadóját. Végül is az Aegis Kultúráért Alapítvány adta ki. Nagyon jól tudtunk együtt dolgozni a kiadáson, igen szép könyv lett. (Megjegyzem, az összes könyvem borítóját a fiam, Oberczián Márton tervezte). Sajnos nem fogyott olyan jól, mint reméltük. Amíg az a könyv kiadásra várt, elkészült a válogatott novellákat tartalmazó *hátsó szoba* (magántörténetek) című kötet is 2020-ban.

– *Pedig az A küldöttek ökológiai fókusza és kalandos története miatt az ember azt gondolná, gyorsan elkapkodták...*

– Igen, tulajdonképpen az egy jól eladható regény lehetne, beillik még trendekbe is. Nagyon jó kritikákat kapott. Számomra fontos könyv, hiszen ez volt az, amit eredetileg meg akartam írni. Adott egy hatalmas vízfelület, a Viktória-tó Afrikában, amiben elszaporodott egy halfajta, a nílusi sügér. Ez egy nagyon értékes hal, komoly halászati iparág is kiépült rá, mégis, a tó mentén és egész Tanzániában éheznek az emberek, nemzetközi élelmiszer segélyekre szorulnak. Sok a hal és éheznek az emberek. Jézus néhány hallal és pár kenyérrel jól lakatta az őt hallgató tömeget. Vajon hogyan tudott a XXI. század elejére a bibliai kenyérszaporítás pont az ellenkezőjére fordulni? Erről szól ez a regény, egy kutatócsoport története, akik megpróbálják felderíteni az okokat, ám kiderül, a probléma nem a tóban van... Az írói korszakom elején ez a téma foglalkoztatott a leginkább, a regény a Nógrádgárdonyi napló folytatása, és ezeket egymás után írtam meg.

– *Mik lettek a témáid a későbbiekben?*

– A kezdetektől nagyon izgatott az idő problematikája a szövegekben. Amikor elkezdtem írni, az tűnt fel, hogy a szereplőim önállósítják magukat és egy mondaton belül egyszerre vannak a jelenben, tekintenek vissza a múltra és gondolnak a jövőre. Mint egy időutazás pár szóval elbeszélve. Írtam is néhány novellát, ahol az időnek ezeket a furcsaságait próbáltam megmutatni. Végül megszületett a *Téridő* című könyvem, ami egy kisregény trilógia. Az első rész a múltidő, a második a jelen-, a harmadik

a jövőidő. A történetek összefüggenek, egy férfi sorsa a téma, de hogy ki ő, csak a harmadik rész végére derül ki. Külön érdekesége a könyvnek, hogy mindhárom rész jelenidőben játszódik.

– *A nagy váltás volt az életedben a Petőfi Irodalmi Ügynökség ...*

– Igen, 2019-ben kaptam felkérést Szentmártoni Jánostól, hogy dolgozzak vele az akkor induló Petőfi Irodalmi Ügynökségben, annak is a Kárpát-medencei igazgatóságán. Az volt a feladatunk, hogy a kortárs magyar irodalmat eljuttassuk a Kárpát-medence minden olyan szegletébe, ahol arra igény mutatkozik. Ezzel lehetőségünk adódott némileg ellensúlyozni azt az egyensúlyatlanságot, ami kialakult a könyvkiadás és könyvterjesztés területén a rendszerváltás után, azaz, hogy a kiadók egy jelentős része a két nagy, a piac nyolcvan százalékát lefedő terjesztői hálózathoz tartozik, ami azt eredményezi, hogy van körülbelül negyven olyan író, akiről egy átlagolvasó ma azt gondolja, hogy ők a kortás magyar szépirodalom, és van ezernél több alkotó, akiknek nem ismerik a nevét sem, mert nem férnek bele a rendszerbe. Mi azt szeretnénk volna, hogy azok közül a szerzők közül, akik nem tudnak a teljesítményükhöz illő ismertséget nyerni, de az életművük legalább annyira értékes, mint a jól ismert szerzőké, azok közül ismertessünk meg a magyar olvasókkal minél többet. Erre találtuk ki a KMI12 projektet. Ennek az volt a lényege, hogy egy évre kiválasztottunk tizenkét szerzőt, akik szerintünk érdemesek voltak arra, hogy Kárpát-medence-szerte szélesebb körben megismerjék őket és a műveiket. Antológiákat szerkesztettünk a munkáikból, portréfilmeket forgattunk velük, verseket zenésítettünk meg, hangoskönyveket készítettünk és rengeteg irodalmi eseményt szerveztünk. Azután, sajnos, a Petőfi Kulturális Ügynökség átalakult, egyre kisebb lett a mozgásterünk, végül az a részleg, ahol mi dolgoztunk, meg is szűnt.

– *Azért inkább pozitívan emlékszel erre, ugye?*

– Igen. Nagyon jól fogadta a közönség is, és a szakma is a törekvéseinket, hívtak, vártak minket, a szerzőinket és az általunk szervezett programokat. Kialakult egy rendkívül széles kapcsolattrendszer, ami szerencsére a mai napig megmaradt. Jó barátsá-

gok is születtek. Ma is szervezek otthon, Dunakeszin Kárpát-mendencei irodalmi esteket, már a harmadik évadnál tartunk. Ebben is az ügynökségi kapcsolataimat mozgósítom, mind a támogatók, mind a fellépők tekintetében.

– *A „későn indulást” inkább hátránynak érzed, vagy adott valami pluszt?*

– Sok szempontból pluszt adott. Amikor egy írótáborban fiatal pályakezdő írópalántákkal találkoztam, döbrentem rá, mennyire fontos a prózaíráshoz az élettapasztalat. Mire írni kezdtem, én már rengeteget láttam, tapasztaltam, több ezer emberrel dolgoztam, volt mit „bejárni” fejben. Voltak minták, nem nagyon kellett erőltetnem, hogy a szereplőim élő, hiteles figurák legyenek és a történetbéli helyzetekre adott reakcióik életszerűek legyenek. A célom eleinte nagyon egyszerű volt: megírni egy könyvet. Amikor megjelent az első rövid prózám, elégedett és boldog voltam. Aztán amikor a szerkesztők mondatokról kezdtek vitatkozni velem, éreztem: benne vagyok a munkában, komolyan vesznek. És megjelent öt könyvem, idén várható a hatodik. Sok-sok folyóirat publikáció. Antológiák, mint *Az év novellái* (ebben kétszer is) vagy a *Körkép*. Mindezek alapján kimondhatom: bőven túl vagyok a korábbi elvárásaimon. És hogy írói és irodalomszervezői munkámért idén március 15-e alkalmából Magyar Ezüst Érdemkereszt kitüntetést kaptam, olyan elismerést és megbecsülést jelez, amire egyáltalán nem számítottam.

– *Ha egy mondatban kellene összefoglalnod: mit adott neked az a sok „kitérő” az irodalom előtt?*

– Anyagot és látásmódot. Széles látókört, emberi történeteket, helyzeteket, kudarcokat és sikerélményeket, amelyekből később próza lett, lehet. Végül talán azt, hogy a mondat mégsem a semmiből jön: mögötte ott van a megélt élet. És ha szerencséd van, egyszer csak elég csend lesz hozzá, hogy meghallld.

Pusztai Ilona

A magyar Pola Negri igaz története

Az Athenaeum gondozásában tavaly jelent meg Szűcs Dóra *Szivarfüst és vanília* című regénye, amely Leni Riefenstahl és Balázs Béla közös filmjének, a *Kék fény* forgatásának során kialakult románcuk történetét dolgozta fel. Idén pedig Székely Ilona *Szilánkos álmok* című alkotása folytatja a sort, amely Putti Lia némafilmsztár életének regényes feldolgozása. Így akár a Kiadó filmtörténeti sorozatának részeként is üdvözölhetjük az új kötetet, amely a filmtörténet korai szakaszának magyar vonatkozású szereplőit, filmjeit emeli ki a feledés homályából.

De ki is volt Putti Lia, a magyar Pola Negri? Sokaknak valószínűleg a lengyel némafilmszillag neve is ismeretlenül cseng, hát még Putti Liáé. Pedig már életében, 1928-ban megjelent életrajza: Váró Andor (alias Harsányi Zsolt) tollából a *Lia, Egy híres filmszínésznő regénye*, előbb a Színházi Élet hasábjain folytatásokban, majd könyvformában is. Putti Lia, azaz Lya de Putti azonban nemcsak magyar, de nemzetközi sztár volt, aki meghódította Berlin, Hollywood, New York moziiparát. Filmes karrierje Berlinben bontakozott ki, ahol az expresszionista filmművészet egyik kiemelkedő rendezője, Murnau két filmjében, az *Égő búzamezőkben*¹ (1922) és a *Fantom*ban (1922) is főszerepet

játszott. De az igazi átütő sikert és világhírt az André Dupont rendezte *Varieté* (1925) hozta meg a számára. Ebben a filmben az az Emil Jannings volt a partnere, aki később Marlene Dietrich ma már filmtörténeti klasszikusnak számító filmjében, *A kék angyalban* (1930) is a férfi főszerepet alakította. Érdekesség, hogy Liának a *Variété*-vel egy időben forgatott másik filmjében, a *Manon Lescaut*-ban (1925) egy epizódszerep erejéig feltűnik az akkor még pályakezdő Marlene, pályája végén pedig Putti Lia tanúja lehetett annak, ahogy a hosszú combú német díva Lolaként meghódítja a világot az új médiumban, a hangosfilmben. A *Variété* sikere után Adolf Zukor, a Paramount Stúdió elnöke kínál Liának amerikai szerződést. Megérkezése után az amerikai némafilmtörténet klasszikusa, Griffith egyik legjobb kései munkájában, *A sátán keserveiben* (1926) debütált. Legemlékezetesebb nyugati szereplése mégsem az amerikai, hanem az angol némafilmtörténet legjelentősebb alkotásában történt. Az 1929-es Arthur Robinson rendezte *Informer (A besúgó)* nemcsak az utolsó angol némafilm volt, hanem Lia utolsó munkája is. Szerepmegformálását máig rövidke művészi pályájának legjobb, legárnyaltabb színészi alakításaként tartják számon.

A fentiekből is kiderült: Putti Lia rövidke, ám annál mozgalmasabb és sikeresebb filmkarriert tudhatott maga mögött, amely egybeesett a némafilm 20-as évekbeli tündöklésével, valamint a német film hőskorával. Alig tíz év alatt harmincegy, egyes források szerint harminckét filmet forgatott, zömmel Berlinben. Pedig a sors nem predesztinálta a filmcsillag szerepére. 1896-ben született Putti Amália néven Putti Gyula báró és Hoyos Mária grófnő legkisebb gyerekeként a ma Szlovákiához tartozó Vécsein. A nehezen kezelhető gyermeket a család zárdába küldte megfegyelmezésre – kevés sikerrel. Jobbnak látták hát mihamarabb kiházasítani, legyen a férj feladata a makrancos Amália megszelídítése és kordában tartása. 1913-ban feleségül is ment Négyesi Szepessy Zoltánhoz, Abauj-Torna vármegye szolgabírájához, akitől két lánya született. Eddig tartott szokásosnak mondható, arisztokrata asszonykarrierje. Ám Amália, aki magát Liának ne-

vezte, gyerekkora óta a cirkusz és a színház bűvkörében élt, így nem élvezte sokáig a gondtalan asszonyéletet. Az első világháború zűrzavara is hozzájárulhatott sorsa fordulásához, mert mi alatt férje katonai szolgálatot teljesített, Lia sok fiatalasszonyhoz hasonlóan katonai kórházban vállalt ápolónői munkát Kassán. Így végül őt is magával ragadta a viharosan változó, új női szerepeket kínáló világ és 1917-ben családját hátrahagyva, Pestre szökött, hogy színésznőként építsen karriert. Bár korábban már Pesten is filmezett, végül 1918-ban debütált *A császár katonái* című filmben és akkor kapta a magyar Pola Negri nevet is a korabeli sajtótól. Filmes karrierje később Németországban, majd Amerikában és Angliában teljesedett ki. Sok korabeli filmcsillagtól (Pola Negri, Greta Garbo) eltérően Liára nem várt világtól elvonult, hosszú, magányos öregség. Utolsó filmje után nem sokkal, 1931-ben egy félrenyelt csirkecsont miatt hunyt el, mindössze harmincöt évesen.

Székely Ilona nagy filmrajongó, így könyve nemcsak Putti Lia szabálytalan életének regénye, de egyben tényadatokra alapozott film- és kortörténet, részletgazdag filmográfia is. Ugyanakkor az író jó arányérzékének, olvasmányos stílusának köszönhetően nem száraz tanulmány, hanem érzéki és érzékletes olvasmány született. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy Székely Ilona Putti Lia Kanadában élő dédunokája révén elsőkézből ismerhette meg számos családi anekdotát, legendát, amelyeket beépített regényébe. Így intim közelségbe kerülünk főhősinhöz, és olvasás közben olyan érzésünk támad, mintha mi is részesei lennénk sorsának, vele élnénk át az apróbb-nagyobb eseményeket. Másrészt hősünk különös és varázsos személyisége teszi élvezetessé a könyvet. Mert Lia, akárcsak a *Fantom*ban játszott kettős szerepe, az életben is egyszerre testesítette meg az eszményien finom szépségű nőideált és a buja, romlott színésznőt. Talán az is vezetett korai halálához, hogy maga sem tudott választani nappali és éjszakai lénye között. Vágyott a család biztonságára, miközben a polgári élet kötöttségeit nem bírta elviselni. Ugyanakkor a művészet sem töltötte ki életét igazi szenvedéllyel, ezért

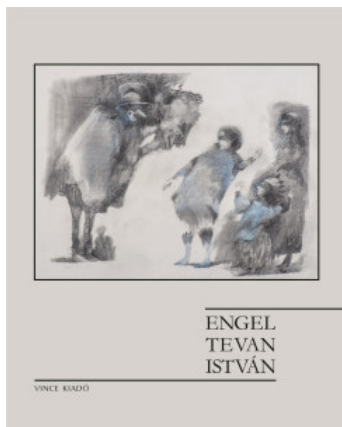
az új médiumban, a hangosfilmben sem próbálta meg kivívni a helyét. Ehhez ráadásul megfelelő angoltudása és a beszélő mozgóképhez szükséges színészi gyakorlata is hiányzott. A *Szilánkos álmok* olyan könyv, amelyben jó elmerülni, és amelyből szinte tapinthatóan árad a boldog békeidőket követő kaotikus, lázas, forrongó és pezsgő világ levegője. Korának gyermekeként Putti Lia egyik jellegzetes megtestesítője volt ennek az életérzésnek.

Takáts Fábán

A magyar grafika klasszikusa

Hosszan lehetne követni a magyar grafika történetét a 19. század végétől — amikor önállósulva elszakadt a festészetnek alárendelt szerepétől — az akadémiai oktatásba kerülésén (1921) át a két világháború között betöltött szerepéig. Nem teszem, mivel mások már megtették. Az első mondat grafikátörténeti utalásai N. Mészáros Julianna nevéhez kötődnek, és aki a honlapján behatóan ír a területről. Révész Emese pedig az 1945 utáni magyar grafikának a szakértője. Említésre érdemes Zala Tibor nehezen megszerezhető, hiánypótló könyve is: *A grafika története a kezdetektől az 1970-es évekig*. Mivel Engel Tevan István neve mélyen bevésődött a magyar grafika történetébe, most S. Nagy Katalin róla szóló kötetének bemutatására vállalkozom.

A Budapesten született Engel Tevan István 1951 és 1955 között a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban tanult Viski Balás László, Benedek Jenő és Basilides Barna rajztanárok irányítása alatt. Gimnazistaként a Dési Huber István Szabadiskola látogatója is volt, ahol Gráber Margit oktatta. Szívesen emlékezett vissza az ott eltöltött időre – tudjuk meg az Engel Tevan Istvánné Róna Erzsébet leírta életrajzi adalékból. Ezt követően az Iparművészeti Főiskola díszítőfestő szakára járt, tanárai itt Z. Gács György és Miháltz Pál voltak. „Egy év után azonban belátja, hogy a murális munka nem neki való, és 1957-ben átiratkozik a Képzőművészeti Főiskolára, Kádár György osztályába” – férje életének történetét az özvegye így meséli tovább. Engel Tevan István 1962-ben alkalmazott grafikus diplomát szerez.

Diplomázása után tanulmányutakat tesz: 1965-ben Párizsban, 1976-ban Londonban jár, 1979-ben Münchenbe kapott meghívást egy rézkarc-sorozat elkészítésére. Néhány utazásának emléke, mint a '73-as amerikaié, közvetlenül is megjelenik munkáiban. Főként rézkarcokat készít, ám megélhetését a könyvgrafika biztosítja. Munkásságát mélyen áthatja az irodalom, csaknem 300 borítót és könyvillusztrációt készített: többek között Bulgakov, E.T. A. Hoffmann, Kosztolányi, Krúdy műveihez. Első önálló kiállítása 1973-ban nyílt meg a Fényes Adolf Teremben.

Engel Tevan Istvánt egyéni humorú, gyakran groteszk alkotásaival a legnagyobbakkal lehet egy lapon említeni: Kass Jánossal, Reich Károllyal vagy éppen Gyulai Líviuszal. Illusztrációi a 60-as, 70-es évek vizuális kultúrájának fontos részei, több generáció emlékezetébe íródtak.

S. Nagy Katalin monográfiája kronologikusan követi az alkotó pályáját, de nem az életrajzra, hanem a művekre koncentrál – *A család, A pályakezdés* fejezetei persze szót ejtenek a szülői hátról, a családot ért megpróbáltatásokról és a pályaindulásról. Az életmű sokoldalúsága már a tartalomjegyzékbe pillantva is nyilvánvaló. A szerző külön fejezetben elemzi Engel Tevan István visszatérő témáit és motívumait, melyek között a bábszínház, a cirkusz, a nézők éppúgy megtalálhatók, mint az állatok, a kardok, a kerekek, vagy az ördögök. Érdeklődésének középpontjában mindamellett az ember állt. *„Jellegzetes, sokszereplős jelenetein mindig fontos a nézők jelenléte, a szereplők finoman megformált arcai és kezei”* – olvashatjuk a kötet 198. oldalán az összegzésben. A monográfia természetesen nem tér ki minden egyes műre, de értő, elemző módon mutat rá egyéni jellegzetességekre, gondolati háttérükre. Különösen igaz ez a Komoróczy Géza tanulmányát is felhasználó *Zsidó fordulat a grafikájában* című fejezetre.

A szerző olvasmányosan vezet bennünket egészen a végkifejletig. Az *utolsó évtized* fejezetéből a magyar grafika hatvanas-hetvenes évekbeli helyzetéről kapunk nem túl „rózsás” képet. Ekkorra ugyanis elveszíti korábbi, figyelemre méltó szerepét, a

könyvkiadás és az illusztrációk megrendelése is feltűnően visszaesik. Ezekben a nehéz években hagy fel Engel Tevan István a rézkarccal, és kerülnek ki keze alól tus- és tollrajzok. Kompozíciós változások is megfigyelhetők, ám a vonal megőrzi elsődleges szerepét. Több lesz a sötét felület, a lazúrozás – szomorúság, komorság lengi be képeit.

A kötet szerencsére nem zárul borúsan: a további oldalak Engel Tevan István szellemiségét éltetik tovább. A kötetben Magén István 1992-es interjút olvashatjuk, valamint Komoróczy Géza, Széchenyi Ágnes, Diener Péter, Kertész Imre, Klimó Károly és E. Csorba Csilla méltatásait. Személyes hangvételű írásaikból kicseng, hogy felnéznek az alkotóra: dicsérik szakmai alázatát, bravúros technikáját, fáradhatatlanságát.

A szerző szakmai tudása tette lehetővé az oeuvre alapos feltárását. Az *Engel Tevan István* cseppet sem untatja az embert, épp ellenkezőleg. S. Nagy Katalin jóvoltából nemcsak a műveket „járjuk körül”, hanem megismerjük az alkotó humanista hitvallását is.

A kötet gondosan szerkesztett és tördelt, valamint gazdagon illusztrált. A témákhoz illeszkedő 180 reprodukciót néhány fotóval és rajzzal egészíti ki. A borító kécesszürkés színvilága elegánsan letisztult. Van benne valami múltidéző, a klasszikusok kiegyensúlyozott nyugalomát árasztó jelleg.

A könyvterv, a tördelés, a képszerkesztés és a borító is Zsubori Ervin érdeme.

A grafika szerelmeseinek ajánlom leginkább ezt a kötetet. De mindenki másnak is, akit érdekel a múlt, valamint a groteszk, és persze szívesen gyönyörködnek egy szép könyvben, amely közel engedni hozzájuk Engel Tevan István munkáit. Én a magam részéről remekül szórakoztam. Alkalmam volt a művek részleteit is felfedezni, miközben az értő elemzések tanulságot is nyújtottak. Hogy miben rejlik Engel Tevan István egyéni hangvételű művészetének ereje? S. Nagy Katalin válasza: *„Engel Tevan István számára a legfontosabb értékek egyike a szabadság volt. Abban az értelemben, ahogy az ókori görög gondolkodásban azt az álla-*

potot jelentette, amikor nem kell sem parancsolni, sem engedelmeskedni senkinek. Ez az alapállás hatotta át finom humorát is. Rajzainak értéke ennek a művekből szerteszugárzó magatartásnak köszönhető, túl azon, hogy magas szinten birtokolta a mesterségével járó eszközrendszer, a képalkotás mechanizmusát (techné) és ezáltal az esztétikai, művészi teremtés képességét, készségeit.”

Muth Ágota Gizella

„Abszolút muzsikusa volt az írásnak”

Csáth Géza nem a legnépszerűbb írónk, műveit nem könnyű megfigyeltetni. Egy átmeneti időszak, a 19–20. század fordulójának gyermeke volt, és ennek az ambivalens korszaknak minden erényét, hibáját és hangulatát hordozza. Maga is sokoldalú ember, festő, majd zenész akart lenni, végül az írásban találta meg egyéni kifejezőmódját. Tulajdonképpen egy balul sikerült zeneakadémiai felvételi adott más irányt életének.

Már gyerekként nagy hatással voltak rá Andersen sokszor borzongató történetei, akinek mesekönyvét még az egyetemi évei alatt is magával hordozta. Az írás mellett autodidakta zenész maradt, Beethoven, Chopin, Wagner rajongója és a wagneri Gesamtkunstwerk odaadó híve.

Kis Petronella *Fantázia és fuga* című könyvének alapja egy PhD-disszertáció, melyet Csáth Gézának a zenéhez fűződő sokoldalú kapcsolatáról írt. Célkitűzése Csáth választott tíz novellájának és két drámájának vizsgálata. Az író, zenekritikus, zeneszerző pszichiáter írásművészetének bemutatása; a kevésbé ismert és értékelt alkotásainak értelmezése az összművészeti felfogás jegyében. Kosztolányi, az író unokatestvére „hármasművésznek” értékelte Csáthot, miután felfedezte műveiben az irodalom, zene és festészet összhatását.

A könyv felépítése követi a disszertáció szerkezetét. Témaként Csáth zenekritikusi és zeneszerzői munkásságát állítja középpontba, a zeneszerzői attitűd írásaira gyakorolt hatását, és a bennük megjelenő zenei elemek sokrétű kibontását jelöli meg. Célja

„a művészeti ágak egymásra vetítése és együttes interpretációja.” Kis Petronella könyve hiánypótló munka a Csáth-kutatásban, amely azzal a szándékkal jött létre, hogy a kiválasztott novellák és színművek részletes elemzése segítségével rámutasson a zene és az irodalom mélyebb összefüggéseire, intermediális kapcsolataira. Csáth zenekritikáit értékeli, és kiemeli azok modern szemléletét. Mindezt holisztikus módon, a novellista, a zenekritikus és a zeneszerző művészetét egységben vizsgálja.

E bevezető után képet kapunk a 19-20. századforduló hazai zenekritikai nézeteiről, benne Csáth modern meglátásairól, a sikertelen zeneakadémiai felvételi előtti és utáni zenei élményeiről. Arról, hogy milyen behatóan foglalkozott az újszerű programzenével és a mű mellett mennyire tartotta fontosnak a komponista alkotói egyéniségének megismerését és megismertetését az iskolai zeneoktatásban is. Továbbá képet kapunk Csáth zenéről szóló értekezéseiről, saját korát meghaladó elképzeléseiről a zene és irodalom kölcsönhatása terén, a szöveg és zenemű közös vonásairól, amelynek alapján betűkkel, szavakkal megjeleníthetők a zeneművek. A későbbiekben saját példáit is láthatjuk erről. Kis Petronella figyelmet fordít Csáth *Lelki egészség* című tanulmányára is, amelyben a társadalom változásainak a zene alakulására gyakorolt hatását taglalja és „ok-okozati összefüggést” feltételez köztük. E fejezetben szó esik még Csáth kompozícióiról, kéziratos kottáiról és vers-megzenésítéseiről is.

A továbbiakban Kis Petronella az író novelláinak „zenei szemléletű recepciótörténetét” taglalja az intermedialitás jegyében, és összeveti a századfordulós irányzatok jellemző vonásait a zene és az irodalom viszonyát vizsgálva. Megemlíti, hogy Csáth többi novellájával szemben a zenei tárgyúakat többnyire értetlenül szemléltek az irodalomtudósok. Ezek az írások a nehezen megfeythető, Szajbély Mihály kifejezését idézve „varázsfiókos” kategóriába tartoznak. A szerző megjegyzi, hogy „Csáth művészetszemléletének vizuális rétege egyrészt az irodalomból, a lírai novella attribútumaiból származott, másrészt a modern zene fogalmához kapcsolódó zenesztétikai nézeteiből”. Ennek illusztrálására az 1908-ban megjelent *A varázsló kertje* című novelláskötet korabeli és az író halála

utáni recepciótörténetét hozza fel példának. Hogyan értelmezték a korabeli és későbbi Csáth-elemzők a novellák lírai és zenei vonásait? Saját korában nem kisebbek, mint Kaffka Margit és Kosztolányi is méltatták ezen írások erős zeneiségét. Később Németh László fedezte fel, hogy „Csáth Géza abszolút muzsikusa volt az írásnak.” A 70-es években Bori Imre már a zenében („a programos verizmus valamelyik formájában”) véli felfedezni Csáth írásainak gyökerét. A későbbi tanulmányok csak megerősítik nála a zene szerepét.

Könyvünk szerzője két csoportra osztva vizsgálja a kiválasztott Csáth-novellákat: a komponista technikát imitálókra (*Este, Nyári bál, A kék csónak, Délutáni álom, Hegyszoros*), valamint a zeneművekként működőkre (*Szonáta pathétique, A IX. szimfónia, Tavaszi overture, Tavaszok, Eroica*). Előre bocsátja, hogy mindkét kategóriában vannak átfedések a művek közt, noha az elsőbe sorolt novellák főleg nyelvi megformáltságukkal, stiláris eszközeikkel érik el a zeneiséget, így közvetetten nyújtják ezt a hatást, míg az utóbbiak bizonyos zeneműveket képeznek le szerkezetükkel. Ám valamennyi novella – a „varázsfiókos” írókra jellemzően – elsősorban nem a cselekményre épül, hanem az emlékekre, leírásokra, és a természet, valamint az évszakok, napszakok hangulatának érzékeltetésére. Az erős vizualitású és látomásszerű írásokon a századvégi dekadencia és szimbolizmus hatása érződik.

Ez követően, Kis Petronella saját koncepciója alapján részletesen elemzi a felsorolt novellákat.

Az első csoportba tartozók esetében rámutat arra, milyen tematikai, stiláris és nyelvi eszközökkel éri el Csáth a zenei hatást és melyik író, költő, zeneszerző valamely művét vehette alapul. Vizsgálja a novellák alaphangulatát, a színek, illatok különböző kontextusban való ismétlődését és ezek szerepét a szövegben. Összefüggéseket és kapcsolódási pontokat is keres az elemzett novellák között. Kiemeli Andersen meséinek és Wagner operáinak Csáthra gyakorolt hatását. Több mese és opera hőse felbukkan az írásokban a zeneművekhez hasonló szituációkban, de más elnevezéssel. Jó példa erre a *Nyári bál* piros cipős táncoló lányalakja (Andersen: *A piros cipők*), vagy a *Hegyszoros* Graciánja (Wagner: *Tannhäuser*). Egyes ismétlődő

motívumokat, motívumláncokat fedez fel a novellákban, amelyek más kontextusban, mást szimbolizálva térnek vissza (gyerek, rózsza, vér, tűz, láng stb.). A vér és a virág különböző jelentésárnyalatainak megjelenése adja meg a *Nyári bál* szerkezeti ritmusát. E novellában fontos még a fény-árnyék játéka és a színárnyalatok hangulatteremtő szerepe. A töredékes szerkezetre jó példa szerinte *A kék csónak*, az időjárási jelenségekkel és a természeti változásokkal elért zenei hatás illusztrálására pedig az *Este*, amelyben a szövegeképek is kottaképekre emlékeztetnek. Utóbbit egészében „zenei kompozíciót imitáló” novellának tartja. *A kék csónak* Gárdonyi *Szeptember* című versének őszi hangulatát idézi, amelynek fő motívuma az idő múlásának problematikája. A verset Csáth meg is zenésítette. *A Délutánni álmom* című novellát Kis Petronella Wagner *A Nibelung gyűrűje* ciklusának parafrázisaként értelmezi, és szerkezetében olyan „zenei megkomponáltságot” fedez fel, amelynek cselekménye és párbeszédes formája eltér a többi említett novellától, és közelebb áll a hagyományos elbeszélői szerkezethez. A szeretet és az áldozat novellájaként értelmezhető mű főhőse a szerelemről csak az álmodozó wagneri nőalakokra emlékeztet.

A második csoportba tartozók közül két novellát emelnék ki. Az első a *Tavaszi overture*, amelynek zenéjét Goldmark szerezte, és Csáth nagyra értékelte *Tavaszi nyitány*ának ihletésére született, valójában nem más, mint egy zenemű leírása szavakkal, annak megjelenítése. Az író minden bekezdés előtt megnevezi a megszólaló hangszert, hangszercsoportot, ezek kísérik az ismeretlen narrátor útját, aki boldogan rohan át a tavaszi városon, amíg végül össze nem esik. Kis Petronella ezt a novellát hangulatában Puccini *Bohéméletéhez* hasonlítja, amelyben a tüdőbeteg Mimi már nem élheti meg kedvenc évszakát, a tavaszt. Az elbeszélés mellett az olvasó Csáth kottáját is megtekintheti, így a zenében jártas a szöveget összevetheti a kottaképpel. Az *Eroica* című elbeszélés ihletője Beethoven hasonló című szimfóniája. A beteg báró személye Chopin alakját idézi fel, a novella szerkezete pedig a nagy német komponista szimfóniájának felépítését követi. A báli esemény főhőse a báró, akinek betegsége és halála éles kontrasztot alkot a vidám báli hangulattal,

amely a végén gyászzenébe fullad. Kis Petronella e novellában az érzékelés szerepére is felhívja a figyelmet, ahogyan a zene és a báró parfümjének illata hat az akusztikai és a szaglási ingerekre.

Végül a Novella átíratok: zenés(nek) szánt drámák Csáth színház iránt vonzalmát mutatják be. A két választott színdarabot, a *Kisvárosi történetet* és a *Hamvazószerdát* elemzi. Az első egy vígoperának készült szöveg, amely erősen a korhoz kötődő, szatirikus társadalmi bohózat.

A szerző feltételezi, hogy a komplett zenemű nem készült el, csak a kottarészletek és az akkordok, valamint a zenei utasítások találhatók a kéziratban. A *Hamvazószerda* viszont operalibrettó, amelyhez Csáth maga írta a zenét, amint azt a bőséges kottarészletek is bizonyítják. Főszereplője az ópiumfüggő Utolsó vendég, aki halálával vezekel bűneiért. A Magyar Színház bemutatóját követően a mű rendkívül eltérő kritikákat kapott, s ezekből idézeteket is olvashatunk a könyvben. Csáth maga így jellemzi darabját: „A *Hamvazószerda* egy érzés, egy gondolat lírája...Félig némajáték, félig dráma. Melodramatikus zenét írtam hozzá.” Ezzel a zenés művel Csáth a színpadi műfajok megújítására és a befogadóra tett hatás lemerésére célzott.

Kis Petronella Csáth-kutatásával új megvilágításba helyezte a paranoiás, drogfüggő, szerencsétlen sorsú író, megmutatta másik énjét is, a zenészt és a komponistát, aki a muzsikán keresztül látja a világot és az irodalmat, és ezt a látásmódot saját műveibe is beleszövi. A könyv szerzője jó érzéssel választotta ki a céljának megfelelő novellákat, színdarabokat és részletes, újszerű elemzésekkel tárta azokat az olvasók elé. A kötet külön erénye, hogy e műveket a függelékben egészében közli és a szövegéhez mellékeli a fellelhető kottákat is, de nem hiányzik munkájából a mindenre kiterjedő bő irodalomjegyzék sem.

Végül szóljunk a szöveget kísérő illusztrációkról is, amelyek az író dédunokája, Czér Fanni munkái, melyek visszanyúlnak a Csáth-korabeli szecesszió szimbólumokban gazdag, fantáziadús ábrázolásmódjához.

Juhász Kristóf

A szláv csudalények és a posztszovjet nyaralók esete

Bármilyen bizarrul hangzik történelmi-kultúrtörténeti távlatokban: a hidegháború és a (kezdeti) űrkorszak minden borzalmának bámulatra méltó művészi következményei voltak. Mintha az amerikai–angolszás, illetve a (szerencsére csak átmenetileg) szovjetizált szláv néplélek valami grandiózus szellemi jóvátételbe fogott volna: ha már mi követjük el a földön a legtöbb szemétséget, akkor mi fogjuk elkövetni a legjobb tudományos-fantasztikus irodalmat is. Bárhogy is közelítünk hozzá – akár Philip K. Dick, Isaac Asimov vagy Stanisław Lem példáján keresztül –, egy biztos: mindegyikük írásművészete a tragikus és fojtogató történelmi korszak levegőjében vált halhatatlanná.

Csak azért időzünk a kultúrtörténeti előzményeknél, hogy világossá váljon: milyen örökséggel kell számolnia – vagy éppen mit kell elutasítania – egy olyan írónak, aki a posztszovjet életérzést a szláv mitológiára épülő fantasyvel ötvözi. Az elutasítás is lehet termékeny, ahogy azt a Tolkien világával szembemenő China Miéville példája mutatja.

Azt nem tudom, hogy mielőtt Darja Bobiljova orosz író megalkotta *Szomszédok* című regényét, olvasta-e Pelevin, Szorokin és Jerofejev, netán Arkagyij és Borisz Sztrugackij műveit. Azt viszont biztosan tudom, hogy a magyar kiadás ajánlójának isme-

retlen szerzője nem olvasta Andrzej Sapkowski kiváló *Vaják*-sorozatát. Ha olvasta volna, valószínűleg nem írná: „az orosz folklór legfélelmetesebb teremtményei kelnek életre ebben a mesteri horror regényben...” Szláv folklórról kellene beszélni, hiszen például a kikimora nevű rémség épp annyira része a lengyel, mint az orosz mitológiának. A kikimora (akárcsak a lesij) egyébként olyasmi, mint a borscs: az orosz és a lengyel egyaránt azt állítja, hogy az övé volt előbb. Ilyenkor a művelt pacifista úgy ússza meg a vitát, hogy egyszerűen annyit mond: szláv eredetű. Tudtommal azonban Bobiljova műve kapcsán eddig még nem estek egymásnak a derék szláv folkloristák.

Ami sajnálatra méltó, hiszen a regény egyik főhőse épp egy folklorista. Nem szórszálhasogató pedantériából jegyzem meg, hanem őszinte sajnálkozásból: miközben a különböző népek mítoszai és hagyományai a szórakoztatóipar fontos „kulturális nyersanyagai”, valójában alig veszik őket komolyan.

Darja Bobiljova ízlésével szerencsére nincsen gond: még akkor sem enged a lektűrös akciójelenetek kísértésének, amikor azok maguktól értetődően kínálkoznak (ellentétben a kötetről kötetre a saját örökségével birkózó *Stalker*-sorozattal vagy a zseniálisan induló, ám fokozatosan kifulladásos *Őrség*-sorozattal). Itt nem kerülnek elő bűvös kardok, varázspálcák, fogsági átkok és zabolázó igék, legföljebb olyanok, amelyek néprajzilag csakugyan hitelesek (vagy legalábbis annak hangzanak):

„Ekkor valahonnan hirtelen zaj és kiabálás hallatszott. A lányok, akár egy csapat ebihal, ismét szétrebbentek, Romocska pedig Kátyát pillantotta meg. Összeborzolt hajjal, szigorú, sápadt arccal közeledett a kerti ösvényen, egy nagy csokor zöld növényt lengetett a lányok felé, és kétségbeesetten ismételte az alábbi mondatokat:

– Here és üröm! A bűbajt megtöröm! Here és üröm!

Az egész eléggé esetlenül hatott, és a mondóka is idétlen volt, Romocska többször elnevette magát a kétértelmű „here” szó halatán. Szegény lányok azonban nem voltak vicces kedvükben, ri-

adtan hátráltak Kátya és a kezében tartott keserű ürömcukor elől, tehetetlenül visítóztak, mint a sirályok, majd elhaló kiáltással szertefoszlottak a félhomályban.”

A téma rajongói pontosan az ilyen részek miatt veszik kézbe Darja Bobiljova könyvét. A kortárs divatszó erre egyébként a folk-horror, de aki pár percnél többet foglalkozott életében néprajzzal vagy meseirodalommal, az pontosan tudja: a leghorrorisztikusabb dolgokkal még bőven az efféle fogalmak kitalálása előtt találkozott az emberiség. A *Szomszédok* valódi problémája éppen az, hogy sokat ígér, de keveset ad: az izgalmas lények, amelyekre igazán kíváncsiak lennénk – a kikimora, a sulikuna, az igosa, az erdő szelleme, a Délanya – a könyv végére éppoly ismeretlenek maradnak, mint amikor belekezdünk. Olvasás közben az az érzésünk, mintha körbe-körbe járnánk: mindjárt kiderül, mi és miért történik valójában, miért öltik magukra a kis üdülőfalu erdőben eltévedt lakóinak alakját a csak szomszédoknak nevezett mitikus lények, mintha mindjárt bekövetkezne a valódi fordulat – aztán mégsem.

Hiába derül ki, hogy a főhős Kátya folklorisztikát tanult, s nagymama révén már gyermekkorában kapcsolatba került a különös lényekkel, hiába tűnik úgy, hogy már-már hatékonyan veszi föl velük a kapcsolatot (vagy épp ellenük a harcot), a történet minduntalan visszakanyarodik az orosz irodalom (legalábbis Gogol és Csehov óta) legkedvesebb és legjellemzőbb témájához: a mélységes humánussal ábrázolt esendő, deklasszált, lázongó vagy épp túlságosan a meddő realitásba simuló tipikus karakterek bemutatásához. A hétvégi nyaralók, eltökélt kertészkedők, visszahúzódozó vagy épp öntudatos pártkáderek, megcsömörlött csinovnyikok, hajdani funkcionáriusokból lett úrgazdag sznobok, a meg nem értett művészek és burzsoá nyugdíjasok alakrajzai itt is éppoly eszköztelenül pontosak, mint Jerofejev kiömlött vodkatócsába firkált skicsei.

Ám Bobiljova jellemábrázolásai és karakterfestései a legutolsó részletig olyasmik, amelyeneket mind olvastunk már a fent em-

lített, kiváló szerzők életművében. A végtelen orosz valóságon átlengő irrealitás és abszurditás érzete a gyakorlott szlavofil olvasónak szintén százszor fölmondott lecke.

Mindez persze semmit nem von le Bobiljova regényének élvezetességéből. Épp csak valami sajgó hiányérzet marad bennünk: a ruszalkákra, lesijekre, kikimorákra meg babajagákra sokkal kíváncsiabbak lettünk volna, mint a sokadik posztszovjet kisnyugdíjas karakterre.

Az alábbiakból remekül látszik, mekkora ígéret e regény:

„– Azt meg tudod mondani, kik ezek? Ezek a szomszédok... van ezeknek nevük?

– Van. Erdei manók, sellők, háziszellemek, kikimorák, igosák, sulikunák...

– Tesztrálok, hippogriffek?

– Nem, az egy egészen másik történet. Annyira tudtam, hogy nem fogsz hinni nekem.

Nyikita őszinte együttérzéssel nézett a lányra:

– Ez az egész egyáltalán honnan jött neked?

– Folklorisztikát tanultam a főiskolán – felelte gyorsan Kátya.

– Értsd már meg, hogy eleinte meg sem fordult a fejemben ilyesmi, de aztán egyre több volt a hasonlóság... Ahhoz, amiről a mesék és a mondák szólnak, nem sok közük van, de a szokásaik ugyanazok. És az egész rendszer a ráolvasásokkal meg a fogadalmakkal szintén működik, hisz magad is láttad! Kifordítottuk a ruhánkat, és az erdő szelleme nem is nyúlt hozzánk. Ő csalt minket körbe, ő terelt le az útról, pont mint ahogy mesélik róla. Te magad is láttad!

– Szerintem meg te próbálsz valami mást a saját rendszeredbe becsempészni, valami egészen... furcsát. Az az izé nem is hasonlított az erdő szellemére!

– Miért, hány erdei szellemet láttál eddig életedben? Egyéb-ként, ha nem megyünk el innen most rögtön, visszajön értünk.”

A fenti idézetből érzékelhető bizonytalanság a regény egészét átítatja. Mintha Bobiljova olykor maga sem tudná eldönteni,

hogy egyetlen, lineáris történetet akar írni, vagy inkább több kisebbet: fejezetről fejezetre újabb és újabb karaktereket ismerünk meg a nyaralófaluból, miközben fokozatosan merülünk el személyes, a természetfölöttivel való találkozásaikban és az abban elszenvedett kudarcaikban.

Miközben Kátya, a kedves folklorista lány és Nyikita, a szimpatikus, bár kissé együgyű alkoholista fiatalember mégiscsak belekezd valami nyomozásba, avagy rejtvényfejtésbe. Ám ez nem igazán fut ki sehová: a fent idézett, kötekedő kétkedés vissza-visszatérő attitűd a könyvben. Lélektani láttatásnak éppenséggel nem hiteles, viszont a cselekmény sodrására nézve fölöttebb káros írói magatartás.

Bata István műfordítása tökéletesen hozza az orosz regények ismert és jellegzetes hangulatát. A lábjegyzetelés logikáját nem értem: ha jól látom, összesen két darab található a könyvben. Az egyik a kikimora nevű lényt magyarázza (túlságosan szűkszavúan), a másik egy, a hamelni patkányfogó legendájára tesz utalást (szintén). Ellenben a Délanya vagy a sulikuna nem kapott lábjegyzetet. Az pedig az író részéről teljesen érthetetlen, hogy például a ruszalkákat miért nem nevezi meg a könyvben, miközben a folyóból érkező, csábító vízitündérek egyértelműen azok (ők szerepelnek kritikám első idézetében).

Rég voltak ennyire felemás érzéseim egy regény kapcsán, s bevallom: titkon arról álmodozom, hogy Bobiljova a jövőben megszán minket egy folytatással, amelyben minden itteni ígéretét beváltja. Az álombeli folytatás végén pedig egy többoldalas, igen részletes függelék olvashatunk majd a szláv mitológia csudalényeiről, különös tekintettel az orosz, a belorusz, a lengyel és a többi változatra.

Ha Bobiljova vagy netán más szerző tollából megszületne, s magyar nyelven megjelenne végre egy néprajzilag releváns, továbbá alaposan, szakértői szemmel megszerkesztett fantasy, az valódi irodalomtörténeti mérföldkő lehetne!

Szepesi Judit

Sir Herbert Edward Read és a művészettel nevelés

„Herbert Read talán korunk egyik legjelentősebb gondolkodója, aki mélyrehatóan vizsgálta a művészet társadalmi szerepét és a művészeti nevelés feladatát. Ahogy Gibbs a természettudományokban, Frank Lloyd Wright az építészetben vagy Dewey a filozófiában, ő is rendkívüli gazdagsággal alkot, s oly mértékben tágitja figyelmünk és megértésünk horizontját, hogy időbe telik, míg utolérjük, és valóban kamatoztatni tudjuk munkássága alapvető eredményeit.”

(Frederick Logan)

Herbert Edward Read (1893–1968) a 20. századi humanista műveltségismény egyik legjelentősebb alakja; gondolkodása a modernizmus, az anarchizmus és a humanizmus határterületén mozgott.

Az idősebb Herbert Edward Read (1868–1903) bérlőgazda és felesége, Eliza Strickland négy gyermekének legidősebbjeként született a Muscoates Grange nevű birtokon, Nunnington közelében.

Apja halála után a család – mivel bérlők voltak, nem földtulajdonosok – kénytelen volt elhagyni a gazdaságot. Readet az árva gyermekek számára fenntartott halifaxi iskolába küldték, míg édesanyja Leedsben vállalt munkát egy mosoda vezetőjeként, ahová később Read is csatlakozott.¹

Tanulmányait a Leedsi Egyetemen megzavarta az első világháború; Herbert Franciaországban szolgált a Green Howards nevű

¹ Read, B. (ed.). (1993). *Herbert Read: A Vision of World Art*. Leeds City Art Galleries. [2025.11.04.] <https://henry-moore.emuseum.com/bibliography/10164/herbert-read-a-british-vision-of-world-art-edited-by-bened>

ezredben. Szolgálatára során kapitányi rangot ért el. Katonai élményei és szociális érzékenysége mélyen befolyásolták művészet- és társadalomfelfogását; a háborús tapasztalatokból táplálkozott későbbi pacifizmusa is.

1922 és 1939 között múzeumi és szerkesztői munkákban merült el. Ebben az időszakban vált a modern művészet (pl. Henry Moore, Barbara Hepworth) legfőbb teoretikusává, és jelentős intézmények alapításában működött közre. 1953-ban lovaggá ütötték (ami bírálatokat váltott ki anarchista nézetei miatt). Késői éveiben a művészet és a szabadság kapcsolatát hirdette nemzetközi előadóként.

Életműve

Herbert Edward Read munkásságának középpontjában az egyéni alkotóerő, a szabadság és a nevelés összefüggése áll. A művészeti nevelést az emberi fejlődés alapjának tekintette, hangsúlyozva, hogy az oktatás célja nem a fegyelem, hanem a kreativitás kibontakoztatása. Művészetkritikáját az organikus formaelv és a modern művészet védelme jellemezte; az avantgárd mozgalmakban az emberi szellem megújulásának lehetőségét látta. Költészete lírai és filozofikus, a rend és káosz dialektikáját kutatja. Fő műve, az *Education through Art* a művészetet az oktatás központi elemévé emeli, s máig ható programot fogalmaz meg az esztétikai nevelés, az erkölcsi érzék és a társadalmi harmónia egységéről.

Read írásait nehéz élesen elválasztani politikai, művészeti és kulturális tárgyú műveitől, mivel számára e három terület az emberi tudat egyazon kifejeződését alkotta. Életműve több mint ezer publikált munkát foglal magában, amelyekben az esztétika, a pszichológia, a pedagógia és a társadalomfilozófia egymásra hatóan jelennek meg.

Herbert Read első verseskötete, a *Songs of Chaos* (A káosz énekei), 1915-ben jelent meg magánkiadásban. Második gyűjteménye, a *Naked Warriors* (Mezítelen katonák) (1919), az első

világháború lövészárkaiban szerzett tapasztalataiból merített. Költészetére jelentős hatást gyakorolt az imagizmus és a metafizikus költők irányzata,² versei többnyire szabadvers formában születtek. Összegyűjtött költeményei *Collected Poems* címmel 1946-ban láttak napvilágot.

A kortárs kritika nagyra értékelte Read költői stílusát. A. S. Collins irodalomkritikus 1951-ben így jellemezte: „Költészetében az értelem fehér extázisa ég – tömör, aszketikus szépségű versek, amelyek megőrzik korai imagista stílusának legtisztább vonásait.”³

Irodalomkritikusként Read főként az angol romantikus költők munkásságával foglalkozott – ennek legjelentősebb példája a *The True Voice of Feeling: Studies in English Romantic Poetry* (Az érzés igaz hangja: Tanulmányok az angol romantikus költészetéről) (1953) című tanulmánykötete.

A stílus és a szerkezet kérdései is érdekelték, nézeteit *English Prose Style* (Az angol próza stílusa) (1928) című művében foglalta össze, amely egyaránt tekinthető íráselméleti kézikönyvnek és a jó stílus filozófiai alapvetésének. A könyvet az angol nyelv szerkezetének és esztétikájának egyik legfontosabb tanulmányaként tartják számon, amely bemutatja, miként lehet az angol nyelv alapjait elegánsan és kifinomultan alkalmazni az irodalmi kifejezésben.

Read művészetkritikusi tevékenysége intézményi szerepvállalásaiban is megnyilvánult: a Tate Gallery kurátoraként és a Victoria & Albert Museum munkatársaként dolgozott (1922–1939), emellett Roland Penrose társaságában 1947-ben megalapította az *Institute of Contemporary Arts* nevű szervezetet (ICA), amely a brit kortárs művészet egyik legfontosabb központjává vált.

² Whalley, C. (2011). „*Metafiddlesticks!: Eliot's Donne and the Possibilities of the Neo-Metaphysical Speaker, 1917–1935.*” [2025.11.04.] <http://charleswhalley.tumblr.com/post/10609984030/metafiddlesticks-eliots-donne-and-the>

³ Collins, A. S. (1951). *English Literature of the Twentieth Century*. University Tutorial Press. [2025.11.04.] <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.110360>

Intellektuális érdeklődése túlnyúlt a művészetelmélet határain: Read volt az egyik első angol író, aki felismerte az egzisztencializmus jelentőségét; gondolkodására nagy hatást gyakorolt Max Stirner, a 19. századi proto-egzisztencialista német filozófus.

Politikai nézeteit tekintve Herbert Read önmagát anarchistának vallotta, ám az angol *quietista* hagyomány – ez a 17. századi keresztény misztikus irányzat a lelki békére, az isteni akaratba való teljes belenyugvásra és az öntevékenység megszüntetésére helyezi a hangsúlyt a tökéletesség elérése érdekében –, különösen Edward Carpenter és William Morris szellemiségét követte. Bár pacifista és antiautoriter elveket vallott, 1953-ban elfogadta a lovagi címet „az irodalomért tett szolgálataiért”, ami miatt az anarchista mozgalom többsége elfordult tőle.⁴ Read következetesen szót emelt a Franco-rezsim ellen Spanyolországban, és aktívan részt vett a politikai foglyok védelmében és felszabadításukért folytatott kampányokban is.⁵

Filozófiai szemléletét tekintve Read közel állt a német idealista hagyományhoz, különösen Friedrich Schelling, Johann Gottlieb Fichte és Samuel Taylor Coleridge gondolataihoz. Úgy vélte, a valóság, ahogyan az az emberi tudat számára megjelenik, legalább annyira az elme produktuma, mint bármilyen külső, objektív létező. Másképpen fogalmazva: az elme nem pusztán „kamera”, amely rögzíti a külvilágot, hanem „vetítő”, amely maga is létrehozza a valóságot. Ebből következett, hogy – szemben az-
zal, ahogyan a marxista esztétika állította – a művészet nem a polgári társadalom terméke, hanem a tudat evolúciójával párhuzamosan kialakult pszichológiai folyamat.

A művészetet Read ezért biológiai jelenséggént értelmezte, amely nézete gyakran konfliktusba keverte a marxista kritikusokkal, például Anthony Blunttal az 1930-as években. Ebből a szemléletből kiindulva Read erősen támaszkodott a német mű-

⁴ Goodway, D. (1994). Introduction. In H. Read, *A One-Man Manifesto and Other Writings for Freedom Press* (pp. 1–26). Freedom Press.

⁵ Read, H. (1952). „We Protest Against This Spanish Tyranny...” In: *A One-Man Manifesto and Other Writings for Freedom Press* (pp. 199–200). Freedom Press.

vészetszichológia eredményeire, és idealista alapállása egyre mélyebb érdeklődést ébresztett benne a pszichoanalízis iránt, amelyet művészetkritikai értelmezéseihez eszközként alkalmazott. Kezdetben Freud tanainak híve volt, ám később Carl Gustav Jung analitikus pszichológiája felé fordult.

Herbert Read munkásságának egyik jelentős területe az oktatás, azon belül is a művészetpedagógia volt. Anarchista gondolkodását olyan filozófusok és társadalomkritikusok befolyásolták, mint William Godwin, Peter Kropotkin és Max Stirner.

Érdeklődése a gyermekrajzok és a gyermeki művészi kifejezés iránt a második világháború idején mélyült el, amikor felkérést kapott, hogy gyűjtsön össze műveket egy olyan brit kiállításhoz, amelyet a szövetséges és semleges országokban mutattak volna be. Mivel a brit kulturális örökség részét képező nagy értékű műalkotások szállítása túl kockázatosnak bizonyult, a szervezők javaslatára gyermekrajzokat és festményeket küldtek helyettük. Readet a gyűjtés során mélyen megérintette a gyermekek műveiben megnyilvánuló kifejezőerő és érzelmi tartalom, ami arra készítette, hogy újraértékelje a gyermeki kreativitás kulturális jelentőségét. E felismerés egész hátralévő életére meghatározóvá vált, és a művészetpedagógiát soha nem látott elméleti alapossággal ruházta fel.

E tapasztalat inspirálta legfontosabb nevelésméleti műveinek megírását, köztük az *Education through Art* (1943), a *The Education of Free Men* (1944), a *Culture and Education in a World Order* (1948), a *The Grass Roots of Art* (1955) és a *The Redemption of the Robot* (1966) című munkákat. Ezekben Read kifejtette, hogy a művészet nevelő ereje abban rejlik, hogy az egyén érzelmi és értelmi fejlődését egységben kezeli, elősegítve a „teljesen kiegyensúlyozott személyiség” kialakulását.

Read olyan művészetpedagógiai modellt dolgozott ki, amely a kreatív nevelés szociokulturális dimenzióját hangsúlyozza. Célja a nemzetközi megértés és összetartás előmozdítása volt azáltal, hogy a művészeti nevelés az emberi személyiség harmonikus fejlődését szolgálja. Az *Education through Art* című művében azt állította, hogy „minden gyermek potenciális neurózis hordozója,

akit csak akkor lehet megmenteni ettől a veszélytől, ha veleszületett, kreatív képességeit nem nyomja el a hagyományos oktatás”. Read szerint „minden ember valamilyen módon művész, akinek egyéni tehetsége – bármilyen csekély is – hozzájárul az emberi közösség végtelen gazdagságához”.

Sir Herbert Read pedagógiai elméletében az egyik legfontosabb felismerés a gyermek és a felnőtt kreativitás közötti *folytonosság* gondolata volt. Ezzel sikerült szintézist teremtenie a 20. században egymással szemben álló két művészetpedagógiai modell között: az egyik az akadémikus, normatív oktatást, a másik a szabad, expresszív önkifejezést helyezte előtérbe. Read nem adott konkrét tantervet, hanem a művészetpedagógia elméleti igazolását nyújtotta, amelyet a gyermekművészet empirikus vizsgálata során szerzett bizonyítékokra alapozott.

1946-tól haláláig, 1968-ig a *Society for Education in Art* (SEA) elnökeként tevékenykedett – ez volt a korábbi ATG (Art Teachers’ Guild) új neve –, és ezen keresztül rendszeresen szólalt fel az UNESCO fórumain. Nemzetközi tevékenységének köszönhetően, más kutatókkal együtt, 1954-ben megalapította az *International Society for Education through Art* (INSEA) elnevezésű szervezetet, amely az UNESCO művészeti neveléssel foglalkozó intézményévé vált.⁶

Ezzel Read nemcsak a brit, hanem a nemzetközi művészetpedagógia egyik meghatározó alakjává lépett elő: a gyermek kreativitását az emberi fejlődés alapvető motorjaként értelmezte, és elméleti alapot adott annak az eszmének, hogy a művészet az emberi szabadság és kulturális megértés legmélyebb formája.

Education through Art – Művészettel nevelés

Herbert Read *Education through Art* című műve 1943-ban, a második világháború idején látott napvilágot, amikor Európa ér-

⁶ Thistlewood, D. (1994). Herbert Read (1893–1968). *Prospects: The Quarterly Review of Comparative Education*, 24 (3–4), 375–390. UNESCO International Bureau of Education.

tékrendje és kulturális önazonossága mély válságban volt. Read ebben a kontextusban fogalmazta meg alapvető kérdését: hogyan nevelhető az ember a művészet által, és miként járulhat hozzá az esztétikai tapasztalat a társadalmi harmónia és az egyéni teljesség kialakulásához.

A könyv nem egyszerű pedagógiai kézikönyv, hanem átfogó filozófiai program, amely a művészetet az emberi létezés központi tapasztalataként értelmezi. Read célja, hogy az oktatás egészét a művészet elveire alapozza – nem csupán egy tantárgy bevezetését sürgeti, hanem egy olyan szemléletváltást, amelyben az esztétikai nevelés válik az emberformálás alapjává. E felfogás szerint a művészet az ember természetes nyelve, a kreatív önkifejezés és a morális érzék forrása.

Read szerint a művészet nem társadalmi luxus, hanem antropológiai szükséglet. Az emberi tudat fejlődése az érzékelés, a képzelet és a formaadás képességén alapul, amelyek mind művészi természetűek. A művészet az emberi tapasztalat szimbolikus szervezőereje: általa formáljuk a káoszból a rendet, a pusztá érzéketlenségből a jelentést. A művészet így válik az emberi megismerés egyik alapformájává, amely nemcsak kiegészíti, hanem kifejezi a racionális tudás világát.

Az esztétikai tapasztalat lényege az „organikus rend” felismerése. Ez az élmény nem pusztán a szépség érzése, hanem a belső harmónia megélése: az egyén és a világ közötti kapcsolat intuitív megértése. Az esztétikai érzék tehát nem díszítő jellegű, hanem erkölcsi és szellemi dimenzióval bír. Az ember művészi aktivitása révén tanulja meg tisztelni a formát, az arányt és a rendet – s ezzel együtt fejlődik ki benne a társadalmi és etikai érzékenység is.

A gyermek természeténél fogva művész, mert világát formákon, színeken és mozdulatokon keresztül fedezi fel. A nevelés feladata nem az, hogy ezt a kreatív ösztönt fegyelmezze vagy elnyomja, hanem hogy táplálja, strukturálja és tudatosítsa. A gyermek spontán művészi megnyilvánulásai az önismeret és a közösségi érzés alapjai – a művészet tehát az önkifejezésen keresztül vezet az emberi együttélés magasabb formáihoz.

A mű felépítése

Az *Education through Art* rendkívül gondosan szerkesztett, fokozatosan építkező munka, amelyben a szerző filozófiai, pszichológiai, pedagógiai és társadalomelméleti rétegeket kapcsol össze. A mű szerkezete nem pusztán tematikus, hanem logikai és dialektikai is: a kiindulópont az emberi természet és az alkotó ösztön, amelyből Read fokozatosan vezeti le a művészet társadalmi funkcióját és az oktatás reformjának szükségességét.

A könyv három tematikus egységre bontható:

1. Elméleti-filozófiai alapozás: a művészet fogalma, természete és pszichológiai szerepe.
2. Pedagógiai alkalmazás: a gyermek, a tanulás és az iskola művészeti dimenziója.
3. Társadalmi kiterjesztés: a művészet, mint közösségi és etikai elv.

Ez a hármasság tükrözi Read gondolkodásának organikus szerkezetét is: az esztétikum nem elszigetelt tapasztalat, hanem az emberi élet teljességének megnyilvánulása. A mű szerkezete ennek a fokozatos kibontakozásnak a filozófiai dramaturgiáját követi.

Az első három fejezet a művészet definíciójával, pszichológiai alapjaival és antropológiai szerepével foglalkozik. Read itt dolgozza ki az „esztétikai tapasztalat” fogalmát, amely az érzékelés, az érzelem és az intellektus egységét fejezi ki. A művészet nem külső eszköz, hanem az emberi megismerés egyik formája, amely a világ organikus rendjét tükrözi vissza. Read különösen hangsúlyozza, hogy az esztétikai érzék nem tanítható hagyományos módon, hanem fejleszthető: a művészet „a természetes tanulás” prototípusa.

A középső, pedagógiai fejezetek a nevelés elméletét építik erre az alapra. Read szerint a gyermek művészi tevékenysége a személyiségfejlődés egyik legfontosabb terepe. A gyermek rajzai, játékai, alkotásai az önkifejezés formái, melyekben tudattalan és tudatos folyamatok egyaránt megjelennek. Ezeket az iskolának

nem szabad mechanikusan értékelni vagy szabványosítani, hanem segítenie kell, hogy a gyermeki fantázia strukturált, mégis szabad módon fejlődhessen.

A mű második harmada gyakorlati példákat is tartalmaz: Read tárgyalja a rajz, festészet, szobrászat és kézművesség oktatását, a környezeti nevelés és a vizuális érzékenység kapcsolatát. Bár nem ad konkrét tantervi előírásokat, hangsúlyozza, hogy az iskolának „művészi műhelyként” kell működnie. A tanulás lényege a folyamatban rejlik, nem a termékben – ez a gondolat előrevetíti a későbbi „process art” pedagógiai koncepcióit, amely szemlélet szerint a kész, végleges műalkotás helyett az alkotás folyamata a lényeges.

A kötet záró fejezeteiben a hangsúly fokozatosan áthelyeződik az egyénről a társadalomra. E részekben Read szociálfilozófiai gondolatait fejti ki, azt állítva, hogy a művészet a társadalmi rend modellje: az esztétikai tapasztalatban megélt harmónia a közösségi együttélés mintájává válik. Az ipari társadalom uniformizáló és materialista értékrendje azonban elnyomja ezt az esztétikai dimenziót, ezért az oktatás reformja nélkülözhetetlen a kulturális regenerációhoz. Read az „esztétikai demokrácia” eszméjét fogalmazza meg, amelyben a művészet nem elit privilégium, hanem minden ember természetes joga és szükséglete.

Összegzés és jelentőség

Herbert Read *Education through Art* című műve a 20. századi művészetfilozófia és neveléstudomány alapműve. A szerző olyan pedagógiai programot fogalmaz meg, amely az emberi létezés kreatív természetéből indul ki. Az esztétikai tapasztalat nem mellékes kiegészítője a tanulásnak, hanem annak alapja: a művészen keresztül tanulunk meg érzékelni, érteni és élni.

Read gondolatai hatottak többek között Viktor Lowenfeld osztrák pedagógus művészeti neveléstudományára (1947), valamint a Bauhaus-pedagógia és a brit Art Education Movement

irányzataira.⁷ A 21. században, amikor a kreativitás és az interdiszciplinaritás ismét központi értékévé vált, az *Education through Art* különös aktualitást nyer.⁸

Read munkája egyszerre filozófiai, pedagógiai és morális kiáltvány. Az emberi kreativitásban látja a kultúra megújulásának lehetőségét, és a művészetet tekinti annak a közegnek, ahol az ember megtalálhatja helyét a világban. Főműve így nem csupán a művészeti nevelésről szól, hanem az emberről mint alkotóról – és arról a hitről, hogy a művészet révén a világ jobbá tehető.

Sir Herbert Edward Read *Education through Art* című műve egyelőre sajnos nem jelent meg magyar nyelven. Hiánypótló lenne a művészeti szakemberek, pedagógusok számára.

Felhasznált irodalom

Allott, K. (1950). *The Penguin Book of Contemporary Verse*. Penguin Poets.

Goodway, D. (1998). *Herbert Read Reassessed*.

[2025.11.04.] <https://www.jstor.org/stable/4054047?seq=1>

Baro, G. (1951). Review: *Actual and Historical*. Poetry, 77(6).

[2025.11.04.] <https://www.poetryfoundation.org/search?query=herbert%20read>

Bradford Art Galleries and Museums. (1975). *A Tribute to Herbert Read, 1893–1968*. [2025.11.04.] <https://www.oldcrossleyans.org.uk/magazine/2016-a-tribute-to-sir-herbert-read-alison-saldana/>

Brennan, M. (2000). [Review of Herbert Read Reassessed, by D. Goodway]. *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 32(1), 175–177. [2025.11.04.] <https://doi.org/10.2307/4054047>

Collins, A. S. (1951). *English Literature of the Twentieth Century*. University Tutorial Press. [2025.11.04.] <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.110360>

⁷ Efland, A. D. (1990). *A History of Art Education. Intellectual and Social Currents in Teaching the Visual Arts*. New York. Teachers College Press, 115–118.

⁸ Efland, A. D. (2002). *Art and Cognition. Integrating the Visual Arts in the Curriculum*. New York: Teachers College Press.

Efland, A. D. (1990). *A History of Art Education. Intellectual and Social Currents in Teaching the Visual Arts*. New York. Teachers College Press.

Efland, A. D. (2002). *Art and Cognition. Integrating the Visual Arts in the Curriculum*. New York: Teachers College Press.

Goodway, D. (1994). *Introduction*. In H. Read, *A One-Man Manifesto and Other Writings for Freedom Press* (pp. 1–26). Freedom Press.

Goodway, D. (1994). *Introduction*. In H. Read, *A One-Man Manifesto and Other Writings for Freedom Press* (p. 19). Freedom Press.

Goodway, D. (2012). *Anarchist Seeds Beneath the Snow: Left-Libertarian Thought and British Writers from William Morris to Colin Ward* (New ed.). PM Press. [2025.11.04.] <https://files.libcom.org/files/1846310253.pdf>

Harrod, T. (2004, September 23). *Read, Sir Herbert Edward (1893–1968), poet, literary critic, and writer on art*. Oxford Dictionary of National Biography. Oxford University Press. [2025.11.04.] <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/35695>

King, J. (1990). Herbert Read: *The Last Modern*. Weidenfeld & Nicolson.

Whalley, C. (2011). „*Metafiddlesticks!: Eliot's Donne and the Possibilities of the Neo-Metaphysical Speaker, 1917–1935.*” [2025.11.04.] <http://charleswhalley.tumblr.com/post/10609984030/metafiddlesticks-eliot-donne-and-the>

Lowenfeld, V. (1947). *Creative and Mental Growth*. New York: The Macmillan Company.

Nutting, C. M. (2005). *Art, the Unconscious, and Transformative Spontaneity* (Doctoral dissertation). University of Nottingham. [2025.11.04.] <https://dspace.library.uvic.ca/server/api/core/bitstreams/b44a64b3-b127-4db2-8318-c4a573467ce9/content>

Olsen, F. (2008). *Between positivism and T. S. Eliot: imagism and T. E. Hulme*. [2025.11.04.] <https://library.oapen.org/bitstream/id/c2ada435-fb1e-4deb-b09e-4b8fd81d0b09/355830.pdf>

Read, B. (Ed.). (1993). Herbert Read: *A Vision of World Art. Leeds City Art Galleries*. [2025.11.04.] <https://henry-moore.emuseum.com/bibliography/10164/herbert-read-a-british-vision-of-world-art-edited-by-bened>

Read, H. (1928). *English Prose Style*. G. Bell & Sons; Holt. [2025.11.04.] <https://oceanofpdf.com/authors/herbert-read/pdf-english-prose-style-download/>

Read, H. (1943). *Education through Art*. London: Faber and Faber.

Read, H. (1948). *Form in Modern Poetry* (Original work published 1932). Vision Press. [2025.11.04.] <https://archive.org/details/forminmodernpoet0000read>

Read, H. (1952). „We Protest Against This Spanish Tyranny...” In: *A One-Man Manifesto and Other Writings for Freedom Press* (pp. 199–200). Freedom Press.

Read, H. (1966). *Collected Poems*. Faber & Faber.

Sir Herbert Read, Critic, Is Dead; *Early Champion of Abstract Art; Poet and Literary Essayist Explored Effect of Industrial Society on Esthetic Values*. (1968, June 13). The New York Times, p. 331. [2025.11.04.] <https://www.nytimes.com/1968/06/13/archives/sir-herbert-read-critic-is-dead-early-champion-of-abstract-art-poet.html>

Special Collections and Archives, Wesleyan University [2025.11.04.] <https://www.wesleyan.edu/search/?q=Herbert+read&cx=001254463385620737445%3Anbar83le1bc&cof=FORID%3A11&ie=UTF-8&sa=#gsc.tab=0&gsc.q=Herbert%20read&gsc.page=1>

The London Gazette. (1915, January 5). <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/29031/supplement/250>

The London Gazette. (1918, July 23). <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/30813/supplement/8749>

Thistlewood, D. (1994). Herbert Read (1893–1968). *Prospects: The Quarterly Review of Comparative Education*, 24 (3–4), 375–390. UNESCO International Bureau of Education. [2025.11.04.] <http://dwardmac.pitzer.edu/bright/read/thistlewood94.html>

Woodcock, G. (1972). *The anarchist reader*. [2025.11.04.] https://files.libcom.org/files/Woodcock_Anarchist_Reader.pdf

Vicente Ferreira da Silva

Sartre egzisztencializmusa

Szakács Péter fordítása

Jean-Paul Sartre filozófiájának a maga sajátos, eredeti formájában való létrejöttét az egzisztencializmus hosszú, szerteágazó története készítette elő. A filozófia művelésének van egy olyan partikuláris formája vagy alapállása, mely világosan feltárul előttünk, mielőtt az egzisztencializmus perspektívájából próbáljuk megközelíteni a valóságot. Az az alapvető élmény, melyet a tizenkilencedik században Kierkegaard, az egzisztencializmus atyja, az életről és a dolgokról alkotott víziójának kiindulópontjaként választott, mindmáig átítatja a lét értelmezésének ezt a formáját. „Legyünk szubjektívek – hirdette Kierkegaard –, mivel a szubjektivitás igazság.” Az „érvényes”, objektív és univerzális tényeket eltorzító belső, szubjektív mozgatórugók, vágyak, egyéni preferenciák ilyen felértékelése máig meghatározza az egzisztencialista érzületet. Ez az irányzat az embert mint kibontakozást, vágyat, szabadságot, cselekvést fogja fel; nem olyan lényként definiálja, akinek előzetesen léteznie kell ahhoz, hogy cselekvésbe foghasson, hanem létét egyenesen azonosítja a cselekvéssel. Más szóval az ember nem egy kész, világosan körülhatárolható entitás, hanem kiáradás, szenvedély, illetve valamire való ráirányulás. A szóban forgó gondolkodási stílust meghatározó aspektusok egyikének részletesebb áttekintése a szerző nézeteinek tulajdonképpeni bemutatását megelőzően megkönnyíti majd a sartre-i dialektika megértését. Érdeemes tehát egy rövid kitérőt tennünk, hogy aztán könnyebben hozzáférhessünk a jelen esszében tárgyalt problematika központi magvához.

Szavaink és kijelentéseink, illetve az ismeretek rögzítésére

szolgáló nyelvi, és grafikus jelekből álló eszköztárunk vizsgálata során arra a megállapításra jutunk, hogy nyelvünk mindig a valóság objektív összetevőire vonatkozik. Nyelvünk világa az objektív létezők világát képezi le. Úgy tűnik, elménknek veleszületett hajlama, hogy a valóság titkainak kifürkészésére törekszik, mindabból kiindulva, ami ismertként, illetve érzékeltként mutatkozik meg számára. Tudásszomjunk mindig is az objektív világnak ebből a változatos formák, alakzatok sokaságaként élénk táruló panorámájából próbálja meríteni azokat a sémákat, kategóriákat, melyek a valóság teljes, hiánytalan megértésével kecsegtetnek. Hogy is találhatnánk alkalmasabb módot értelmünk használatára az objektív beállítódásnál? Gondolkodásunk ezen spontán objektivizmusának, melyet a filozófiai szaknyelv naiv realizmusnak hív, célja és eszménye visszavezetni a létet egy hiperobjektumra, egy olyan dologi létezőre, mely magában foglalja a valóság minden egyes elemét, mozzanatát.

Ez a beállítódás, tekintsük akár helyénvalónak, akár elhibázottnak, bizonyos szempontból magától értetődő. Az ember, tudatának intencionális természete folytán, kezdettől fogva egy objektumokból álló világban találja magát, ahol a dolgok, melyekre megismerése irányul, lefoglalják, korlátozzák gondolkodását. Az öntudat bizonyos értelemben azt jelenti, önmagunkra valami máson keresztül rátekinteni, „valamin átlátszódni”: önmagunkat szem elől tévesztjük, amikor azoknak a tudattartalmaknak, tárgyaknak a takarásába kerülünk, amelyek gondolkodásunkat lefoglalják. Ezt Sartre úgy értelmezi, hogy a szubjektum az objektum hatalmába, büvkörébe kerül, az objektum elnyeli a szubjektumot. Abból eredően, hogy tudatunk mindig, és minden vonatkozásában önmagán kívülre irányul, kezdettől fogva az objektivitás tartományában találjuk magunkat. Tehát nem véletlenül tűnik a leginkább természetesnek és leginkább kézenfekvőnek a lét eredetére vonatkozó magyarázatok közül az, amelyik a dolgokban keresi a lét eredetét. A magyarázat ez esetben annyit jelent: egyik dolgot a másikból, egyik szubsztanciát a másikból eredeztetni, levezetni, s ezt tovább folytatni, egészen addig, amíg

el nem jutunk egy olyan prototipikus entitáshoz, amit már nem lehet tovább redukálni.

Ne gondoljuk azonban, hogy az efféle „eldologiasítást” csak a valóságot valamilyen őanyagra, materiális szubsztanciára visszavezető értelmezések követik el, hiszen a létet nem-érzéki jellegű valóságnak tekintő, de az eidetikus világ meghatározottságait az anyag sajátosságaiból kiindulva elgondoló, úgynevezett idealista eszmerendszerekre is éppúgy jellemző. Hisz mi más volna a platóni ontológia, mint a dolgokra jellemző merevség és stabilitás átemelése, illetve szublimációja, kiterjesztése az intelligibilis valóság területére? Mi más volna az eidosz és az eszszencia spektrumjellegűen tagolódó világa, mint az árnyékvilág látszatainál szilárdabb, stabilabb, tehát valóságosabb szubsztanciából álló univerzum. Eleai Parmenidész volt az első, aki statikus kontinuum, változhatatlan, önmagával azonos valóságként írta le a létet. Az eleai bölcsek, a lét szent állandóságának levezetésekor, valójában nem élményvilágunk változékony, ellentmondásos, ingadozó karakteréből indultak ki, hanem a halott lények, az élettelen dolgok mozdulatlanságából. Az így értett létnek, a mi par excellence anti-parmenidészi egzisztenciánk, csak a nem-azonosnak az azonosra, a dinamikusnak a statikusra, a spontán létrehozásnak a már készen adottra való folyamatos, és kizárólagos visszavezetése által rendelhető alá. A filozófusok már rég észrevették, hogy a valóság tovatűnő formáinak a parmenidészi állandóságból kiinduló megközelítése, a változatlanságnak a változás tagadása révén történő állítása nem esetleges, véletlenszerű mozzanata a gondolkodás történetének, hanem eleve hozzátartozik a megismeréshez. Duns Scotus, a doctor subtilis – még a tizenharmadik században – az értelem általi megismerést jelölte meg a valóság objektum központú reprezentációjának forrásaként, abban az értelemben, hogy a szubjektum, a megismerés során, az objektívból tesz szert saját törvényszerűségeire, vagyis receptív, nem pedig aktív, s ily módon egy az ember teremtő erejétől idegen valóságot hoz létre körülöttünk. Ha az értelem természetes vonalvezetőjét követjük, akkor mindig egy olyan,

már eleve meghatározott, önmagában teljes és befejezett valóság lesz szemünk előtt, amelyhez a megismerésnek passzív módon kell igazodnia. Duns Scotus pedig, aki nyughatatlanul törekedett arra, hogy megóvja az emberi akarat autonómiáját és alanyiságát egy, a cselekvés spontaneitása számára leküzdhetetlen lét fenyegetésétől, amelyhez mi semmit hozzá nem tehetünk, s amely fenyes totalitásként magasodik fölénk, elsőként fogalmazta meg explicit formában azt az elgondolást, hogy az akarat az értelem felett áll. Ebben az összefüggésben az értelem általi megismerés már nem célként jelenik meg, hanem eszközként, képességgént, mely arra szolgál, hogy új utakat nyisson meg az akarat számára, fáklyaként világítson előtte. Az emberhez eredendően és leginkább az akarat tartozik hozzá, nem pedig az értelem; sokkal inkább Erószként létezik, mintsem Logoszként. S ugyanígy, az Isten, mint a létezők összességének lényege, a szeretet forrásaként jelenik meg, nem pedig hideg racionalitásként. A vita arról, hogy az emberi természet tekintetében az akarat élvez-e elsőbbséget, vagy az értelem, évszázadokon át teológiai jellegű volt. Aztán, a tizenhetedik században, Descartes visszatért ehhez a kérdéshez, s a voluntarizmus révén írta le az istenséget, aminek Sartre nagy jelentőséget tulajdonít; egy Descartes-antológia bevezetőjéül írt szövegében így fogalmaz: „Descartes azt az abszolút szabadságot jelöli meg Isten leglényegesebb jellemvonásaként, mely képes megteremteni az Értelmet, és a Jót, s melynek semmi nem szab határt, önmagán, és az önmagához való hűségen kívül. Így tehát Descartes-nak az isteni szabadság leírásán keresztül, sikerül megragadnia az embernek a saját szabadságával kapcsolatos első intuícióját, melyben az »bizonyítás nélkül, pusztá megtapasztalása révén ismerszik meg«.

Az emberi létezés vonatkozásában ez a problematika az autonómia és a heteronómia közötti szembenállás formájában jelenik meg. A természettudományos tények, szakterületek tükrében, a lét nagy láncolatának jelentéktelen elemének, egy, az ember felett álló mechanizmus melléktermékének tűnünk. S az a kérdés fogalmazódik meg bennünk, hogy vajon embernek lenni tény-

leg csak ennyit jelent? Mert, ha igen, akkor az ember pusztán származékos, alárendelt entitás, gondolataink, élményeink világa pedig nem több, mint önálló léttel és az önmeghatározás lehetőségével nem rendelkező, a körülötte zajló eseményekre való ráhatásra képtelen mellékterméke a fizikai eseményeknek: az „igazi valóságot” elfedő hamis látszat. Akkor az eleai bölcsek által leírt szenvtelen lét közömbösen viszonyul ahhoz az Odüsszeiához, melyet az ember a történelem során bejárt, maga a történelem pedig pusztá gyermekálmom. Ha egy tőlünk független, már eleve kész, befejezett valóságban találjuk magunkat, akkor ahhoz mi semmit hozzá nem tehetünk, azt nem formálhatjuk jobbra. Az idő, az erőfeszítések és a szabadság jelentőségét, az emberi természet képlékeny, metamorfikus jellegét ékesen tanúsító belső élményvilágunk és a mindezeknek a lehetőségét is már eleve kizáró „racionális tényszerűség” között talán feloldhatatlan ellentmondás áll fent. Kétféle portré rajzolható tehát az emberről: az egyik szerint a valóság az emberhez tartozik, azt ő hozza létre, cselekvése révén – kezdetben volt a cselekvés, ahogy Goethe mondja –, a másik szerint semmi sem tartozik őhozá, sőt, saját létének minden vonatkozását más entitásokra kell visszavezetni.

Fichte filozófiája adta a döntő löketet ahhoz, hogy kibontakozzék a létnek az az értelmezése, mely ellentétes az eleai iskola tanításaival, s a valóságot egy, az esszenciák fennállását megelőző, eredendő cselekvésre, teremtő tevékenységre vezeti vissza. E szerint a valóság szétválaszthatatlan annak létrehozásától, s nem más, mint nyugvópont nélküli mozgás, a létet szertefosztató létesülés, öntevékenység. Ez az eredendő szabadság teszi lehetővé a dolgok létrejöttét és fennállását.

„Az idealista számára egyetlen vezérelv létezik – mondja Fichte –, a szabadság. A lét pedig számára nem egyéb, mint annak tagadása.” Valamint, „mindaz, ami elnyeri kész formáját, elpusztul, megállíthatatlanul. Minden, ami azzá vált, amivé válnia kellett, nincs többé, már... végéhez ért, eltűnt...” S éppen a Fichte által *Ichheit*nek (Énség) nevezett szubjektivitás az, amiben megtaláljuk, pontosabban megéljük azt a legalapvetőbb, legeredendőbb

dinamizmust, melyből a valóság minden egyes konkrét mozzanata ered. Ez az idealizmus a cselekvés idealizmusa: az ént nem a tárgyi világ visszatükrözőjeként, hanem cselekvésként, harcként, szabadságként írja le. A világ az ember számára ellenállásként, akarátával szembe szegülő hatalomként jelenik meg, és a maga valódi természete szerint csak annak mutatkozik meg, aki a cselekvés révén közeledik hozzá. A szabadság Fichte gondolkodásában önmagunk megalkotását jelenti, meghatározott kötelességek teljesítése révén, a valóság pedig nem több, mint ezeknek a kötelességeknek a konkrét, kifejtett formája. Ezért tekinti Ortega y Gasset, Bollnow, és Tonquedav Fichtét az egzisztencializmus előhírnökének.

A fenti áttekintés azt a célt szolgálja, hogy pontosabb képet alkossunk az egzisztencializmusról, és azon belül Jean-Paul Sartre gondolkodásáról.

Sartre, Sziszüphosz mítoszában, a szakadatlanul ismétlődő bukások és újrakezdések történetében ragadja meg az emberi lét egzisztencialista értelmezésének lényegét. Az embert „a lét hiányaként” (*une manque d'être*) írja le: nem a teljesség és a bőség, hanem a nélkülözés gyermekeként, aki sosem teljesedhet ki, sosem az, ami, hanem folyamatos előre menekülése során a rideg jövő felé hajtja magát. Az ember Sartre szerint az a valóság, amely egyfelől nem azonos önmagával, másfelől azzal azonos, ami nem ő maga; önmaga meghaladása révén konstituálódik. Az ember kivetülő lét, vázlatrajz, mely valami jövőbelire vonatkozik, csak ezen vázlatrajz alapján rendeződhet össze vektoriálisan, s jelenhet meg értelem-összefüggésként. Az eszközök komplexumaként élénk táruló, uralmunk alá hajtható világ, a világnak egy még nem létező állapotát jelzi, s csak ezen eljövendő formája alapján ragadható meg értelem-összefüggésként. A világ azon törekvésünk révén létezik, mely jelenlegi állapotának megváltoztatására irányul, mert ezáltal hozzuk létre. Velősebben fogalmazva: a régi *operare sequitur esse* (a cselekvés a létezésből következik) aforizma megfordításáról van itt szó. Ezzel az elvvel szemben azt állítjuk, hogy a létezés – értve ezalatt a világ, és a

dolgok fennállását, ahogy az számunkra hozzáférhető –, ha gyökeresen, és valódi természete szerint értelmezzük, egy olyan eredendőbb célszerűségből következik, mely a világra áradván, azt sajátos fénnel világítja be.

Amikor felvázolunk, kialakítunk egy előzetes képet arról, hogy kik is vagyunk, milyenné kell válnunk, akkor egyúttal kiválasztjuk a világot is, amelyben élni szeretnénk, tehát ez a döntésünk minden irányba szétterjed, s mindenfelől visszatükröződik, beragyogja, s ellátja körvonalakkal a dolgokat. Cselekvésünk, s főként teremtő képességünknek ez a szabad kiáramlása ruházza fel értelemmel a dolgokat, s készlet bennünket az élet nagy kalandjának felvállalására. Ennek ékes példáját alkotta meg Cervantes Don Quijote alakjában, akinek a kiáradó, lázas képzelete a viskókat kastélyokká, az egyszerű parasztasszonyokat kecses dámákká, a szélmalomokat pedig rémisztő óriásokká változtatja.

Legalapvetőbb törekvésünk, vagy ahogy Sartre nevezi, radikális kivetülésünk nem külső eredetű, hanem ellenkezőleg, szubjektív teremtetőerőnkől jön, s meghatározza, kialakítja a körülöttünk levő világ formáját. Miként Sartre mondja: „Önmagunknak az ilyen vagy olyan módon történő kiprojektálása feltétlenül szükséges ahhoz, hogy felfedezzük a kezünk ügyébe kerülő dolgok, eszközök használatának lehetséges módjait. Ha nyers valóságukban, pusztán „odavetettségekben” kerülnek eléink a dolgok, akkor szinte semmit nem tudhatunk meg róluk, de ha fölénk kerekednek, azáltal sajátos emberi jelentéssel ruházzuk fel őket. „A világ emberi – írja Sartre –, a tudat szerepe pedig nagyon lényeges: a lét mindenütt jelen van, szembe jön velem, körülvesz, rám nehezedik, körülzár, önmagához irányít; ez az asztal, ami előttem van, lét és semmi más. Fel akarom fogni ezt a léte, s nem lelem sehol, csak önmagamban.”

Ha az embert, önmagát, saját lehetőségeire tekintettel megalkotó létnek tekintjük, akkor vele szemben körvonalazódik a létnek egy másik – ezen lehetőségektől idegen – szférája. Ezt Sartre *en soi*-nak, magában valónak nevezi, értve ezalatt azoknak a dolgoknak az összességét, melyek egyszerűen csak azok,

amik. A magában valóra a lehetséges és a lehetetlen kategóriái nem vonatkoztathatóak, mivel arra ítéltetett, hogy a természetét képező örökös mozdulatlanságba dermedjen, melynek sziklaszilárd, hiánytalanul zárt felületén a transzcendencia és a szabadság szelének még a legkisebb fuvallata sem képes áthatolni. A valóság mozdulatlanságát, bénaságát a dolog immanenciája, a súly, a nehézkedés, az inerciaerők rendszere okozza, míg – Bergson szavaival – „a teremtető cselekedet feloldja” azt. A lét ezen területéhez nemcsak az érzéki, illetve materiális világ tartozik, hanem a múltban ragadt élet, mindaz, ami már megtörtént, kijavíthatatlan, amit lezárt valóságként kapunk kézhez. Mindaz, ami bennünk testi, fiziológiai, térbeli, faktikus, valamint automatizmusok által meghatározott, a magában való területéhez tartozik. A magában valóval belső, sajátlagos viszonyulásban áll a létnek az a másik területe, amelyet Sartre *pour soi*-nak, magáért valónak nevez, s amely úgy írható le, mint a lehetségesnek és a semminek a léten belüli színre lépése, mint „leendő”, a létrejövés felé tartó, illetve örök transzcendencia. Ez tehát maga az ember, sajátos természete szerint felfogva: önmagára irányulásként, tudatként és egzisztenciaként. Nem állandó, stabil vagy beteljesedett, nem érte el „végső” formáját, hanem ellenkezőleg, tiszta mozgás, *dépassement*, folyamatosan próbál elszakadni attól, ami készen adva van a számára. Sosem válhat azonossá önmagával, hanem mindig duális jellegű, önmagától különböző marad. Tudat, mely önmagán kívül áll. A magáért való olyan, mint Hegelnél a puszta negativitásként, önmaga semmisítéseként értett szellem, melyet csak annak perspektívájából érthetünk meg, ami még nem ő. A magáért valóval együtt a semmi is a világra áramlik, avagy, Sartre szavaival, a létnek a semmi általi beszennyeződése idézi elő a kozmikus katasztrófát.

A korábbi megjegyzésünket, mely szerint az egzisztencializmusban az ember úgy jelenik meg, mint a lét hiánya, *une manque d'être*, most átfogalmazhatjuk így: a szomszúság és a vágy az után, ami nincs, a magáért való sajátos jellemzője. Az ember vágy, s a vágy hiányt, megfosztottságot feltételez. Vagyis amikor az ember

a világban színre lép, vele együtt megjelenik a megfosztottság, a nincstelenség. Privációjellegéből kifolyólag a vágyat minduntalan a hiányzó dolog, a szomjúhozott beteljesedés képe kíséri és uralja. Ha eljutottunk ennek belátásához, megkerülhetetlenné válik a kérdés: vajon mi is az az alapvető erő vagy mozgatórugó, mely a magáért-lévőt arra készíti, hogy szüntelenül keressen? Sartre szerint a megistenülésre irányuló törekvés: a vágy arra, hogy istenekké legyünk. Az emberi lét központi magva nem több mint elhivatottságot érezni az istenné válásra. Az ember, mint világban-benne-lét, folyamatosan ki van szolgáltatva a magában-lelő kontingenciájának, az irracionalitásnak, a véletlenszerűségnek s a fakticitásunkból eredő elidegenedésnek. Ugyanakkor a magáért-való legalapvetőbb törekvése éppen a fakticitás uralására irányul; a magáért-lelő folyamatosan lerombolja, meghaladja azt, ami fennáll, értve ez alatt a magában-valónak a magáért való általi, illetve „nem-én”-nek az én általi bekebelezését. A magában-valónak ilyenén teljes feloldódását a magáért-lévőben – ezt a határtalan szabadságot nevezi a vallás Istennek, Sartre értelmezése szerint. Továbbá azt állítja, a magáért-lelő a magában-való negációjaként jön létre, s ez a negáció, illetve semmisítés pedig egy újfajta magában-való terveként, előzetes projekciójaként írható le; az ember pedig semmiből szőtt kötelék, mely összekapcsolja a semmisített és a jövőre kivetített magában-valót. Azt a magában-valót, amely felé törekszünk, a filozófia régen *ens causa suin*ak, illetve legfőbb létezőnek nevezte; az ember ennek viszonylatában körvonalazza saját létét. Embernek lenni tehát annyi, mint az Istenné válásra törekedni.

Gabriel Marcel szerint Sartre sokkal többet köszönhet Nietzsche-nek annál, mint amennyit ebből bevall: az emberi természetéről alkotott nézeteiben fellelhetjük a hatalom akarásával kapcsolatos nietzschei elgondolás visszhangjait. Annak az igénynek a megfogalmazásában, hogy a magáért-való egyre nagyobb jelentőségre tegyen szert, hogy győzelmet arasson a magában-való külsődlegessége, neutralitása felett, úgy a gondolkodás, mint a szeretet és a művészet területén, valójában a nietzschei volunta-

rizmus ölt testet. Az a gondolat, hogy az ember összekötő szál, mely a világban talált magában-valótól, az ember-feletti-ember – mint magáért-való – által megformált magában-való felé vezet, valamint hogy az ember egyszerre jelenti azt, amit meg kell haladni, és magát a meghaladást, Zarathusztra látomásaira emlékeztet.

Ugyanakkor – teszi hozzá Sartre – az, hogy transzcendens határoltágunk, melynek meghaladására törekszünk, szítja fel bennünk a lét utáni vágyat, eleve ellentmondásos állapot, hisz, ily módon, a magáért-való a célja beteljesítése által felszámolja önmagát, vagyis statikus, halott dologgá alakul át elkerülhetetlenül. Sartre felfogásában az Isten abszurd létező: a magáért-való legfőbb jellemzői, a szabadság, az instabilitás, és a bejósolhatatlanság öreá vonatkoztatva értelmüket veszítik, s a magában-való zárt, önelégséges, önazonos természetét veszik fel. Ha a magában-lévő Nirvána-szerű mozdulatlanságában nincs helye a tudatnak, és a szabadságnak, hisz a tudat az aktuálisan fennálló állapot negációjának, visszautasításának gyümölcse. S ugyanígy fordítva: aki tudattal, és szabadsággal bír, vesződségre, instabilitásra, elégedetlenségre ítéltetett. Hegel ezért írja azt, hogy az ember *animal malade*. Ily módon tehát egyre világosabbá válik számunkra, hogy miben áll emberi létünk paradox jellege: Sartre szerint embernek lenni annyi, mint az Istenné válásra törekedni, ez azonban abszurd igyekezet. Mivel legmélyebb szenvedélyünk, illetve legalapvetőbb vágyunk, mely minden egyes további készítésünket meghatározza, abszurd természetű, s ellentmondást hordoz magában, eleve kudarcra ítéltettünk. Az ember tehát szenvedély, mégpedig hiábavaló szenvedély; tettei, beleértve lényének legapróbb rezdüléseit, nem egyebek, mint a megistenülés vágyának szimbolikus megvalósulásai, s elkerülhetetlen bukásra ítéltettek. Az ember, a követ végeérhetetlenül a hegycsúcs felé toló s azt újra meg újra a kezdőponthoz visszacsúszni látó Sziszüphosz.

Azt kell-e hát gondolnunk, hogy egy efféle, a létben csak bukást, és kudarcot látó, az ember legalapvetőbb vágyainak elkerül-

hetetlen zátonyra futását hirdető bölcselet, a pesszimizmus leg-sötétebb bugyraiba vezet bennünket? Sartre és Heidegger nem erre a következtetésre jutottak, számukra az egzisztencializmus az élet magasztalásának filozófiája volt. Az egzisztencializmus ugyanis, Kierkegaardtól kezdődően, arra törekedett, hogy cselekvésünk etikai megítélését illetően, tetteink következményeinek értékelése, illetve a siker és a kudarc kérdése helyett a cselekvés egyszerűségének és teljességének érzése kerüljön a fókuszba. Más szóval, életünk minőségének fokmérőit nem az objektív, megfogható eredmények, gazdasági, kulturális megvalósítások jelentik, hanem az az intenzitás, mely a belőle kibontakozó élet-erőt és szubjektív szabadságot jellemzi; vagyis, hogy elevenen, őszintén éljük-e le? Sartre szerint az ember a fennálló morális értékek révén képes a morális cselekvésre; másfelől szabadságunkra, mint az összes érték forrására kell a morális ítéleteket alapozni.

Továbbá egy mindenféle fatalizmust tagadó, az embert a természeti mechanizmusok uralma alól felszabadító és saját sorsának egyedüli formálójává tevő filozófiát nem nevezhetünk pesszimizmának. Hiszen a pesszimizmus a tehetetlenség, a dolgok megváltoztathatatlan rendje jelentette kényszer, s az abban való feloldódás érzésének kifejeződése, melyet a Prédikátor Könyve így összegez: „nincs új a nap alatt”. Sartre szerint azonban nincs olyan hatalom, ami az ember szabadságát eltiporhatná; nincs az a belső vagy külső kényszer, aminek ne lenne képes ellenállni. Az ember, mint mondtuk, nem a létezők egyike, hanem létrehozás, s egyedüli végzete, hogy végső lehetéig önmaga létrehozásán ténykedjen. Hát elképzelhető-e erőteljesebb ösztönzés az életre, önmagunk létrehozására, autonómiánk kiteljesítésére annál, hogy teremtői vagyunk saját valóságunknak? Minden ember individuális mítoszként, szubjektivitásának a lehető legspontánabb, legegységibb átéléséből kiáradó titokzatos, mesebeli történetként jön létre. Mindeközben a pszichológia kortárs irányzatai külső mozgatórugók, történetek, hatások játékaként, környezetük s az abban elfoglalt helyünk által kondicionált lényekként

könyvel el bennünket. Az erők paralelogrammája elegendő magyarázatot nyújt az emberi lét megértéséhez. Sartre ezzel szembeni érvelése, mely az embernek az említett tényezőkkel szembeni autonómiáját, függetlenségét húzza alá, egyike a szabadság védelmében írt legszebb szövegeknek. Sartre rámutat arra, hogy akaratumk számára cselekvésünk mozgatórugói csak önmagunknak a jövőre való kivetítése révén létezhetnek, illetve annak függvényei, hogy milyenné akarunk válni. Azt írja, „a magában-levőt csak annyiban vethetem alá tevékenységemnek, valamint csak annyiban rendelhetem alá cselekvésemet neki, amennyiben elszakadni próbálok tőle, jelenlegi állapotomnak, jövőbeli lehetőségeimre való tekintettel történő semmisítése révén. Mozgatni valamit vagy mozgatva lenni valami által – ezeknek a kategóriáknak csak valamilyen, a jövőre való kivetülés kontextusán belül van értelme, ami ugyanakkor egy nem-létezők által meghatározott értelem-összefüggés. Így például, valaki számára, aki önmagát aszkétaként, az élet s a mi materialista társadalmunk építményének tagadójaként tételezte, s ennek megfelelő hatalommal bír önmaga felett, teljességgel közömbösek azok a mozgatórugók, melyek a többi ember cselekvését áthatják, s képes azokkal homlokegyenest ellentétesen cselekedni. Ezek a mozgatórugók tehát nem változatlan, mindig ugyanabba az irányba mutató összetevői a cselekvésnek, hanem lehetőségeink szabad körvonalazódása hozza létre, s élteti bennünk őket. A jövőndővel kapcsolatos álmainkból formáljuk meg azt, ami hatalommal bír felettünk. Az ezzel kapcsolatos eredendő döntésünk hozza létre a valóságot, amelyben élünk, anélkül minden beleveszne az üres érdektelenségbe. Motivációk önmagukban nem léteznek, hanem csak a magában-lévő meghaladásának összefüggésében, egy bizonyos cél perspektívájából, a meghaladásra, más szóval a transzcendenciára való törekvés által, mely transzcendencia nem egyéb, mint saját, szabadságként értett valóságunk.

A szabadság ellenségeivel szembeni polémiájának folytatásában Sartre azzal a témával foglalkozik, melyet a dolgok ellenállási együtthatójának nevezhetünk, vagyis azzal az átléphetetlen

határvonallal, mely utunkat állja, s melyen szabadságunk nem képes felülkerekedni. Sartre kifejti, hogy első látásra lehetetlennek mutatkozik bármiféle változtatást véghezvinni helyzetünkön, vagy önmagunkon: „Úgy tűnik azonban, hogy az ember nem »ön maga létrehozása«, hanem egy már »eleve létrehozott« entitás, akit a klíma, a föld, a rassz, az osztály, a nyelv, az adott közösség története, az átöröklés, az egyedi körülmények, a gyermekkori élmények, életének jelentős és kevésbé jelentős eseményei formáltak olyanná, amilyen.” De megfigyelhetjük azt is, hogy ezek a fejlődési utunkat látszólag determináló tényezők valójában csak azt a szituációt körvonalazzák, melyen belül cselekvésünk történik és szabadságunk érvényesíthető. Így fogalmaz: „A dolgok ellenállási együtthatója, természetét tekintve, nem szolgálhat érvként a szabadsággal szemben. A szabadságnak csak olyan akadályok állhatják útját, melyeket ő maga emelt. Egy bizonyos határ vagy akadály csak azáltal jöhet létre, hogy kísérletet teszünk egy előző kivetülés következtében ránk maradt szituáció meghaladására. Más szóval: a dolgok mindig csak egy adott cél fényében jelenhetnek meg akadályként vagy segítségünkre szolgáló eszközként.”

Az emberi létnek nincs olyan formája, melyet függetleníteni lehetne attól a meghatározott szituációtól, a fakticitásának azon meghatározott közegétől, amelybe belevettetett. Sartre érvelése szerint felelősek vagyunk a többi létező között elfoglalt helyzetünkért, bizonyos mértékig, illetve amennyiben azt szabadon alakítjuk, másfelől viszont múltunkat testünket, halálunkat és egyéb, cselekvésünket behatároló körülményeket nem választhatjuk meg. Ezek a határok szubjektív realitással bírnak, s mondhatni szabadságunk feltételei. Paradox módon, szabadság csak egy konkrét szituáción belül, meghatározott kényszerítő körülmények közepette létezhet. „Szabadok vagyunk – írja –, amennyiben a végső és legfőbb vonatkozás, melynek révén saját létünket körvonalazzuk, egy »cél«, vagyis önmagunkra nem kész entitásként, hanem valami létrehozásra váróként gondolunk.” Mindig feltételeznünk kell bizonyos távolságot, határt, mely az

embert elválasztja attól, amilyené válni akar; beiktatni a két állapot közé a még-nem-létező megvalósítása felé vezető lépések sorozatát, jártasságot igényel; a szabadság pedig a képesség a készen kapott állapotok soha be nem teljesedő átformálására.

Röviden összefoglalva az eddigieket, az egzisztencializmust egy adott tény vagy realitás csak élményként, szubjektív tapasztalatként, életünk szövetébe belefonódó szálként foglalkoztatja. Ezért Sartre a *L'être et le néant*¹ első oldalain kísérletet tesz a látszat és a valóság, illetve a jelenség és a tulajdonképpeni dolog között átjárhatatlanságot tételező régi dualizmus felszámolására. A dolgok mögött nem áll semmiféle titokzatos szubsztancia, nincs semmi, ami rajtuk túl volna, minden megjelenik vagy megjeleníthető. Ahogy Goethe írja, „ne keress semmit a jelenség mögött, hiszen a jelenség maga a tanítás”. Pessoa szerint pedig „a dolog egyedüli jelentése maga a dolog”.

Heimsoethnek a Fichte filozófiai beállítódásával kapcsolatos értelmezését Sartre egzisztencializmusára is vonatkoztathatjuk: „Fichte bölcselete kizárólag s a maga teljességében az életről szól, illetve az emberi létről; az emberen és az emberrel kapcsolatos történéseken kívül semmi más nem foglalkoztatja. Számára a valóság, mint a filozófia mindenkor tárgya, nem egyéb, mint az életben testet öltő teljesség.” A világ, amelyről Sartre beszél, a mi saját, konkrét valóságunk, melyben születésünktől fogva mozgunk, szeretünk és meghalunk, nem pedig a tudomány és bizonyos filozófiai perspektívák által feltételezett absztrakt, az élmények sokszínűségétől megfosztott valóság. Sartre e tekintetben Heideggert követve, rávilágít arra, hogy a világ csak létünk extatikus kiáradása révén bontakozik ki, illetve válik kézzelfoghatóvá, s fordítva: a dologi világ közvetlen adódása, létünk közvetett visszaverődése, önmagunk kivetítése. Ez az önmagunkból való kilépés, önmagunknak távoli valóságként való megpillantása bontakoztatja ki a „közelséget”, tehát a világon belüli körülmények által ránk nehezedő nyomást. A magáértvaló, abból kifolyólag, hogy a még-nem-létező megteremtésére

¹ *A lét és a semmi.*

törekszik, hogy az eljövendőnek szenteli magát, ki van szolgáltatva a faktikus valóság konkrét történéseinek. A transzcendencia és a [faktikus] világ ugyanazon érme két különböző oldala. A világ csak azért létezhet, mert a magáért-való, természetét tekintve, önmagát meghaladó, önmagából kilépő, más szóval transzcendentális létező; ez a transzcendencia viszont csak akkor lehetséges, ha fennáll a világ, illetve azok a meghatározott körülmények, állapotok, amelyeket meg lehet haladni. Az én s a körülmények, melyek közé belevettettek a lét eredendő tényezői. Mindebből világossá válik a transzcendencia fogalmának Sartre egzisztencializmusában betöltött központi szerepe, értve ezalatt azt az elgondolást, mely szerint az ember az aktuális valóságának meghaladása révén konstituálja a világot, illetve környezetét. Ez a transzcendencia önmagunk szabad megalkotását jelenti, szabad, teremtő jellegű döntést, lenni-tudásunkkal kapcsolatban. Ez a transzcendencia nem egy eleve behatárolt, kívülről ránk testált modell; nem egy meghatározott szerep, melynek felvállalására volnánk rendeltetve; nem valamiféle univerzális lényege az emberi létezésnek, melynek konkrét életünk pusztán individuális reprezentációja lenne. Épp ellenkezőleg: az egzisztencializmus szerint, mint láthattuk, teremtő szabadságunk eredendő, vagyis már a konkrét célok kikristályosodása előtt fennáll. Rendeltetésünk megalkotása, ránk váró feladat, más szóval az egzisztencia megelőzi az esszenciát. Unamuno egy helyen ezt írja: „Felfigyelek arra, hogy saját magamat hozom létre... mint szereplőt. Önmagam létrehozása munka, mely jártasságot igényel... megalkotjuk tehát a világot, a színházat... a világ színházat.” Ez nem egy külsődleges, tőlünk független, bárki által betölthető alkotói szerep, hanem belülről átélt, teljességgel személyes cselekvés. Ahogy Nietzsche írja, egyszerre vagyunk teremtők és teremtmények.

Az egzisztencializmus problematikájának mélyebb megértése végett az előbbiek során egy, az ént körülményeitől elkülönítve interpretáló, bizonyos értelemben szolipszista nézőpont indultunk ki. Megközelítésünk hasznosnak bizonyult a létezés bizonyos sajátos struktúráinak megragadásához, mindenekelőtt

a szubjektivitás és az objektivitás, valamint a magáért-való és a magában-való közötti konfliktus tisztázása terén, ugyanakkor elvonta figyelmünket a másokkal-való-lét és a mások-ellen-való-lét közötti még mélyebb ellentétéről. Ha eredendően elszigetelt lényekként gondoljuk el magunkat, akiknek csak járulékos lehetősége a másokkal való kapcsolatba lépés, tévedünk. Élni ugyanis annyi, mint együtt-élni másokkal, a lét pedig mindig valakikkel való együttlét. Az „individuális lét” kifejezés önmagunknak az emberi együttlét szövetéről való leválasztásaként, elhatárolásaként értett utólagos fejleményre vonatkozik. Sartre-nak az én és a te viszonyára vonatkozó elemzései, megállapításai, melyek életművének közel egyharmadát teszik ki, minden bizonnyal filozófiájának legértékesebb elemei.

Az én és a magáért-való és a másik közötti kapcsolatra vonatkozó kérdés sarokpontja, hogy hogyan törhetünk ki individuális reprezentációink börtönéből, hogyan nyerhetünk hozzáférést egy másik, tőlünk különböző magáért-valóhoz, milyen módon van jelen a másik közvetlen jelenlétére való bizonyosság a tudatunkban. Mint azt Sartre a probléma aprólékos, kimerítő elemzését követően megállapítja, ha a másik létezésére, valós voltára pusztán a megismerés által közvetített adatokból következtetnénk, a szolipszizmus elkerülhetetlen volna (kivéve, ha valaki a józan észre hivatkozik, mintegy az igazság feltárására való kép telenségéről téve tanúbizonyságot). A megismerés nem szolgál bizonyítékkal azzal kapcsolatban, hogy létezik a másik, mint az élményeknek egy, a saját tapasztalásom rendszerén kívül álló centruma vagy pólusa. Olyan testek létezése, melyek éppúgy mozognak és hajtanak végre cselekvéseket, mint a sajátom, nem alapozza meg kellőképpen azt a meggyőződést, hogy létezik egy másik, tőlem független, szubjektív valóság. A megismerésben feltáruló objektív világ, a valószínű következtetések terepe. Ha csak a megismerésre támaszkodnánk, teljes joggal gondolnánk, hogy a másik testnek nem kell feltétlenül egy tőlünk független szubjektivitáshoz tartoznia, s felfoghatnánk azt pusztá mechanikus szerkezetként, mint Descartes az állatokat, vagyis szub-

jektivitásunk egyedüli ura volna egy kizárólag objektumokból álló világnak. Az efféle gondolkodást Sartre „a másikkal szembeni közömbösség”-ként írja le. A mások iránt közömbös ember, megmaradva az objektumok világánál, nem ismeri el, tagadja mások szabadságát, akik ily módon céljainak elérésére szolgáló eszközökként, dolgokként jelennek meg számára. „Vannak emberek – írja –, akik életüknek azt a néhány rémületes pillanattal leszámítva, amikor rövid időre megvilágosodtak, nem voltak tudatában annak, hogy létezik a Másik.” Ugyanakkor a szolipszizmustól nem a józan ítélőképesség vagy egyéb intellektuális megfontolás tart távol bennünket, hanem annak létünk legalapvetőbb élményeivel való összeegyeztethetlensége, illetve, hogy értelmezhetetlenné tenné azt, ahogyan élünk. Élményeink világát tanulmányozva feltétlenül reá bukkanunk a másik jelenlétére, mint belső valóságunk fundamentális összetevőjére. Az olyan érzések, mint a féltékenység, büszkeség, szégyen, közöny, rámutatnak a másik tudattól való benső függőségünkre. A másikkal való-létünk, az, hogy a másik létéből adódóan fennáll egy rajtunk „kívül” álló valóság, oly feltétlenül tartozik az önmagáért-valóhoz, hogy attitűdök, viselkedésmódok végeláthatatlan sorozata következik belőle, tehát az emberi lét fundamentális összetevőjének kell tekintenünk. Felbukkanása egy másik dimenzióba helyezi létünket, az „objektum” formáját ölti ránk, hiszen a másik tudata számára objektumként jelenünk meg.

Sartre mindenekelőtt megállapítja, hogy a másik elsősorban nem az, akit látok, akinek testi formája a világ szövetéből kirajzolódik tekintetem előtt, hanem ellenkezőleg, az, aki engem néz, s mindez rendkívüli jelentőséggel bír. Abból, hogy a másik által „látva vagyok”, feltétlenül következik saját magamnak szubjektumból objektummá való alakítása. A másik színre lépését megelőzően, tudatom számára, annak konkrét tartalmaként nem voltam jelen; nem formálódtam kitapintható objektummá, ismeretlenek voltak előttem saját határait, szertelen vágyaim naiv öntudatlanságába veszve alaktalan masszaként, egymással ellentétes hangulati epizódok váltakozásként leledztem, ide-oda

csapongtam különféle lehetőségeim között. A magányos tudat közvetlenül nem ismerhet magára objektív valóságként, nem tételezi magát objektumként, hanem pusztán ide-oda kapkod lehetőségei között.

Így, csak a „másik-számára-való létünk”, a másik tekintete mint közvetítő hozza létre és látja el szilárd körvonalakkal tudatomat. A másik teszi tapinthatóvá azt az objektivitást, mely létezésem mikéntjére rávetül. A „másik-számára-való létünk” pedig nem ragadható meg „magáért-való” létként, nem jelenhet meg saját megelévéink között, hiszen kizárólag a másik élményvilágához tartozik, akkora távolságra van tőlünk, hogy képtelenek vagyunk megérinteni, mint Tantalosz a feje felett lógó ízletes gyümölcsöket.² Mégis elfogadjuk, magunkra öltjük ezt a képet, azonosulunk vele, vakon, anélkül, hogy láthatnánk, úgy érezzük, olyan-nak érezzük magunkat, mint amilyennek a másik lát bennünket. Ez, a másik tekintetéből reánk vetülő, szemeink előtt mégis elillanó ködkép, a másik szabadságának szolgájává alacsonyít bennünket. Sartre így fogalmaz: „A másik birtoka vagyok, a másik tekintete formálja meg testemet a maga mezítelenségében, úgy látja azt, ahogyan én sosem láthatom. A másik nagy titkot hordoz, azt a titkot, hogy ki is vagyok én. Létem tőle származik, vagyis birtokol engem, s ez a birtoklás annyit jelent: tudatában vagyok annak, hogy ő engem birtokol.”

Ily módon ejt sebet a másik megjelenése az önmagamhoz való bensőséges viszonyomon; amíg létünk kezdeti, reflektálatlan állapotában, önmaga formálgatásába szenderült, most szárnyát szegi, megalázottan zuhan a szolgaságba, végességéből és fakticitásából adódóan. A másik leigáz bennünket, megfoszt ettől az apró kegytől, a szabadság eme apró falatkájától, elveszi tőlünk a jelenlegi állapotunk szorításából, nincstelenségéből való menekülés lehetőségét. Faktumok sorozatává, ilyen meg olyan képességekkel, ilyen meg olyan hiányosságok, hibák által megha-

² Mitológiai lény, akit az istenek örök éhezésre ítélték: egy fához függesztve lóg az iszapos tó felett, melynek hullámai ellepik testének nagy részét, miközben a fáról finom gyümölcsök lógnak lefele, épp akkora távolságban, hogy nem érheti el őket.

tározott „magában-levővé” alakít bennünket, ezzé meg amazzá. A *Le Sursis*³ egyik paragrafusában ezt így fejezi ki: „Ő lát engem, látja hitványságomat, ahogy én látom kezét, látja önzésem, ahogy én is látom ritkuló halántékát, s önzésem mögött úgy csillog az a cseppnyi könnyörület, mint hajszájai takarásában koponyája. Tisztában vagyok ezzel; misekönyvem kérges lapjait forgatva, sóhajtottam: »Oh, Uram, Uram, önző vagyok.« Medúza pedig reám emeli majd tekintetét, hogy kővé változtasson. Erényei és bűnei a kőnek: micsoda síremlék... Nevetséges történet ez, íme olyan vagyok, amilyennek alkottál: szomorú és gyáva. Rám nézel, s minden reménységem tovatűnik. S tudom, tekinteted elől nem menekülhetek.”

A szegyen és tisztátalanság érzése felfedi létünknek ezt a másik pillantása által reá nyomott, nyilvános karakterét. Hiszen, mi egyéb is volna a szegyen, ha nem ez a nyugtalanító, kényelmetlen érzés, mely a másik jelenlétéhez köthető? A másik, pusztan materiális dologgá fokoz le bennünket; testek vagyunk, szervek, közönséges életműködések sorozata és semmi más. Ruhákat öltetni magunkra annyi, mint védekezni a testi mivoltunk való együttélés kiszolgáltatottságával szemben.

Mielőtt rátérnénk a másikkal szembeni magatartásunk témájának tárgyalására, érdemes világosabban kifejtünk, mi is az oka az emberek közötti viszonyokat alapjaiban meghatározó szembenállásának. Mint azt már az imént kifejtettük, az a szenvedély, lendület, mely a magáért-valót áthatja, mozgatja, arra irányul, hogy szabadon, fékezhetetlenül haladjon a teljhatalom, az Istenné válás felé. Szabadságunk kiteljesítésére törekedvén, a reánk vetülő pillantások bíraskodnak felettünk, elítélnék bennünket; reánk nehezedik mindannak súlya, ami az önmagunk kibontakoztatására irányuló igyekezetünket gátolja, ami degradál, meggyaláz, s elidegenít önmagunktól bennünket. Mivel úgy érezzük, a véges természetünkből eredő elégtelenségünk gúzsba köt minket, énünk létezésünk körülményeinek folyamatos átala-

³ Sartre *Les Chemins de la liberté* (*A szabadság útjai*) című regénytrilógiájának második része.

kítására törekszik, hogy autonómiáját mindinkább kiszélesítse. Ezért van az, hogy akaratunk egyik központi vonatkozása a megszerzés, bekebelezés, birtoklás utáni vágy. A birtoklás, az avoir, Sartre számára a legfontosabb egzisztenciális kategóriák egyike; a megismerés, a művészi alkotás, a szerelem, a pusztítás utáni vágy, a háború egyaránt a birtoklás iránti vágy megnyilvánulásai. Ha ezt tekintetbe vesszük, világossá válik, hogy miért vált ki olyan súlyos megrázkodtatást a másiknak, mint szabad, tőlünk független ágensnek a felbukkanás. Abból adódóan függőségünk a dologi világtól, s a végességből eredő kiszolgáltatottságunk megsokszorozódik. Mindenkinek a szabadsága, akivel szembetalálkozunk, mozgásterünket szűkíti, mintha a világ küzdőtér volna, milliónyi szűrő szemmel, melyek szegként hatolnak belénk, hogy rögzítsék, mozdulatlaná tegyék testünket. Bilincsbe vert vádlottakként, ki vagyunk szolgáltatva ennek a kiismerhetetlen ítélőszéknek, bíránk végtelen sokaságának. Mindegyikük pálcát tör felettünk, s mi végtelenül bűnösnek érezzük magunkat, testtől és lelkestől felelősnek, minden egyes tettünkért.

Az elidegenedésnek és kisemmizettségnek ebben az állapotában, mint az teljesen természetes, a magáért-való, elvesztett szabadságának visszaszerzésére tör. A másokhoz való viszonyaink rendszerét, az autonómiánk és a sorsunk feletti kontroll visszanyerése utáni sóvárgásunk határozza meg. Ugyanakkor Sartre felhívja a figyelmet arra, hogy amilyen mértékben én igyekszem kivonni magam a másik uralma alól, szétzúzni rabszolgaságom láncaim, ugyanolyan mértékben akarja ő levetni azt a jármot, melyet én helyeztem rá, következésképp kapcsolatainkat szembenállás és harc jellemzi. A szabadságra való törekvésem és a másik transzcendenciája⁴ közötti szembenállás feloldására két lehetséges út körvonalazódik: felülkerekedni a másik autonómiáján a gyűlölet, a közöny és a szadizmus által, vagy elsajátítani, átvenni a másik szabadságát, anélkül, hogy elpusztítanánk őt, a szeretet, az együttérzés és a mazochizmus révén. Sartre megfogalmazásában: „Meghaladni a másik transzcendenciáját, vagy

⁴ Akaratának éntőlem való függetlensége; tehát, hogy meghalad engem.

ellenkezőleg, elsajátítani, bekebelezni azt, transzcendens jellegének kiiktatása nélkül, ez a másikhoz való viszonyulás két eredendő formája.” A két beállítódás ellentétes egymással, mégis, rejtélyes módon összefüggenek, mert ha egyikük kudarcot vall, abból mindig a másik színre lépése következik. A másokhoz való viszonyainkat illetően mindkét beállítódást elsajátítottuk: az emberek nagy részével szemben közömbösek vagyunk, másokat szeretünk, megint csak másokat pedig gyűlölünk.

A fent említett viszonyulások közül tekintsünk most át néhányat, kezdve azokkal, melyek a másik leigázásával, uralmunk alá vonásával kapcsolatosak. Ezek egyike a gyűlölet, értve ezalatt a törekvést arra, hogy mentesítsük magunkat a másik kéretlen jelenléte által okozott tehertől, szenvedéstől, illetve a vágyat egy olyan világ iránt, melyben a másik nincs. A gyűlölet érzésének hátterét az a felismerés képezi, hogy sorvadásunkat a másik jelenléte okozza, s az emberiség egy körénk vont, finom, de szétszakíthatatlan hálóval tesz mozgásra képtelenné bennünket. A gyűlölet valójában nem egy emberre irányul, hanem mindenki-re, az érzés, hogy ez vagy az a konkrét személy eltűnjön, mindig a másik létezése és a saját elidegenedésem közötti összefüggésből, mint a valóság általános meghatározottságából ered. A *Hérosztratosz* című írásában Sartre ennek az érzésnek a drámai kibontakozását jeleníti meg. *Hérosztratosz* az emberiség elpusztításáról álmodozik, mézárólásról, mely nevét örökre ismertté tenné. Egy, a humanistákhoz intézett felhívásban kifejti az emberiség elleni mélységes megvetésének és undorának okait. Ezt mondja: „Felteszem, kíváncsiak vagytok rá, milyen is lehet az az ember, aki mindenkit gyűlöl. Értem én, hogy miért szeretitek az embereket, én azonban képtelen lennék rá. Az, ami bennetek rokonszenvet ébreszt irántuk, énbelőlem undort vált ki. Láttatok ti is embereket arcuk teljes izomzatával kérődzni, miközben meredt szemekkel lapozgatnak egy gazdasági lapot. Hát tehetek én arról, hogy szívesebben néznék fókaetetést? Az ember, bármit is műveljen az arcával, az izomrándulások játékává válik. Amikor rág, s összecsucott szájának sarkai fel-le mozognak, olyan

mintha a nyugodt derű kifejeződése és egy fájdalmas grimasz, folyamatosan váltakoznának arcán. Tudom, hogy ti szeretitek az ilyesmit, és a szellemi intenzitásnak tulajdonítjátok. Bennem azonban undort kelt: nem tudom, miért, talán így születtem.” Hérosztratoszt a gyűlölete mindazzal szemben, ami a másikkal kapcsolatos, arra indítja, hogy elutasítsa az emberi lét minden vonatkozását: eszközöket, szavakat, gondolatokat, fékevesztett dühvel világgá kürtölve az irántuk érzett megvetését. A gyűlölet azt a szilárd elhatározást hordozza magában, hogy le kell számolni a másikkal való kiszolgáltatottságunkkal, szabadságunk diadalmos kiteljesítésének érdekében. Sartre meggyőződése szerint ez az érzés már önmagában is elhibázott, s nem járulhat hozzá kiteljesedésünkhöz. Ha feltételezzük, hogy valaki elpusztítaná az összes többi embert, egzisztenciájának a „másikért-való-lét”-nek nevezett aspektusát még ezzel sem tudná kiiktatni, a halottak továbbra is körülvennék, mint kitörölhetetlen múltjának részei.

A másik létének korlátozására irányuló beállítódás egy további változata a korábban már említett közöny. Szintén kudarcra ítéltetett, mert a másik szabadságával szembeni vakságot feltételezi, s ezért önmagunk megtévesztését követeli meg. A vágyat és a szadizmust ugyancsak a másikon való felülkerekedés megnyilvánulásai közé sorolja.

A szabadság megóvásának azon útjai közül, melyek nem pusztítják el a szabadságot, mindenekelőtt a szerelmet kell érintenünk. A szerelem legmagasztosabb eszménye a másik szabadságának, magunkba olvasztása, annak megváltoztatása nélkül. Ha szeretünk valakit, akkor arra vágyunk, hogy szabadon, mögöttes megfontolások nélkül vágyjon reánk, s nem valamilyen determinisztikus vagy pszichológiai konstellációból kifolyólag, vagy akarata bűvös meghajlításának következményeként. Már csak az a gondolat is, hogy a szerelem végleges, visszavonhatatlan köteleket hoz létre, eltávolít bennünket ennek az érzésnek a valódi forrásától. „Ellenkezőleg – írja Sartre – az, aki arra vágyik, hogy szeretve legyen, nem akar sem uralkodni a másik felett, sem pedig alávetetni a másik mindent elsöprő, gépies vágyainak. Nem

automatizmusok feletti hatalomra vágyik, a tudat, hogy szerelmének öiránta érzett szenvedélye valamiféle pszichológiai determinizmus következménye, megalázó lenne a számára.” Az az érzés, hogy imádat tárgya vagyunk, illetve a másik végérvényesen, feltételek nélkül alávetette magát nekünk, elegendő a szerelem kioltásához, mivel a szerelem nem összeegyeztethető a másik szabadsága feletti uralommal. „Ha a szabadság elveszíti szabadság jellegét – írj Campbell –, ő tárgyiasul, megszűnik »a másik« lenni, s a másik nélkül magányossá, elszigetelté válok.” Ebből a feltételből ered a szerelem kibontakozásának tragikus dialektikája, mert a szerelmesünk szabadságának szilárd, rendíthetetlen voltából eredő bizonytalanságunk, kétségeink szenvedést jelentenek a számunkra, de ha ez a szabadság elenyészik, vele együtt a szerelemnek is nyoma vész. A szerelem, természetét tekintve, ellentmondáson alapszik, mert egyfelől a szabadság folyamatos fennállását, másfelől a folyamatosság szabad voltát követeli meg; vagyis ugyanannak a választásnak szüntelen, de szabadon történő megismétlését feltételezi.

Ha ily módon magunkévá tettük a másik szabadságát, vagyis most már két szabadság halad előre, együtt, ugyanazon az úton, visszanyerjük bizodalmunkat a bennünk lakozó erő iránt, s úgy érezzük, vitalitásunk végtelenül megsokszorozódott. Ezért ha valaki szeretve érzi magát, képesnek érzi magát arra, hogy legmerészebb álmainak nyomába eredjen, s szíve oly hevesen lüktet, mintha harci lovak vágatnának vérében.

Ennek dacára, Sartre szerint, a szerelem is, akárcsak az elidegenedett én felszabadítására irányuló törekvés többi változata, kudarcra ítéltetett, mivel egyaránt magában hordozza az egyensúly, harmónia elérésére való törekvést és a szabadság instabil, problematikus jellegét.

Sartre filozófiája legfontosabb problémáinak szemrevételezése után itt az ideje, hogy megfogalmazzuk mi is annak, általános értelemben vett, jelentősége. Munkásságának tanulmányozása során először elméjének a pszichológiai megfigyelések terén megmutatkozó kivételes élessége nyűgöz le bennünket, továbbá

hermeneutikai érzéke és az az elemző képesség, melynek révén az emberi értelem ismeretlen rétegeibe képes belemélyedni.

Sokoldalú személyiségként, aki egyaránt alkot esszéket, drámai műveket, prózát és filozófiai értekezéseket, korunk embereszményét testesíti meg. Akárcsak a többi egzisztencialista, magasztos harcot folytat a szabadságért, szembeszállva az embert a dolgok szférájába helyező, létét a dologi világból levezető, annak egyik megnyilvánulásaként leíró eszmerendszerekkel. Filozófiája a harc a bizonyos pseudofilozófiák által terjesztett determinista szemléletmód csábításával szemben. Sartre, jelen pillanatban, a legelszántabb bírálója annak a kakofón marxista szimfóniának, mely legelemibb életfunkcióira redukálja az embert, létezésének teljes horizontjait hagyva ezáltal figyelmen kívül.⁵

Egy francia gondolkodó úgy fogalmazott, hogy ez a redukcionista szemléletmód nem teória, hanem személyes hitvallás. Sartre, ehhez hasonlóan, úgy véli, a marxizmus mögött a szabadságát az anyagi értékek javára feláldozó ember tévedése áll.

Még igen korai lenne megíjósolni, milyen helyet foglal majd el a filozófia történetében Sartre bölcsellete, hiszen az még befejezetlen, folyamatosan fejlődik. Az viszont kétségtelen, hogy az ember metafizikai útkeresésének legkiválóbb próbálkozásai közé tartozik.

*

Az esszé eredeti címe: *O existencialismo de Sartre*.

⁵ Ne feledjük, ezek a sorok Sartre irodalmi munkásságára vonatkoznak, és főként a Lét és a semmire, illetve a szövegekre, melyeket Sartre azelőtt írt, hogy gondolkodása az egzisztencializmusnak a marxizmussal való összeegyeztetésének irányába indult el. Ennek a fordulatnak a csirái már megtalálhatóak *A dialektikus ész kritikájában*, ahol az egzisztencialista filozófia úgy jelenik meg, mint a materialista dialektika pusztja enklávéja. Sartre filozófiájának ez a színeváltozása indította később Vicente Ferreira da Silvát a *Sartre: um Equívoco Filósofo* című esszé (São Paulo, Diálogo, 1960. december, 13. szám, 93–94.) (Ez a lábjegyzet Rodrigo Petroniótól, a szerző életműve 2010-es kiadásának szerkesztőjétől származik.)

Jakab-Balogh Lilla

Porcelán

*Ha tudom, hogy így lesz vége,
az ünnepnapokra félretett Zsolnayval,
naptárjegyzetekkel, beütemezve, mikor éliünk még egy kicsit,
napi két időjárás-előrejelzéssel,
szekrények tetején porosodó „valamire jó lesz még”-ekkel,
vasárnapi rántott hús zsírszagában odavetett hogy aludtállal,
esti híradók tompa fényébe bódulásával,
elcsendesülő miértekkel,
megecetesedett tokaji aszukkal,
díszpárnán felejtett hajszálakkal,
ajtófélfába vésett zsugorodással,
befőttesüvegbe zárt szégyennel az orvoshoz menet,
a fejtámlára zuhanó árnyékokkal,
visszhangtalan zsémbelődéssel,
verslapok közül kihulló kézírásoddal,
bennrekedt gondoskodással,
ablakpárkányra könyökölt keddekkel,
ha tudom, hogy így lesz vége,
minden nap porcelánból*

Maradék

*Magamról akartam beszélni.
Ahol a tenyeredbe simul,
egészen megfakult a kilincs.
Húsz éve kopogtatás nélkül.
A huzat időnként
becsapja az ajtót,
de nem lehet rázární,*

*a retesz nyelve
elcsúszik a zárlemez alatt.
Erővel közelíthetnének,
de nem érsz rá megszerelni.
Mint hullám az ismerős követ,
a kezed formájára koptattál
lassan, észrevétlenül,
ahogy az elveket
áztatja szét a megszokás.
Magamról akartam beszélni –
mit is.
Elfelejtettem.
Estére elvékonyodik bennem a küszöb,
a huzatnak feszülve
szélesre tárom az ajtót.
Mint a sablon alá szorított tészta,
levágom, ami kilóg,
elmetszem a széleimet,
hogy beleférjek ebbe a mozdulatba.
Így hajtogatok naponta
a maradékból otthont.*

JAKAB-BALOGH LILLA Budapesten született 1989-ben. A Városmajori Gimnáziumban érettségizett, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem modern magyar irodalom szakán végzett, ott is doktorált Szép Ernő drámáiból 2021-ben. Az egyetemi képzés utolsó félévében a Firenzei Egyetem ösztöndíjas hallgatója volt. Irodalomtörténész-ként elsősorban kritikákat, illetve tanulmányokat publikált különböző folyóiratokban, emellett az elmúlt egy évben kezdett el szépirodalmi szövegeket írni. Jelentek meg versei a Tiszatájban, a Ligetben, a SZIFONline-on és a Nő a tükörben oldalakon, prózája a Népszavában és a Látóban. 10 évig zongorázott, irodalmi-zenés esteken ad elő, a Magyar Örökség-díjas és Junior Prima-díjas Angelica Leánykar tagja.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Úgy (vers)
- 4 **Bara Gabriella:** Fészekablók (próza)
- 7 **Oláh András:** eltévesztettek; [talán te is akartad]; húzd összebb magad; elvett pillanat (versek)
- 10 **Scheer Róbert:** Goethe biciklije (próza)
- 13 **Bolla Ágnes:** Egy világvége után; Szimultán; Teremin; Kellemesebb csupaszon (versek)
- 18 **Másréti Kató Zoltán:** X (próza)
- 22 **Novák Valentin:** Varjak; Horoszkópvers (versek)
- 33 **Nagy Zopán:** Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XVII. (próza)
- 36 **Bíró Tímea:** angyi; őszi szólamok (versek)
- 38 **Gál Vilmos:** Az Ambassador csoki valódi íze (próza)
- 54 **Nagy Izabella:** Jézus kiterítve feküdt; Jézus kiterítve feküdt a banánzöld lepedőn; Éjszaka Jézussal; Tó szélén (versek)
- 58 **Nagy Laczkó Balázs:** A forrástól a tengerig (próza)
- 61 **Orhan Pamuk:** A herceg története – **Tasnádi Edit** fordítása
- 82 **Arthur Rimbaud:** „Hisz túl a láthatáron engem várt az Éden...” – **Szilágyi Ferenc Hubart** versfordításai
- 90 A hónap alkotója: **Oberczián Géza** – Homunkulusz; Árvíz
- 113 **Bene Zoltán:** Beleszövődni a világ-történetbe – Gondolatok Oberczián Géza írói univerzumáról
- 118 „...a mondat nem a semmiből jön...” – **Bene Zoltán** beszélgetése **Oberczián Gézával**
- 128 **Pusztai Ilona:** A magyar Pola Negri igaz története (Székely Ilona: Szilánkos álmok. Putty Lia, a némafilmsztár élete)
- 132 **Takáts Fábián:** A magyar grafika klasszikusa (S. Nagy Katalin: Engel Tevan István)
- 136 **Muth Ágota Gizella:** „Abszolút muzsikusa volt az írásnak” (Kis Petronella: Fantázia és fuga. Zenei témák, formák és műfajok Csáth Géza írásművészetében)
- 141 **Juhász Kristóf:** A szláv csudalények és a posztszovjet nyaralók esete (Darja Bobiljova: Szomszédok)
- 146 **Szepesi Judit:** Sir Herbert Edward Read és a művészettel nevelés (esszé)
- 158 **Vicente Ferreira da Silva:** Sartre egzisztencializmusa – **Szakács Péter** fordítása
- 182 **Jakab-Balogh Lilla:** Porcelán; Maradék (debüt)

- **Böszörményi Zoltán:** Úgy
- **Bara Gabriella:** Fészekrablók
- **Oláh András:** eltévesztettek
- **Scheer Róbert:** Goethe biciklije
- **Bolla Ágnes:** Egy világvége után
- **Másréti Kató Zoltán:** X
- **Novák Valentin:** Varjak
- **Nagy Zopán:**
Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XVII.
- **Bíró Tímea:** őszi szólamok
- **Gál Vilmos:**
Az Ambassador csoki valódi fze
- **Nagy Izabella:** Jézus kiterítve feküdt
- **Nagy Laczkó Balázs:**
A forrástól a tengerig

A hónap alkotója: **Okerdzian Géza** –
Homunkulusz; Árvíz

Bene Zoltán:
Beleszövödni a világ-történetbe –
Gondolatok Okerdzian Géza írói univerzumáról

„...a mondat nem a semmiből jön...” –

Bene Zoltán beszélgetése
Okerdzian Gézavall

Orhan Pamuk: A herceg története –
Tasnádi Edit fordítása

Arthur Rimbaud:
„Hisz túl a láthatáron engem várt az Éden...” –
Szilágyi Ferenc Hubart versfordításai

1000 FORINT • 10 RON • 2,80 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap